

**T.C
ERCIYES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
EKONOMİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
İKTİSAT BİLİM DALI**

KAYSERİ'DE SANAYİLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
Emre DOĞAN**

**Danışman
Prof. Dr. Nisfet UZAY**

**Ekim 2017
KAYSERİ**

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Emre DOĞAN

İmza :

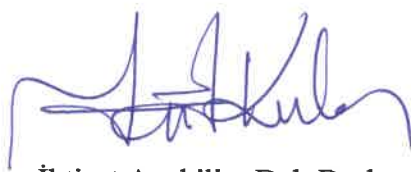
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI

"Kayseri'de Sanayileşmenin Tarihsel Gelişimi" adlı Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Lisansüstü Tez Önerisi ve Tez Yazma Yönergesi'ne uygun olarak hazırlanmıştır.

Emre DOĞAN

Prof. Dr. Nispet UZAY

İktisat Anabilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Ferit KULA

Prof. Dr. Nisfet UZAY danışmanlığında **Emre DOĞAN** tarafından hazırlanan **“Kayseri’de Sanayileşmenin Tarihsel Gelişimi”** adlı bu çalışma jürimiz tarafından Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Ekonomi ve Finans Anabilim Dalında **yüksek lisans** tezi olarak kabul edilmiştir.

06 / 10 / 2017

JÜRİ:

Danışman : Prof. Dr. Nisfet UZAY

Üye : Prof. Dr. Emine KILAVUZ

Üye : Prof. Dr. Havva SELÇUK

(Handwritten signatures of the jury members)

ONAY:

Bu tezin Enstitü Yönetim Kurulunun 16/10/2017 tarih ve 33 sayılı kararı ile onaylanmıştır.

16 / 10 / 2017

(Official stamp and signature of the Institute Director)

Enstitü Müdürü

Prof. Dr. Celaleddin ÇELİK
Enstitü Müdürü

ÖNSÖZ

Sanayileşme ülkelerin ve şehirlerin iktisadi hayatında önemli yer almakta ve özellikle şehirlerin sosyo-ekonomik yapısının değişmesinde ve gelişmesinde olmazsa olmaz konuları arasındadır. Teorik boyutta incelenen bu çalışmanın ana hattını sanayileşmenin Kayseri ili açısından gelişimi ve değişim etkilerini ortaya koymaktadır.

Bu çalışmamın içerisinde eksiklerimin olduğunu kabul ederek, bundan sonra yapılacak olan çalışmalara katkı sağlaması düşüncesindeyim.

Çalışmamda her zaman desteğini gördüğüm, bilgisini, emeğini ve yardımını sürekli benle paylaşan danışmanım Prof. Dr. Nisfet UZAY'a, tarihi bilgilerini benimle paylaşan Prof. Dr. Havva SELÇUK'a ve çalışmam boyunca emeğini eksik etmeyen anneme ve manevi destekleri için aileme sonsuz şükranlarımı sunarım.

Emre DOĞAN

Kayseri, Ekim 2017

KAYSERİ'DE SANAYİLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Emre DOĞAN

Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2017

Danışman: Prof. Dr. Nisfet UZAY

KISA ÖZET

Şehirlerin ekonomik kalkınma sürecinde sanayileşme politikalarının önemli olduğu bilinmektedir. Sanayinin ve sanayileşmenin Kayseri'nin ekonomik ve sosyal hedeflerine ulaşmasında büyük bir rolü olduğu yadsınamaz bir gerçektir.

Osmanlı İmparatorluğundan, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde ve Dördüncü Sanayi Devrimine kadar sürede Kayseri sanayisinin gelişimi, şehrin iktisadi hayatını büyük oranda etkilemiştir. Bu etkileşimin Kayseri'nin sosyo-iktisadi hayatına yön veren önemli etkenlerden biri olduğunu söyleyebiliriz.

Çalışma kapsamında Osmanlı Devleti'nde sanayileşme sürecinde Kayseri sanayisinin gelişimi incelenecektir. Kayseri sanayisinin tarihsel gelişimi adlı çalışmanın amacı, Kayseri'deki sanayileşme süreçlerini dönemler itibariyle ele alarak, şehrin iktisadi hayatına yön veren olayları vurgulayarak, gelecekte sanayileşme süreçlerine ışık tutmaktır.

Anahtar Kelimeler: Sanayileşme, Kayseri sanayi tarihi, Sanayileşme süreci, İktisadi hayat

HISTORICAL DEVELOPMENT OF INDUSTRIALIZATION IN KAYSERİ

Emre DOĞAN

Erciyes University, Social Sciences Institute

Master Thesis, September 2017

Supervisor: Prof. Dr. Nisfet UZAY

ABSTRACT

It is known that industrialization policies are important in the economic development process of cities. It is an undeniable fact that the industry and industrialization have an important role in achieving Kayseri's economic and social goals.

From the Ottoman Empire to the first period of the Republic and to the fourth Industrial Revolution, the development of the Kayseri industry has greatly influenced the economic life of the city. We can say that this interaction is one of the important factors that guide Kayseri's socio-economic life.

Within the scope of the study, the development of the Kayseri industry will be examined during the industrialization process in the Ottoman State. The aim of the historical development of the Kayseri industry is to shed light on future industrial periods by emphasizing the events leading to the economic life of the city by considering the industrialization processes in Kayseri periodically.

Keywords: Industrialization, The history of Kayseri industry, Industrialization Process, Economic life

KISALTMALAR LİSTESİ

DDY	: Devlet Demir Yolları
TOMTAŞ	: Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi
OSB	: Organize Sanayi Bölgesi
SB	: Serbest Bölge
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
KSO	: Kayseri Sanayi Odası
KCETAŞ	: Kayseri ve Civarı Elektrik Taşıma Anonim Şirketi
HES	: Hidroelektrik Santrali
ÇİNKUR	: Çinko Kurşun Metal Sanayi Fabrikası
THK	: Türk Hava Kurumu
TOBB	: Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
DSİ	: Devlet Su İşleri
s.	: Sayfa

İÇİNDEKİLER

KAYSERİ'DE SANAYİLEŞMENİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Sayfa

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	i
YÖNERGEYE UYGUNLUK SAYFASI.....	ii
KABUL ONAY SAYFASI.....	iii
ÖNSÖZ	iv
KISA ÖZET	v
ABSTRACT.....	vi
KISALTMALAR LİSTESİ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xii
GRAFİKLER LİSTESİ.....	xiv
 GİRİŞ	 1

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU ZAMANINDA KAYSERİ TİCARİ HAYATI

1.1. Klasik Dönemde Osmanlı Ticaret Hayatı ve Kayseri Ticareti.....	3
1.1.1. Klasik Dönemde Kayseri Ticari Hayatı.....	6
1.1.2. Klasik Dönemde Yaşamış Ünlü Seyyahların Gözünden Kayseri Ticareti.....	7
1.1.3. Klasik Dönemde Ahilik Teşkilatı ve Kayseri Ticaretine Etkisi.....	8
1.1.3.1. Ahilik Teşkilatının Kayseri'de Kurulup Gelişmesinin Nedenleri.....	10
1.1.3.2. Kayseri'de Bacıyan-ı Rum Teşkilatının Kurulması.....	11

1.1.4. Klasik Dönemde Kayseri'deki Meslek Grupları ve Ticaret Merkezleri.	12
1.1.4.1. Kayseri'de Ticaretin Yoğun Yapıldığı Çarşılar ve Ticaret Merkezler .	13
1.1.4.2. Klasik Dönemde Kayseri Kapalıçarşısı.....	14
1.1.5. Klasik Dönem Kayseri'de Güherçile Üretimi	16
1.1.5.1.Kayseri Güherçile Fabrikası	17
1.1.6. Klasik Dönem Kayseri'de Cehri Üretimi.....	19
1.1.6.1. Kayseri'de Cehri Ticareti ve Önemi.....	20
1.1.6.2. Kayseri Boyahane ve Boya Üretimi.....	24
1.1.7.Kayseri'de Pastırma İmalatı ve Ticareti.....	25
1.2. Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Dönemi İktisadi Hayatı ve Kayseri Sanayisi.	26
1.2.1. Tanzimat Sonrası Kayseri'de İhracat ve İthalat.....	28
1.2.1.1. Tanzimat Sonrası Kayseri'de İhracat	28
1.2.1.2. Tanzimat Sonrası Kayseri'de İthalat	30
1.2.2. Tanzimat Döneminde Kayseri Ticaret ve Sanayi Odasının Kuruluşu ...	31
1.2.3. Tanzimat Sonrası Kayseri'de İlk Türk Şirketinin Kurulması	33
1.2.4. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kayseri Sanayisi.....	33

İKİNCİ BÖLÜM

CUHURİYETİN İLANINDAN SONRA KAYSERİ SANAYİSİ

2.1. Cumhuriyet Döneminde Kayseri Ekonomisi ve Sanayisi	36
2.1.1. Sanayileşmedeki İlk Adım Demiryolu Yapımı.....	39
2.1.1.1. Cumhuriyet Sonrası Kayseri Demiryolu Yapımı.....	40
2.1.2. Bünyan Dokuma Fabrikası (1924)	41
2.1.3. KCETAŞ Şirketinin Kurulması (1926).....	42
2.1.4. Cumhuriyet Sonrası Türk Havacılık Sanayisi	43

2.1.4.1. Türk Tayyare Cemiyeti ve TOMTAŞ'ın Kurulması (1925).....	44
2.1.4.2. Kayseri Tayyare Fabrikası (1926)	44
2.1.4.3. Kayseri Tayyare Fabrikasında Üretilen Uçaklar.....	47
2.1.4.4. Tayyare Fabrikasının Kayseri Sanayisi İçin Önemi.....	48
2.1.4.5. Tayyare Fabrikasının Kapatılma Süreci	50
2.1.5. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sanayileşmede Öncü Sümerbank	52
2.1.5.1. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın Kuruluşu (1935).....	54
2.1.5.2. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın İstihdama Etkisi.....	56
2.1.5.3. Sümerbank Bez Fabrikası'nın Kayseri İçin Önemi.....	57
2.1.5.4. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın Kapatılma Süreci	59
2.2. 1950 Sonrası Kayseri'de Sanayileşmenin Gelişimi	59
2.2.1. Kayseri Orta Anadolu Mensucat Fabrikası (1953)	60
2.2.2. Kayseri Sanayi Odası'nın Kuruluşu (1966).....	61
2.2.3. Çinko Kurşun İzale Fabrikası (1960 ÇİNKUR)	61
2.2.3.1. ÇİNKUR'un Yıllık Üretimi	62
2.2.3.2. ÇİNKUR'un Gelir Tablosu	63
2.2.4. Taksan Takım Tezgahları (1975)	63
2.2.5. Kayseri HES Kablo Fabrikası (1974)	64
2.2.5.1. Kayseri HES Kablo Fabrikasının Yıllık İhracatı.....	65
2.2.5.2. Kayseri HES Kablo Fabrikasının Yıllık İthalatı.....	66
2.2.6. Küçük Sanayi Siteleri	66
2.2.6.1. Kayseri Küçük Sanayi Siteleri	67
2.2.6.1.1. Eski Sanayi Sitesi (1957)	69
2.2.6.1.2. Yeni Sanayi Sitesi (1972).....	69
2.2.6.1.3. Doğu Sanayi Sitesi (1985).....	70
2.2.6.1.4. Ağaç İşleri Küçük Sanayi Sitesi (1991).....	70

2.2.6.1.5. Demirciler Küçük Sanayi Sitesi (2003).....	70
2.2.6.1.6. İlçelerdeki Küçük Sanayi Siteleri	71

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI KAYSERİ'DE SANAYİLEŞME

3.1.Kayseri'de Sanayileşme ve Üretim Yapısı.....	73
3.1.1. Kayseri Sanayisine Yön Yeren Büyük Sanayi Kuruluşları	74
3.1.1.1. Birinci ve İkinci 500 Firmalar İçindeki Kayseri Firmaları.....	75
3.1.2. Kayseri Organize Sanayi Bölgeleri	76
3.1.2.1.Kayseri 1. Organize Sanayi Bölgesi (1981)	79
3.1.2.2.İncesu Organize Sanayi Bölgesi (1996)	81
3.1.2.3. Mimarsinan Organize Sanayi Bölgesi (1998)	83
3.1.3.Kayseri Serbest Bölgesi (1998)	85
3.1.3.1.Kayseri Serbest Bölgesi Yurtiçi ve Yurtdışı Ticareti.....	88
3.1.4. Kayseri'de Sanayileşmenin İthalat ve İhracata Etkisi	89
3.2.Kayseri Sanayi Sektörüne Yönelik Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri	93
3.2.1. Türkiye'nin Teşvik Yatırımları İçindeki Kayseri'nin Payı	94
3.2.2. Nitelikli Sanayi Bölgesi Kayseri.....	97
SONUÇ.....	98
KAYNAKÇA	101
ÖZ GEÇMİŞ.....	108

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1	: Klasik Dönemde Kayseri'deki Meslek Grupları	13
Tablo 2	: Klasik Dönem Kayseri'de Ticaretin Yoğun Olduğu Merkezler	14
Tablo 3	: Kayseri'nin Mahallerinde Üretilen Cehrilik Sayısı ve Cehrilik Adeti	21
Tablo 4	: Kayseri'nin İlçe ve Köylerinde Üretilen Cehri Sayısı	22
Tablo 5	: 1933-1937 Yılları Arasında Kayseri'de Üretilen Cehrinin Miktarı ve Değeri	24
Tablo 6	: XVII. Yüzyılında Kayseri'de Pastırmalık Et Ticareti	26
Tablo 7	: Tanzimat Sonrası Kayseri'den İhracat Edilen Malların Miktarları ve Değerleri	28
Tablo 8	: Tanzimat Sonrası Kayseri'ye İthalatın Yapıldığı Ülkeler ve Ürünler	31
Tablo 9	: 1927 Yılı Sonrası Kayseri'deki İşyeri ve Personel Sayısının Türkiye'deki Payı	38
Tablo 10	: Kayseri Tayyare Fabrikasında Yıllara Göre Üretilen ve Montajı Yapılan Uçaklar	48
Tablo 11	: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın 1935-1987 Yılları Arası Sermayesi	56
Tablo 12	: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın 1973-1987 Yılları Arasındaki Personel Durumu	57
Tablo 13	: 1989-1999 Yılları Arasında ÇİNKUR'un Çinko ve Kadmiyum Üretim Yüzdeleri (Ocak-Kasım)	62
Tablo 14	: 1989-1999 Yılları Arasında ÇİNKUR' un Gelir Tablosu	63
Tablo 15	: HES Kablo'nun İhracat Verileri (2016)	65
Tablo 16	: HES Kablo'nun İthalat Verileri (2016)	66
Tablo 17	: Kayseri'deki Küçük Sanayi Sitelerinin Faaliyet Yılı, Metrekaresi, İşyeri Sayıları, Doluluk Oranları ve İstihdam Verileri.....	68
Tablo 18	: İlk 500'deki Firmalar İçerisinde Kayseri Firmaları	75

Tablo 19	: İkinci 500 Büyük Firmalar İçerisinde Kayseri Firmaları	76
Tablo 20	: Kayseri 1. OSB ve Mimarsinan OSB'de Firmalar ve Piyasa Payları	78
Tablo 21	: Türkiye Serbest Bölgelerde Ticaret Rakamları (2016)	86
Tablo 22	: Kayseri Serbest Bölgesi'nin 1999-2016 Yılı Ticaret Rakamları	89
Tablo 23	: 2003-2016 Yılı Kayseri'nin Dış Ticaret Rakamları	90
Tablo 24	: 2015-2016 Yılları Arasında Kayseri'ye İthal Edilen Ürünler ve Değerleri	91
Tablo 25	: 2016 Yılın da Kayseri'nin İthalat Yaptığı Ülkeler	91
Tablo 26	: 2015-2016 Yılı İtibari İle Kayseri İlinin 10 Önemli İhracat Ürünleri	92
Tablo 27	: 2015-2016 Yıllarında Kayseri'nin İhracatı ve Değişim Verileri	93
Tablo 28	: 1980-2002 Yılları Arasında İllere Göre Yatırım Teşvik Belgesi ve Sabit Yatırım Payı Dağılımı.....	95
Tablo 29	: 2001-2016 Yılları Arasında İllere Göre Yatırım Teşvik Belgesi ve Sabit Yatırım Payı Dağılımı.....	96
Tablo 30	: Kayseri Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (Mart 2017).....	97

GRAFİKLER LİSTESİ

Sayfa

Grafik 1	: Kayseri 1. OSB'nin Firmaların Sektörel Dağılımı (2017)	80
Grafik 2	: Kayseri 1. OSB'nin Aylık Elektrik Tüketimi	81
Grafik 3	: Kayseri İncesu OSB Aylık Elektrik Tüketimi (2016)	83
Grafik 4	: Kayseri Mimarsinan OSB'de Firmaların Sektörel Dağılımı (2017)	84
Grafik 5	: Kayseri Mimarsinan OSB Aylara Göre Elektrik Tüketimi (2016)	85
Grafik 6	: Kayseri SB Firmaların Sektörel Dağılımı	87
Grafik 7	: Kayseri SB'de Ticari Mal Gruplarına Göre Dağılım	88

GİRİŞ

Avrupa ve Asya Kıtalarına geçişin önemli koridoru üzerinde olan Kayseri, stratejik bir ticaret konumu özeliği taşımaktadır. Kayseri çok eski yüzyıllardan beri iktisadi açıdan hep önemli bir ticari merkez olmuştur. Günümüzde dahi Türkiye'nin en önemli sanayi odaklarından biri olma özelliğini koruyan Kayseri'nin bu konuma nasıl geldiği, bir sanayi kentine dönüşüm sürecinde Osmanlı Devleti zamanından, günümüze kadar hangi aşamalardan geçtiği, bu tezin çalışma konusu olmuştur.

Kayseri'nin doğal bir ticaret yolu olan ipek yolu üzerinde bulunması şehrin iktisadi yaşamını etkilemiştir. Bu etkileşim neticesinde bir çok dünya ülkeleriyle ticari ilişkilerini arttırmış ve ticaretin gelişmesini sağlamıştır. Ticaretinin gelişmesi neticesinde şehirde çeşitli sanayi kollarının gelişmesini de tetiklemiştir. Bu süreç geçmişten günümüze kadar gelişmiş ve şehrin sanayi alt yapısını oluşturmuştur.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ile ilk atılımlarını sanayileşme ile yapmış ve Kayseri bu atılımları gerçekleştirmek için öncü şehir olmuştur. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası ve Tayyare Fabrikası gibi sadece Kayseri için değil, Türkiye için de böyle büyük sanayi yapıların kurulabileceğini kanıtlamıştır. Bu yüzdendir ki Kayseri Sanayisi ile büyük başarılarla imza atmıştır. Çalışmanın amacı, Kayseri sanayisinin gelişimine ışık tutmaktır.

Kayseri Osmanlı ve Cumhuriyet döneminde sanayileşmenin gerçekleştiği öncü şehirlerden biri olmuştur. Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin, ekonomik faaliyetlerinde ne tür değişimler olduğunu tespit etmek bakımından çalışmamız bu konuya ilişkin çok sayıda bilgiyi bir araya getirip ilgililenlere duyurmak açısından önem taşımaktadır. Çünkü Türkiye'nin ekonomik, sosyal, kültürel gelişimini ortaya koyan şehirlerden biride Kayseri oluşudur. Bu nedenle konu önemini korumaktadır.

Çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı Devleti zamanında Kayseri'de sanayileşme ve sanayi kolları üzerine araştırmalar bulunmaktadır.

İkinci bölümde Cumhuriyet'in ilanından sonra sanayileşme hareketleri incelenip, Kayseri sanayileşmenin yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ne iktisadi katkısının neler olduğu ve hangi aşamalardan günümüz sanayisine ulaştığı hakkında bilgiler verilecektir.

Üçüncü ve son bölümde ise 1980 sonra Türkiye'de yeni sanayi hareketlerinin Kayseri için etkisi, günümüz sanayisi hakkında bilgi verilip ve dördüncü sanayi devrimine etkisi üzerinde durulacaktır. Tezin son bölümün de yaptığımız araştırmanın değerlendirilmesi ve sanayi politikalarının Türkiye ve Kayseri açısından önemine değinilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

OSMANLI İMPARATORLUĞU ZAMANINDA KAYSERİ TİCARİ HAYATI

Ticari koridorlar üzerindeki stratejik konumu ve İpek Yolu üzerinde bulunan Kayseri coğrafyası, Osmanlı Devleti döneminde ticaretin ve sanayi faaliyetlerin yoğun olduğu bir şehir görünümündeydi. Kayseri'de sanayi uğraşlarının başında, 19. yüzyıla kadar dokuma, güherçile ve cehri faaliyetleri gelmekteydi. Bu sanayi kolları uzun yıllar boyunca şehrin temel sanayi faaliyeti olarak önemini korumuştur. Sanayi devriminin temel sektörü olan dokuma sanayi alanındaki fabrika yatırımlarıyla birlikte şehrin iktisadi ve sanayi önemi zamanla daha da artmıştır. Bu bölümde öncelikle sanayi gelişimine yön veren Osmanlı iktisadi görüşü ve bu görüşün zaman içindeki evrimi genel hatlarıyla ele alınarak, ardından Kayseri sancağının Osmanlı Devleti döneminde temel sanayi faaliyetleri incelenecektir.

1.1. Klasik Dönemde Osmanlı Ticaret Hayatı ve Kayseri Ticareti

14. ve 16. yüzyıllar arasında yavaş bir şekilde gelişerek devam eden ve ana vasıfları itibariyle "klasik" Osmanlı iktisadi görüşünü oluşturan sistem 19. yüzyılın başlarına kadar köklü bir değişiklik geçirmeden işleyişine devam etmiştir. 19. yüzyılın ilk yarısından itibaren giderek hızlanan gelişmelerle birlikte iktisadi sistemin birçok unsuru ortadan kalkmış, buna karşılık birçok yeni unsurla beslenen yeni ve değişik bir kimlik biçimi kazanmıştır. İktisadi sisteme ilişkin esnek, pragmatik ve müzakereci nitelikler taşıyan sistem biçimi, Avrupa ve Asya'da pek çok devletin varlığını koruyamadığı bir zamanda Osmanlı Devleti'ni modern döneme taşıyabilmiştir. Kuşkusuz bu esneklik, son tahlilde sadece geleneksek bir düzeni koruyup sürdürebilmek amacıyla pragmatik olarak kullanılmıştır (Genç, 2000, s. 39).

Klasik sisteminde, iktisadi olayları ve fonksiyonları incelemekle görevli uzmanlaşmış organlar henüz teşekkül etmemiş olmakla beraber, toplumun bir iktisadi hayatı mevcut olduğu ve devlet faaliyetlerinin, bu hayatı az veya çok etkileyen çeşitli yönleri vardı. Klasik Osmanlı sisteminde, bugünkü anlamı ile bir iktisat politikasından, içeriğinden, hedeflerinden ve devlet organizasyonundan özellikle görevli organların varlığı bakımından bahsetmek kolay değildir. Devlet, birçok iktisadi fonksiyonlar görmekte ve bu faaliyet esnasında çeşitli hedefler tespit etmekte idi. Ancak bu fonksiyon hiçbir zaman sırf iktisadi bir mahiyet göstermezdi, daha çok siyasi, dini, askeri, idari veya mali hedef ve düşüncelerle iç içe, birbirinden ayırt edilmesi zor bir karmaşıklık içinde bulunurdu. Bunun açık bir belirtisi, iktisadi mahiyette kararları alan veya uygulayan organların bürokrasi içindeki fonksiyonları itibari ile tamamen iktisat dışı alanlarda görevli olan organlar olmasıydı. Kazasker, Kadı, Defterdar, Darphane Nazırı, Gümrük Emni, Divan Beylikçisi gibi görevlilerin başka fonksiyonları arasına serpiştirilmiş olan iktisadi kararlar, bir tür yan ürün niteliğindeydi (Genç, 2015, ss. 175-177).

Ülke içinde mal ve hizmet arzının mümkün olduğu kadar bol, ucuz ve kaliteli olmasını amaçlayan Osmanlı Klasik dönemi, iktisadi hayatta önemli bir aktör olacak düzeyde şahsi zenginleşme sağlayacak bir sermaye birikimine imkân vermemekteydi. Sistemin önemli bir dayanağı olan devlet temsilcilerine görevleri süresince sağlanan yüksek imkanlar görev süreleriyle sınırlıydı ve bu durum, devletten bağımsız bir zengin sınıfının kurulmasını mümkün kılmıyordu. Sistemin idamesindeki stratejik rolüne bağlı olarak, devlet yöneticilerine ve temsilcilerine tanınan sınırlı ayrıcalıklar dışında, iktisadi işleyişteki hâkim anlayış "eşitlik" ti. Kaynakların bölüşümün de büyük farklılıkların oluşmasına imkan vermeyen bu sistem, 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar klasik dönemde doğrudan ve dolaylı devlet müdahaleleriyle sürdürülmeye çalışılmıştır (Genç, 2000, s. 67). Esnaf örgütleri, Osmanlı iktisadi sisteminin dayandığı ilkelere bütünüyle uygun düşen bir yapı olarak Osmanlı sanayisinin 18. yüzyıl boyunca da hâkim örgütlenme biçimi olarak kalmıştır. Esnaf örgütlerinin bünyesi içindeki farklılaşma, yüzyılın başı ile sonu arasında çok az bir değişim göstermiştir. Örneğin aynı iş kolundaki en fakir usta ile en zengini arasındaki farklılaşma 1/4 ile 1/7 arasını pek aşmamıştır. İşyeri büyüklükleri istihdam hacmi bakımında 5-20 işçiyi pek geçmemiştir. İmalat sanayinde çalışanların büyük çoğunluğu da küçük ölçekli, en fazla 5 çalışanı olan atölyelerde çalışmaktaydı. Mevcut işletmelerin önemli kısmı yakın bölge pazarları için üretim

yapan küçük ölçekli işletmelerden oluşmaktaydı. 15-20 işçi çalıştıracak büyüklükte işletmeler dahi nadir denecek kadar az sayıda idi. Devlete ait olan silah sanayinde dahi 50-100 işçiyi aşan kuruluşlar görülmemiştir (Pamukoğlu, 2014, s. 143).

Sanayi devrimiyle birlikte iç tüketimde ithal malların payının hızla artması ve yerli üretimin buna direnmekte zorluk yaşaması sonucunda, sanayide genel bir genişleme dönemi sayılabilecek 18. yüzyılın ilk yarısında ithal ikamesine dönük birçok devlet yatırımı gerçekleştirilmiş, ancak imalat sanayisine dönük bu yatırımlar sanayide kalıcı bir sıçrama sağlayamamış ve neticede yüzyılın ikinci yarısında daralma yönünde bir değişim yaşanmıştır (Genç, 2000, s. 252). Yüzlerce yıllık bir bilgi birikimi ve buna bağlı teknolojik gelişmelere dayalı olarak gelişen Avrupa sanayisinin ürettiği bol ve ucuz ürünlere karşı Osmanlı'da bu yıllarda girişilen sanayileşme çabaları, en başta bilgi ve teknoloji konusundaki yetersizlikler sebebiyle başarıya ulaşamamıştır.

Temel olarak miri toprak rejimi, esnaf örgütlenmeleri ve vakıflara dayalı olarak işleyen, devlet kontrolünde, birikimden çok paylaşımcı, iktisadi açıdan hem büyümeyi hem de küçülmeyi ve dağılmayı sınırlayan mekanizmaları içinde barındıran bu ekonomik düzen ancak, dünya tarihinin ziraat devriminden sonraki 10 bin yıllık döneminde benzeri olmayan bir yenilik olan sanayi devrimine karşı direnememiştir. Sanayi devriminin sonuçlarına artık karşı koyamayan Osmanlı Devleti 19. yüzyılın ikinci çeyreğinden itibaren klasik dönemin bazı temel niteliklerinden vazgeçmeye başlamıştır. Klasik dönemde piyasa üzerinde kontrol ve denetimle yetinen ve bazı istisnalar dışında üretim alanına girmeyen imparatorluk, ilk defa olarak 1827'den itibaren yüzyılın ortalarına kadar seri bir şekilde ithal malı teknoloji ile fabrikalar kurma faaliyetine girişmiş; ancak uluslararası rekabete karşı herhangi bir koruma tedbiri uygulanmayan bu devlet fabrikaları yüzyılın ikinci yarısının başlarında ithal rekabetine dayanamayarak kapanmıştır. Özellikle Osmanlı-İngiliz Ticaret Anlaşması (1838) ile birlikte, sanayi devriminin önder ülkesi olan İngiltere'ye dış ticarete tanınan ilave imtiyazlar neticesinde Osmanlı pazarları korumasız kalmış, adeta yabancı mallar için açık pazar haline gelmiştir (Önsoy, 1988, s. 25). Bunun neticesinde Osmanlı sanayisi ve ticareti gerilemeye başlamıştır. Kayseri iktisadi hayatı da bu şartlar çerçevesinde şekillenmiştir.

1.1.1. Klasik Dönemde Kayseri Ticari Hayatı

Kayseri'nin verimli tarım alanlarına sahip olmaması, ikliminin sert olması ve aynı sebepten dolayı hayvancılığının gelişmemesi halkın iktisadi olarak ticaretle uğraşmasına neden olmuştur. Ayrıca önemli ticaret yolları üzerinde bulunması da ticaretin yayılmasına ve gelişmesine yol açmıştır. Kayseri XVI. asırda 20.000' in üzerindeki nüfusu ve ticari hayatı ile Anadolu'nun önde gelen şehirlerinden birisi olmuştur (Dayıoğlu, 2004, s. 45).

Bu dönemde Kayseri şehri ekonomik ve sosyal hayat bakımından canlılık göstermektedir. Şehirde satılan mallar, satılmadan transit olarak geçen mallar, cins ve çeşitlerine göre vergiler alınmıyordu. Bu da bizlere şehirde ticaret hayatının canlı olduğunu göstermektedir. Şehirde satılan ürünler arasında; yün, ipek, keçe, deri, iplik, çuha, kalay, kurşun, odun, büyükbaş hayvan, koyun, vb. malların ticareti yapıldı. Kanunnamelerde belirtilenlere göre Kayseri'de en önemli ticaret kalemleri; dericilik ve dokumacılık olduğu anlaşılmaktadır.

Kayseri, elverişli ulaşım ve enerji olanaklarının yanı sıra zengin yeraltı kaynaklarıyla önemli ölçüde gelişmiş sanayisi ile önde gelen şehirler arasında yer almaktadır. Kayseri ticaretinin gelişmesinde diğer faktörlerden biriside, ticaret ve zanaatta ilin geçmişten günümüze önemli bir kültürel birikime sahip olmasıdır. Kayseri'de halkın çoğu merkezi kent ve kasabalarda yaşardı. Eskiden başta halıcılık olmak üzere dokumacılık, dericilik ve bakırcılık gibi üretim etkinlikleriyle tanınan ve canlı bir ticaret yaşamı olan Kayseri Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde sönükleşmişti (Kayseri Valiliği, 2013).

Osmanlı Devleti'nde Kayseri el sanatlarında ileri seviyede bir üretim kapasitesine sahipti. Bu durum günümüz sanayisine de yansımış durumdadır. Kayseri halkının ticari yeteneği buradan gelmektedir. Kayseri'nin sanayide öncü oluşu ülke genelinde bu özelliği ile bilinir. Bunun temelleri Osmanlı Devleti zamanından gelen bilgi ve birikimlerinin sonucudur. Klasik dönemden, Tanzimat dönemine kadar geçen sürede Kayseri sanayisine ve ticaretine etki eden nedenler incelenecektir.

1.1.2. Klasik Dönemde Yaşamış Ünlü Seyyahların Gözünden Kayseri Ticareti

Kayseri ticaretinin ve sanayisinin durumunu en iyi anlatan olayları o yıllarda yaşamış ve ünü hem yurt içi hem de yurt dışına kadar yayılmış kişilerin gezdikleri şehirleri anlattıkları seyahatnameleridir. Kayseri'yi de gezmiş olan seyyahlardan alınan bilgiler Kayseri'nin sosyo-iktisadi hayatını aktarmıştır.

Evliya Çelebi, Kayseri'nin iktisadi hayatı ile ilgili bilgileri Seyahatnamesi'nde vermektedir. Bursa ve Edirne gibi Kayseri'de Osmanlı Devleti'nin önemli ticaret şehirlerinden biri olduğunu ve bu ticaret şehri olmasını kapalı çarşının bulunuşuna bağlıyor. Zengin tüccarların alışveriş yaptığı bedesten ise Kayseri için çok önemli merkezi olduğunu seyahat namesinde söz etmektedir. Seyahatnamesi'nde ayrıca Kayseri'deki mücevher ticaretinden bahsetmektedir (Subaşı, 1998, ss. 20-25):

"Kayseri'deki bedestenlerden biri kuyumcularki dünyanın en kıymetli mücevherleri burada bulunmaktadır. Mücevherlerden başka eşya bulunmaz. Kuyumcular mücevherleri işlerler ve büyük bedestenlerin zengin tüccarlarına satmaktadırlar".

Polonyalı Seyyah Simeon (1618), Kayseri genelinin bakımsız bir yapıya sahip olduğunu, fakat bununla beraber hanlar, bedestenler, dükkânlar, pazarlar ve kuyumcu dükkânlarının olduğunu söylemektedir. Bu duruma yaklaşık yarım asırdan fazla süren Celali (1550-1610) İsyanlarının yıkıcı etkisi de bulunmaktadır. Bu isyanlar Kayseri'nin ticari hayatına büyük durgunluk getirmiş, köylüler şehre göç etmeye başlamış, ticari gelir azalmış, ticaret yollarının güvenliği kalmamıştı. Orta Anadolu'nun bu önemli şehrine hiçbir devlet görevlisi uğramaya cesaret edememesi yüzünden, özellikle kent merkezi, ticari gelişmesinde büyük sıkıntılar yaşamıştı (Dayıoğlu, 2005, s. 28).

1835 yılında Kayseri'ye gelen İngiliz John Hamilton, Kayseri ticareti hakkında verdiği bilgilerde şöyledir (Kayseri Valiliği, 2013, s. 104):

"Kayseri'de imalatı yapılan ürünler, 6 ya da 8 kuruşa Ermeni tüccarlar tarafından satın alındıktan sonra İstanbul ve İzmir'e gönderiliyordu. Buralardan Avrupa'ya sevk edilen ürünler 2 ya da 3 kat fiyatla satılıyordu.

Ancak o dönemde gerek Osmanlı'nın siyasi bunalımının içerisinde bulunması ve Avrupa'da da bu ürünlerin düşük maliyetlerle üretilmesi sonucunda bu ticarete belirli bir azalma olmuştu".

Ünlü Doğubilimci A.D. Mordtmann (1850-1859), Kayseri'nin diğer bir Selçuklu kenti olan Konya'dan kolaylıkla ayrılabilen bir kent olduğundan bahsetmektedir. 1850'li yıllarda Kayseri'nin ihraç ettiği mallar arasında "ala cehrinin" bulunduğunu, bunun üretiminde 400 bin okka olduğu belirtilmiştir. Şehrin çevresinde çok kaliteli patates yetiştirildiğini, patatesi buraya sülük ticareti yapan Yugoslav tacirlerin getirdiğini; lahanasının ünlü olduğunu ve ayrıca kitre sakızı, anason, koyunyünü, çuval ve kuru üzüm gibi ürünlerin ticaretinin yapıldığını anlatmaktadır (Dayıoğlu, 2005, s. 29-31).

Fransız Seyyah Vital Cuinet Kayseri hakkındaki yazısında; XIX. yüzyılında iç ve dış olaylar, Anadolu'da ticari hayatın kötüye gitmesine rağmen Kayseri ticari hayatının hız kesmeden devam etmekte olduğunu; ülkede ki durgunluğa rağmen işlenmemiş deriler, hayvan postları, cehri, badem ve bir çok kuru meyvenin İstanbul'a gönderildiğini eserinde yazmaktadır. Yine aynı dönemde Kayseri'den halı, sarı cehri, kitre zamlı ilaç ihraç etmektedir. Ayrıca dışarıdan çeşitli mallar Kayseri'ye ithal ediliyordu. Kayseri'de nüfusun 35 bin olduğu ve 6501 adet vergi mükellefinin bulunduğunu da eserlerinde yazmaktadır (Türkiye Diyanet Vakfı, 2003, s. 99).

1.1.3. Klasik Dönemde Ahilik Teşkilatı ve Kayseri Ticaretine Etkisi

Klasik dönemde Kayseri ticaretinin gelişmesinde etkili olan bir diğer sebep ise Ahi Evran'nın Kayseri'de bulunmasıdır. Ahi Evran, Kayseri'nin iktisadi hayatının gelişmesini sağlayan Ahilik Teşkilatı'nın, Kayseri'de kurulmasını ve gelişmesini sağlamıştır . Bu yönüyle Türk Kültür Tarihi'nde ilk Esnaf Teşkilatı'nın kurucusu Ahi Evran kabul edilmektedir.

1205 tarihinde Kayseri'ye yerleşen Ahi Evran önce Kayseri'deki Müslüman Türk halkını bir birlik altında toplamak istemiştir. Kendiside derici mesleğini icra etmiştir. Debbag atölyesi kurdu ve burada birçok kişi istihdam edildi. Daha sonra bütün sanat erkânının belli bir yerde toplanmalarını ve orada üretim yapmalarını sağlamak için bir sanayi sitesi kurulmasına öncülük etmiştir (Aktan ve Öztürk, 1998, s. 130-131).

Ahi Evran bir siyasetname (Sultanlara öğüt kitabı) olan "Letaif-i hikmet" adlı eserinde devrin sultanına ticaretin öneminden şu şekilde bahsetmiştir (Bayram, 2008, ss. 60-65):

"Allah insanı sosyal yaratmıştır. Bunun anlamı şudur: Allah insanları; yemek içmek, mesken edilmek, evlenmek gibi çok şeylere muhtaç olarak yaratmıştır. İnsanlar kendi başına bu ihtiyaçları karşılayamaz. Durum böyle olunca marangozluk, demircilik ve diğer bütün meslekler, sanatlar da bir takım aletle yapılabileceği için bu aletlerin tedarik için de ayrıca çok sayıda insana ihtiyaç vardır. Bu bakımdan insan için gerekli olan bütün sanat kollarını yaşatılması ve bu işe yeterli miktarda insan yönlendirmek gereklidir."

Ahi Evran'nın o dönemde günümüz küçük sanayi sitelerinin alt yapısını oluşturduğu görülmektedir. Bütün ticaret kollarının belirli bir yerde toplanmalarını ve kooperatifleşmenin gerekliliğini öngörmektedir. Bu öngörü günümüz sanayileşme anlayışının temellerini oluşturmaktadır.

Ahi Evran'nın ön ayak olduğu Ahi Teşkilatı'nın kuruluşu amaçları şunlardır (Çağatay, 1990, s. 30):

- Asya'dan göç eden sanatkârlara iş bulmak
- Türk sanatkârların iktisadi yönden bağımsız hale getirilmesi
- Ticarette ahlakın yerleştirilmeye çalışılması
- Türk milliyetçiliğinin güçlendirilmeye çalışılması
- Yabancı saldırılara karşı devletin yanında yer alınmasını sağlamak
- Yerli sanatkârlar ile Türk sanatkârlar ve tüccarların rekabet edebilmesi, onların karşısında ticarette yapabilmeleri için malların kalitesinin korunması ve üretimin ihtiyaca göre ayarlanmaya çalışılması gibi Kayseri iktisadi hayatının gelişmesine yönelik bir çok katkı sağlamıştır.

Ahi Evran'ın ölümünden sonra da Kayseri'deki ticaret faaliyetlerin esaslarını belirlediği sistem asırlarca devam etmiştir. Yaşadığı yıllarda adına inşa edilen “Ahi Evran Zaviyesi” Osmanlı Devleti'nin son asrına kadar varlığını muhafaza etmiştir (Bayram, 2008, s. 65).

Sonuç olarak Ahi Evran Türk halkının meslek ahlakı ve disiplin kazanmalarını sağlamıştır. Türkler iş ve mesleklerine kavuşmuşlar, iktisadi olanaklar elde etmişlerdir. Ahi Evran Türk kültürünün yerleşmesini, kökleşmesini Kayseri'den bütün Anadolu'ya yayılmasını sağlamışlardır. Kayseri'de meslek ve ticaret gruplarının oluşmasını ve etkin üretimin oluşmasına katkıda bulunmuşlardır.

1.1.3.1. Ahilik Teşkilatının Kayseri'de Kurulup Gelişmesinin Nedenleri

Klasik dönem Kayseri'de, Ahilik anlayışına hizmet edecek bir sanayi sitesinin kurulduğu belirtilmektedir. Günümüzdeki küçük sanayi sitelerine benzer bir yapıda olduğu tahmin edilmektedir. Bu küçük imalat sanayisinde faaliyetler üç grupta toplanmaktaydı (Bayram, 2008, s. 60):

-İmalatçılar, dericiler, demirciler, bakırcılar, tuzcular, terziler, manifaturacılar, boyacılar, uncular vs. ticari grupları

-Tüccarlar, mal alıp satan esnaflar.

-Avcılar, köylüler, av hayvanları ile köylülerin ürettikleri hayvansal ve bitkisel ürünlerin ticaretini yapanlar olarak sıralanmaktadır.

Ahi Evran'ın neden ilk olarak Kayseri'ye yerleştiği ve Ahiliğin neden Kayseri'den başladığı ile ilgili önemli nedenler aşağıda sıralanmıştır. Bu nedenler sırasıyla şunlardır (Kayseri Organize Sanayi Bölgesi, 2015, s. 112):

-Kayseri'nin tarihte bir çok uygarlığının merkezi konumunda olduğu ve Anadolu Selçuklu Devleti'nde başşehirlik yapmış olması gibi önemli bir nedene sahip olmasıdır.

-Kayseri'nin önemli bir sanat ve ilim merkezi olmasıdır. Kayseri bu sebeplen alimlerin beşiği ve fetihlerin yurdu gibi şehri yücelten isimlerle anılmaktadır.

-Kayseri'nin önemli ticari yolların merkezi konumunda olmasıdır. Yaklaşık 4000 yıllık yerleşim yeri olduğu varsayılan Kayseri, tarihin çeşitli uygarlıklarına ev sahipliği yaptığı ve ulaşım ağı açısından önemli bir kavşak noktasında olmasındandır.

-Kayseri'nin Klasik dönemde büyük ticaret merkezi konumunda olmasıdır. Kayseri ikliminin sert ve toprağının tarıma elverişli olmamasından dolayı, tarıma fazla önem verilmemiştir.

-Yukarıda sayılan nedenlere bağlı olarak Kayseri şehrinin önemli bir kültür merkezi olmasıdır. Kayseri yüzyıllar boyunca bir çok medeniyete ev sahipliği yapmıştır. Bu nedenle, Kayseri zengin kültür ve medeniyet birikimine sahiptir. Bu nedenler Ahilik teşkilatının Kayseri'de kurulmasına sebebiyet vermiştir.

1.1.3.2. Kayseri'de Bacıyan-ı Rum Teşkilatının Kurulması

Ahi Evran sosyal ve iktisadi amaçları yerine getirmekle kalmadı. Eşi Fatma Bacı'da Ahiliğin genç kızların kolu olan Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları) teşkilatının Kayseri'de kurulmasını da sağladı.

Fatma Bacı, Evhadüddin Kirmani'nin kızı ve Ahi Evran'ın eşidir. Fatma Bacı küçük sanayi sitesi sayılabilecek Bacıyan-ı Rum teşkilatının kurucularındandır. Ahilerin birçok hizmet alanlarında hanımlara ihtiyaç duyulmuş ve bu ihtiyaçlar üzerine Bacı Teşkilatı'nın kurulması gereği doğmuştur. Fatma Bacı, hanımları iş alanlarına yönlendirmeden önce onların belirli eğitim ve uygulama aşamalarından geçmelerini ve iş hayatında başarılı olmalarını sağlamıştır. Bu eğitim ve uygulamalar neticesinde kaliteli üretim elde edilmiştir. Bu kaliteli üretim daha çok dokumacılık ve örgücülük alanlarını kapsamaktaydı. Sanayi sitesinde hanımların bir arada çalıştıkları dokuma ve örgü tezgâhları vardı. Bu dönemde Hıristiyanlara ihraç edilen halı ve kumaşlarla, bugün bile hayranlık uyandıran Selçuklu ve Osmanlı döneminin halılarını ve kilimlerini bu sanayi sitesinde dokumaları yapan bacıların imal ettiği bilinmektedir (Aktan ve Öztürk, 1998, s. 131).

Anadolu Bacıları, Anadolu'daki Türk insanının sıkıntılarını hafifletmiş, zorlukları göğüslemişlerdir. Türk toplumunun Anadolu'da yok olmasını engellemekle kalmışlar, gelişip kökleşmelerini sağlamışlardır (Çağatay, 1990, s. 26).

"Bir toplum gelişip kökleşmesinde iki önemli etken vardır: Bunlardan biri o toplumda kadın ve erkek sınıfının uyumu ve dayanışması bir biçimde birlikte çalışması, ikinci etken de böyle sağlam bir temele oturan toplumun kültürünün ve ekonomisinin gelişmesidir. Bu iki temelin birincisi Hacı Bektaş Veli, ikincisi Ahi Evran geliştirip kökleştirmiştir".

Anadolu Bacıları Anadolu'da kadınların iktisadi hayata katılmalarını sağlamışlardır. Kadınların ve erkeklerin sosyo-iktisadi hayatta birlikte çalışmalarının önünü açmıştır. Verimli üretim sağlamak için mesleki eğitimi hayata geçirmişleridir. Sonuç olarak günümüz ticaretinin temellerinin atılmasına öncülük etmişlerdir.

İş başında ve dışında teoriden çok, pratik yapılarak verilen eğitimlerle, Ahiler Anadolu'da iktisadi hayatın gelişmesinde önemli roller üstlenmişlerdir. Ahilik Teşkilatı geliştirmiş oldukları ahlaki, sosyal, ekonomik ilke ve erdemlerdir. Çeşitli örgütlere, sendikalara, meslek kuruluşlarına, eğitim kurumlarına ve pek çok yönden örnek oluşturacak yapıları oluşturmuşlardır. Üretici, tüketici, devlet ve millet ile emek ve sermayenin bir bütün olarak iş ortamının sağlanması, güçlü bir ekonominin alt yapısı ve toplumsal bütünlüğü sağlayan çok önemli bir kuruluştur (Durak ve Yücel, 2010, ss. 151-168). İşte bu yüzden Ahilik Teşkilatı Klasik dönemde Kayseri'de bir çok meslek gruplarının ve ticari yerlerin oluşmasını sağlamış ayrıca ülkede sosyal ve iktisadi hayata çok büyük katkıları olmuştur.

1.1.4. Klasik Dönemde Kayseri'deki Meslek Grupları ve Ticaret Merkezleri

Coğrafi ve stratejik yapının tarihi akışı içindeki durumu da, şehrin ticaret alanında yayılmasına ve gelişmesine yol açmıştır. Bu sebeplerden dolayı Kayseri'de pek çok meslek gruplarının ve ticaret dallarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Aktan; Yuvalı; Tosun, 2000, ss. 130-134). Kayseri'deki bu meslek grupları ticaretteki çeşitliği göstermektedir. Nitekim Tahrir Defterleri üzerinde yapılan çalışmalar da Kayseri'deki önemli meslek grupları Tablo 1'de gösterilmektedir

Tablo 1: Klasik Dönemde Kayseri'deki Meslek Grupları

Meslek Dalının Adı	Sayısı
Bezirci	5
Çullah=Çul dokuyan	6
Derzi	5
Gülcü	4
Hallaç=Pamuk ve yüncü	6
Hattat	1
Hergeleci=Yabani atları eğiten	2
Kassab	3
Kaçıkçı	1
Köşker	3
Külahdüz=Külah diken	2
Merkepçi	1
Moytab=Keçi kılı dokuyan	2
Nalbant	1
Sabuncu	1
Taşçı	2
Tellal	2
Yapıcı	1

Kaynak: (Keskin ve Hülagü, 2007, s. 137)

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi Osmanlı Devleti dönemi Kayseri ticaretinde önemli meslek dalları görülmektedir. Kayseri'de gayrimüslim ve Türklerin 100 kadar meslek grubu olduğu bilinmektedir. Bu meslek gruplarının şehrin iktisadi ve sosyal gelişimine katkısını arttırmaktadır.

1.1.4.1. Kayseri'de Ticaretin Yoğun Yapıldığı Çarşılar ve Ticaret Merkezler

Osmanlı dönemi Kayseri'de ticaret önemli yer tutmakta olduğunu bilmektedir. Tablo 1'de ki meslek guruplarının ticari faaliyetlerinin şehrin bir çok yerine dağıldığını görmekteyiz. Ticaretin bir merkezde toplanmadığı ve belirli bölgelere dağılması şehrin iktisadi olarak gelişiminin göstergelerinden biridir. Ticaret merkezlerin yoğun olduğu semtler ve çarşılar Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Klasik Dönemde Kayseri'de Ticaretin Yoğun Olduğu Merkezler

Arpa Pazarı	Araba Pazarı (Kağını Pazarı)	Atanaş Çarşısı
Bedri Pazarı (Hasırotu)	At Pazarı Meydanı	Bedesten İçi
Boyacı Kapısı	Börekçiler Çarşısı	Boyacıkapısı Sokağı
BüyükkaleÖnü	Çakoloz Mah.	Büyük Tekyeönü Cad.
Çardivan	Debbağ Paz.	Dört Dükkanönü Cad.
Dört Dükkanönü Çarşısı	Eskiciler Çarşısı	Eski Tol Çarşısı
Eskicilerbaşı	Eskicilerbaşı Çarşısı	Gazazlar Çarşısı
Gön Hanı	Gön Pazarı	Haffafhane
Kaleönü	İspa Pazarı (Bit Pazarı)	Kaldırım Başı
Kazancılar Sokağı	Katrancılar Çarşısı	Kazancılar Çarşısı
Kirişhane	Keçeciler Çarşısı	Kiçikapı
Kürtüncüler Çarşısı	Kofabaşı	Kürtçüler Çarşısı
Meydan Kapısı	Maviş Sok.	Mermerli Mah.
Ot Pazarı	Muytabcılar Çarşısı	Müftü Hanı
Pamuklu Hanı	Pamukçular Çarşısı	Pamuk Hanı
Sebzeciler Çarşısı	Paşa Camii	Postacılar Çarşısı
Sokubaşı	Seteönü Meydanı	Sipahi Pazarı
Zennecizade Çarşısı	Sultan Mahallesi	Tamirhane
Kadınlar Çarşısı	Un Pazarı	Terziler Sırtı
Uzun Çarşı	Vezir Hanı	Urgancılar Çarşısı
Yeni Çarşı	Yeni Han	Yatık
Yeni Saraçhane	Yeni Tol Çarşısı	Yeni Han Tahtalı

Kaynak: (Keskin ve Hülagü, 2007, s. 139)

Tablo 2'de görüldüğü gibi Kayseri ticaret alanları şehrin birçok yerinde faaliyet göstermektedir. Bu faaliyet alanları kolay erişim, zaman, pazarlama, rekabet, fiyat düzeylerini etkileyerek günümüz ticaret alanlarının alt yapısını oluşturmuştur.

1.1.4.2. Klasik Dönemde Kayseri Kapalıçarşısı

Kapalı çarşıları, üstü örtülü ticaretin yapıldığı eski çarşı yapıları olarak tanımlanabilmektedir. Mevcut kapalı çarşıların Osmanlı döneminde yapıldıkları

bilinmektedir. Osmanlı Devleti zamanında bulunan kapalı çarşılar, ticaret yoluyla sermaye birikiminin yapılmasına yol açan birer finans merkezi işlevi taşırdı (Doğan, 2005).

Kayseri Kapalıçarşısı ise, kale surlarının içinde yer almış olup, Kayseri'nin Osmanlı hakimiyetine geçtiği 15. yüzyılın ortalarından itibaren oluşmaya başlamıştı. Kayseri Kapalıçarşısı hicri 1266 (Miladi 1849) tarihinde Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra Genç Osmanlı dönemi sivil mimari örneğidir. Kapalı çarşı da birbirine paralel şekilde birbirini kesen dar ve uzun sokaklardan meydana gelmiş, çarşı boyunca sağlı sollu küçük dükkanlardan oluşmaktadır. Sokakların üstleri tonozla örtülmüştür. Kapalıçarşı da her bir sokağına farklı bir ad verilen on beş çarşı vardır. Kapalıçarşı'nın batısında Ulu Cami, doğusunda Kazancılar Caddesi, Pamuk Hanı, kuzeyinde İstanbul Caddesi, Cumhuriyet Meydanı, güneyinde Şekerciler Çarşısı bulunmaktadır. Hacı Efendi Çarşısı'nın çıkış kapısı üzerinde 0.35 x 0.72 metre ebadında mermer kitabesi bulunmaktadır (Hovardaoğlu, 2006, s. 429).

Kayseri'de 17. yüzyılda kapalı çarşının olduğuna dair kanıt yoktur. O yıllarda Kayseri'de çarşısının üstü açık şekilde hizmet vermekte olduğu bilinmektedir. Tanzimat döneminde Kayseri Çarşısının üstü kapatılarak kapalı çarşı formuna dönüştürülmüştü.

Kayseri Kapalıçarşısı Anadolu'daki kapalı çarşıların en büyüklerindendir. 1849 yılında halk tarafından yaptırılan çarşının dört büyük girişi vardır. Kapalı çarşının yapılışından sonra 18 Eylül 1870'te çok büyük bir yangın sonucu tamamen yanmıştır. Yangının çıkış sebebi kullanılan ahşaptan kaynaklandığı anlaşıncı, çarşı tamamen taştan yeniden yapılmıştır. Kayseri Kapalıçarşısı o yıllarda 1800'den fazla iş yeri bulunmaktaydı (Hovardaoğlu, 2006, s. 429).

Kayseri Kapalıçarşısı mekansal yapısı incelendiğinde geleneksel Türk çarşılarının tüm özelliklerinin bu dokuda görülebilmektedir. Türkiye'de İstanbul Kapalıçarşısından sonra ikinci büyük, Anadolu'nun ise en büyük kapalı çarşısı Kayseri'de bulunmaktadır.

Tarihi süreçteki ticaret yoğunluğu Kayseri'nin ekseninde gelişimini sürdürmüştür. Kayseri ticaretinin yapıldığı bu mekanda hem yurtiçine hem de yurtdışına ticaret yapılmaktadır. Bu sonuçlar çerçevede kapalı çarşı Kayseri'nin iktisadi hayatında önemli

bir yere sahip olduğu, bir çok sanayici ve tüccarın bu çarşıdan yetiştiği ve ekonomiye büyük katkılar sağladığı, çeşitli ürünlerin imal edildiği yer olarak bilinmektedir.

1.1.5. Klasik Dönem Kayseri'de Güherçile  retimi

Güherçile; doğal halde bulunan ve potasyum nitrat (KNO_3), şili güherçilesi denilen sodyum nitrat ($NaNO_3$) ve duvar güherçilesi veya toprak güherçilesi adı verilen kalsiyum nitrat ($Ca(NO)_2$) şeklinde başlıca üç nitrat türüne verilen ortak isimdir. şeffaf, renksiz, kokusuz, tuzlu ve biraz acı lezzetli, havada bozulmayan billurlar veya billurimsi bir tozdan oluşmaktadır. Genellikle alkalilerle ve toprak alkalilerle karışmış halde bulunan azotlu maddelerin yükseltgenmesi sonucunda oluşur ve çiçeklenmeler biçiminde ortaya çıkar. Yer yüzeyinde duvarların ve kayaçların üzerinde ve mağaralarda kabuklar halinde bulunan nitrata bazı toprak türleri içinde rastlamak mümkündür (Hülagü, 2001, ss. 73-93).

Eskiden barut yapımında kullanılan özellikle savaş sırasında g her ileye en çok ihtiyaç olunan ve barış döneminde ise üzerinde hassasiyetle durulan bir madde olmuştur. G her ilenin ilk kez Çinliler tarafından bulunduğuna ve Çin'den bütün Asya ve Avrupa Kıtasına yayıldığı kanaatinin hâkim olduğu barutun savaş malzemesi haline gelmesi değerinin artmasına ve aranılan bir madde olmasına neden olmuştur (Hülagü, 2001, ss. 73-93). Avrupa Devletleri, doğal güherçile kaynaklarının olmadığından yapay olarak üretme çabasına girmişlerdir. Ancak Osmanlı Devleti, zengin güherçile yataklarına sahipti ve Avrupa Devletlerinin aksine ihtiyaç duyduğu g her ileyi topraktan üretmekteydi ( nce, 2011, ss. 11-30).

Kayseri'de ticari ve askeri alanda büyük önem taşıyan güherçile üretimi yapmaktaydı. Güherçile barut yapımında kullanılan en önemli birleşen olmasından dolayı Osmanlı Devleti'nde aranan bir madde olmuştur. G her ilenin öneminin artırması Osmanlı Devleti'nin de güherçile maddesi bakımından zengin topraklar bulundurması üretimini artırarak devam ettirmiştir. Güherçile bakımından zengin topraklara sahip Kayseri'de önemli konumda bulunmaktadır. Kayseri'de çıkarılan güherçile İstanbul'a gönderiliyordu. Burada işlenen güherçile savaşlarda kullanılmak üzere barut yapılmak işleniyordu. O zamanlarda Kayseri, Niğe ve Konya da güherçile üretimi bin kantar olarak belirlenmişti.

1.1.5.1.Kayseri Güherçile Fabrikası

Osmanlı Devleti zamanında genellikle soğuk savaş yaşanırdı. Teknolojinin gelişmesiyle savaşlar da teknolojidten etkilenmeye başlamış ve barutlu silahlar üretilip kılıçların tarihteki yerini almasını sağladı. Silahların kılıçlara göre çok daha avantajlı olması ve düşman ülkelere üstünlük sağlaması Osmanlı Devleti zamanından günümüze kadar önemini artırarak devam etmektedir. Üretimi sağlaya bilmek için güherçile üreten fabrikaların kurmak gerekmektedir. Bu yüzden Osmanlı Devleti'nde çeşitli illerde güherçile üreten fabrikalar kurulmuştu. Kurulan fabrikalardan bazıları Kayseri'de bulunmaktaydı.

Güherçile üretiminde Karaman Eyaletinde bulunan yedi önemli güherçile fabrikalarından biri de Kayseri'de bulunmaktaydı. Güherçile toprağı bakımından önemli merkezlerden biri olan Kayseri özellikle Girit Seferi sırasında ihtiyaç duyulan barut yapımı için gerekli olan güherçilenin temini hususunda önemli bir rol oynamıştı. Girit seferin de Kayseri'den tonlarca güherçile gönderilmişti. Girit Seferi'nin devam ettiği yıllarda para değerinde birtakım düşüşlerin olduğu ve özellikle tahıl fiyatlarında artışların olduğu görülmüştü (Selçuk, 2008, ss. 147-148).

1843 ve 1846 yıllarında barut imali için Kayseri'de iki fabrika kurulmuştu. 1907 yılında Güherçile Fabrikasında 100 adet ocak bulunmakta ve 150.000 okka güherçile elde edilmekteydi. (Somuncu, 1998, s. 75)Kayseri Osmanlı İmparatorluğu'nun güherçile ihtiyacının büyük bir kısmını karşılamaktaydı. 1891 ve 1892 seneleri itibariyle Kayseri'de güherçile imalatına mahsus bir fabrika daha faaliyette bulunmuştu. İnşa tarihi kesin olarak tespit olunmamakla beraber Tophane Müşiyet-i Celilesine bağlı olarak faaliyetlerini sürdürdüğü anlaşılan fabrikanın 1258 ve 1259 yıllarında inşa edilmiş olması muhtemeldi (Keskin ve Hülügü, 2007). 1864 yılında güherçile fabrikası "Güherçile Fabrika-i Hümayun" yani Devlet Güherçile Fabrikası adıyla güherçile üretimine başladı. Hacı Kılıç Cami kuzeyinde faaliyet yapan bu fabrika Osmanlı Devleti'nde en önemli kuruluşlarından biriydi. Cami yanında bulunan medresede, 1900'lü yıllarda fabrikanın deposu olarak kullanılıyordu. (Dayıoğlu, 2005, ss. 36-38) Fabrika yapıldıktan sonra barut imal eden atölyeler bulunuyordu. Kayseri'nin modern anlamdaki ilk sanayi kuruluşu sayılmaktaydı (Somuncu, 1998, ss. 70-75).

XIX. yüzyıl başında Kayseri Güherçile Fabrikası'nda 500 işçi günde ortalama 1000 okka güherçile, şehirde 110 güherçileyi ocağı ile yakın ilçelerle ve köylerde 30 ocakla üretim yapıldı. Mevcut olan 140 ocakla yıllık 153.000 kara okka imalatından 100.000 Baruthane-i Amire'ye, 50.000 okkası da tasfiye zayıatı olmaktaydı. Bunların 3.000'ni fabrika madeninden kalan güherçile esnafı üretmekteydi (Karakaş, 1997, ss. 229-232).

Osmanlı Devleti zamanında bu fabrikaların önemini Kıbrıs'ın fethinden anlamaktayız. Kıbrıs'ın fethinden sonra, buraya yerleştirilmek üzere Kayseri ve Konya çevresinden nakiller yapılmak istenmişti. Kayserililer yurtlarını ve yuvalarını terk etmek istemediklerinden, durumu sarayda Baş Mimar olan Mimar Sinan'a iletirler. Sinan, Padişaha arz eder ve Kayserililerin Kıbrıs'a naklinden muaf tutulmalarını ister teklif olarak " Kayseri daha çok güherçile temin edip saraya göndersin" der. Teklif kabul edilir ve Kayserililer göçten kurtulur (Somuncu, 1998, s. 71). Bu olayda da görüldüğü gibi Osmanlı'da güherçile üretimi önemli bir yer tutmakta ayrıca Kayseri'de bu işin bir sanayi kolu haline geldiği görülmektedir.

Kayseri'de kurulan barut fabrikaları üretime geçince yeni bir üretim şekli ortaya çıktı. Kayseri'de üretilen güherçile ve barut daha iyi fiyat verildiği için kaçak olarak İran ve Mısır tarafından satın alınmaktaydı. Devlet bunun için tedbirler almış olmasına rağmen çevreden toplana güherçile resmi fiyattan yüksek paralara satın alan yerli tüccarlar, bunların bir kısmını Avrupa'ya ihraç ediyordu (Tuzcu, 2000, s. 537). 7 Ocak 1768 yılında Kayseri güherçile esnafı 1735'ten itibaren 210 kantar taahhüt etmelerine rağmen 40 kantar kadar 12 dibek ashabı gayri meşru yollardan güherçile satmaktaydı. Kaçak yollarla güherçile satanların tespit edilenlere kalebent cezası verilmekteydi (Karakaş, 1997, ss. 229-232).

Baruthanelerde her yıl belli belirli bir miktar barut imal edilmek mecburiyeti vardı. Buna ocaklık barutu denilmekteydi. Bu barutun en önemli hammaddesi olan güherçile de baruthanelere ocaklık tayin olunan güherçile ocağı bulunan yerler vergiler karşılığında vermekte oldukları güherçileden temin edilmekteydi ki buna da ocaklık güherçile deniliyordu (Gülsoy, 1997, s. 183).

Abdülmecit tarafından 1841 yılında yaptırılan fabrikanın açılışında XIX. yüzyıl halk şairlerinden Hicabi şiirinde önemine değinmiş ve fabrikadan övgüyle söz etmiştir (Satoğlu, 2002, ss. 70-71):

Huda nusret vere her bar o nesl-i al-i Osman'a

Ki kuvvet vermede herdem harab-ı mülk-i cihana

Nice nev-icad fabrikayı eyledi inşa

Nice tedbir-i ahsenle ki galip ola düşmana

Emeli budurur herdem ki imar etmeğe mlkini

Muvaffak eyleye mevla bu a'mali de Hkana

Anın hem tahtı seyfinde ola a'dalar, mahkur

Okunup hutbede gazi denilen ol Mecid-Han'a

Hicabi şevkile söyle bu fabrika bir tarih

Gören tahsin idüp çn bina olundu memlkane

Hicabi'nin şiirinde Klasik dönemde önemli bir madde olan güherçile Osmanlı Devleti ve Kayseri'nin iktisadi açıdan gelişmesine de önemli katkılar sağladığını üzerine methiyeler yazıldığını görülmektedir. Şiirde Kayseri Güherçile Fabrikası'nın önemini ve savaşlarda Osmanlı Devleti'nin düşmana karşında galip gelmesi için ve devletin bekası için barut fabrikasının gerekliliğine değinmiştir.

1.1.6. Klasik Dönem Kayseri'de Cehri retimi

Cehri taç yapraklı, çalı cinsi ağaç görünümünde bir bitkidir. Meyvesi bezelye büyüklüğündedir. 19. yüzyılda Anadolu topraklarında 100 adet cehri yetişiyordu. Bunların 10 kadarı Kayseri'nin civarındaki tepelerinde güneydoğu ve güneybatı yamaçlarında yabani olarak yetişmekteydi. Daha önce konargöçer Türkmenler, Rum ve Ermeniler dokuma ve boyahanelerde boya maddesi olarak kullanmaktaydılar. Cehri birçok boya maddesi ile karıştırılarak yeni renkler elde edilmesini sağlayan çok yönlü bir boya maddesidir. Anadolu sanayicileri solmaz renk elde edebilmek için kullandıkları

Kayseri cehrisi (Ala cehri-Türk cehrisi) adıyla Avrupalıların aradığı bir boya maddesi olmuştur. Kurutulmuş cehri üreticisinden okkası (1282 gr.) 6-8 kuruşa alınıp Avrupa'ya ihraç ediliyordu. (Çetinok, 2002, s. 26).

Anadolu da Hititler döneminden itibaren bazı bitkileri boya maddesi olarak kullanılmaktaydı. Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde bitkilerin boya madde olarak kullanılması artmıştı. Bu dönemlerde boya maddesi elde edilen bazı bitki türleri yetiştirilerek, sağlanan ürünler büyük miktarlarda dış ülkelere satılmıştı (Baytop, 2015, s. 58).

20. yüzyılın başlarında cehrinin batmanı 8 kilo bir altın liraya (Lira-i Osmanî) satılırdı. Değeri oldukça artmış, bu yıllarda bir ailenin yıllık geliri için ortalama 5-6 altın lira harcanmaktaydı. Ortalama 30-40 batman cehri üretimi yapan bir ailenin yıllık geliri de 40 altın lira kadardı. Cehri üretimi bu dönemlerde insanlara iyi bir gelir kaynağı olmuştu (Argunşah; Görkem; Durbilmez, 2007). Cehri Osmanlı döneminde İzmir ve Samsun limanlarından Fransa, Almanya ve İngiltere'ye ihraç edildiği ve bu ihracatın 1851 yılından 1861 yılına kadar artarak 1963 yılından sonra azalarak devam ettiği bilinmektedir (Kayabaşı ve Arlı, 2001, ss. 128-134).

1.1.6.1. Kayseri'de Cehri Ticareti ve Önemi

19. yüzyılın ortalarında Kayseri'de cehri üretiminin ne derece yaygın olduğunu görmek için Kayseri Temettuat Defterindeki kayıtlara bakmak yeterlidir. Zira defter incelendiğinde, hane, dükkân, çeşitli zanaatlara ait işyerlerinin yanı sıra tarımsal araziler olan tarla, bağ, bahçe gibi gayrimenkullerin dışında “Cehrilik” ayrıca yazılmıştır ve kayıtlarda cehriliklerin tarımsal arazi türleri içinde sayıca önemli bir yer tuttuğu anlaşılmaktadır. Defterde cehriliklerle birlikte diğer mülklere ait ölçüler belirtilmemiş, sadece vergi miktarları yazılmıştır (Somuncu, 2004, ss. 99-125).

Tablo 3'te 1834 Tarihli Kayseri Temettuat Defterinden alınan bilgilere göre Kayseri'deki mahallere göre cehriliklerin sayısını göstermektedir. Bu bilgiler bize Kayseri'ye sosyo-iktisadi etkisini ve yayıldığı noktaları göstermektedir.

Tablo 3: Kayseri'nin Mahallerinde Üretilen Cehrilik Sayısı ve Cehrilik Adeti

Mahalleler	Hane Sayısı	Cehrilik Âdeti	Mahalleler	Cehrilik Sayısı	Cehrilik Âdeti
Hunat Mah.	388	22	Karaörükcü Mah.	76	18
Kürtler Mah.	184	10	Eski Bedesten Mah.	123	15
Kalender Mah.	222	32	Güllük Mahallesi	117	15
Hacı Kılıç Mah.	422	8	Hasan Fakih Mah.	159	7
Yalman Mah.	86	8	Cücürün Mah.	49	6
Hasbek Mah.	239	20	Oduncu Mah.	60	4
Bozaltı Mah.	282	21	Caferbey Mah.	170	19
Taşgıncık Mah.	37	1	Hacı Kasım Mah.	98	2
Bahçıvan Mah.	197	14	Lalapaşa Mah.	109	31
Gebe İlyas Mah.	264	24	Hasanlı Mah.	113	1
Hamurcu Mah.	82	21	Konaklar Mah.	26	12
Mürekkabçi Mah.	54	2	Tutak Mah.	29	15
Çakalöz Mah.	70	27	Varsak Mah.	16	10
Cami Kebir Mah.	32	13	Deliklitaş Mah.	160	6
Kapan Mah.	36	12	Şeyh Taceddin Mah.	180	16
Hacet Mah.	27	-	Hacı Veled Mah.	91	8
Sasık Mah.	21	10	Hacı Arap Mah.	118	6
Gürcü Mah.	3	4	Baldöktü Mah.	34	1
Mumcu Mah.	18	8	Mükremin Mah.	89	9
Danışment Mah.	26	5	Musa Gazi M.	57	4
Hacı İvaz Mah.	28	7	Seyyit Gazi M.	38	16
Şatırbaz Mah.	14	-	Alacamescit Mah.	25	3
Emir Sultan Mah.	10	1	Tus Mahallesi	38	6
Hürrem Ç. Mah.	10	1	Hacı Mansur Mah.	33	6
Sultan Mah.	7	-	Kale Sakinleri	50	10
Tacıkızıl Mah.	18	2	Güherçileci Tarifesi	-	1
Toplam				4835²	535

Kaynak: (Demir, 1998, s. 130)

Yukarıda ki tabloda görüldüğü gibi Kayseri'nin 52 mahallesinde cehri üretiminin yapıldığı cehrilik adeti ve cehrilik sayısı hakkında bilgiler gösterilmektedir.

Tablo 4'te 1834 Tarihi Kayseri Temettuat Defterine göre Kayseri'nin kaza, nahiye ve köylerindeki cehriliklerin sayısını göstermektedir. Bu bilgiler cehri üretiminin sadece şehrin mahallelerinde olmadığı ayrıca köylerine de yayıldığını göstermektedir.

Tablo 4: Kayseri'nin İlçe ve Köylerinde Üretilen Cehri Sayısı

Kaza ve Köyler	Hane Sayısı	Cehrilik Adeti	Kaza ve Köyler	Hane Sayısı	Cehri Adeti
Erkilet	501	207	Zirve Köyü	32	-
Molu Köyü	156	174	Saraycık Köyü	34	27
Oyma ağaç	74	72	Karatay Köyü	74	3
Süksüğün	32	27	Silahtar Köyü	39	35
Küçük Hacılar	5	4	Çukur Köyü	90	17
Beydeğirmeni	4	5	Kenise Köyü	75	54
Güllü Köyü	24	22	Küpelî Köyü	80	-
Bozca Köyü	62	81	Amarat Köyü	67	28
Bayram H. Köyü	46	35	Kermelik Köyü	51	2
Yuvalı Köyü	107	83	Yağmurbey Köyü	11	-
Yemliha Köyü	46	57	Sultan Hanı Köyü	46	-
Himmet Dede K.	15	14	Palas Köyü	210	-
Kalkancık Köyü	5	-	Gergeme Köyü	102	-
Ömerli Köyü	14	9	Sarımsaklı Köyü	322	-
Ebiç Köyü	47	21	Ulubürüngüz Köyü	207	7
Dadağı Köyü	40	1	Üskübü Köyü	43	1
Mahzemin Köyü	104	89	Küçükbürüngüz K.	39	5
Kemer Köyü	50	26	Ağırnaz Köyü	145	10
Emmiler Köyü	55	38	Dimitri Köyü	165	91
Taşan Köyü	34	21	Vekse Köyü	41	21
Hırkalı Köyü	96	96	Isbıdın Köyü	110	69
Gersun Köyü	35	27	Gömeç Köyü	72	14
Menteşe Köyü	51	59	Barsama Köyü	69	2
Belviran Köyü	9	-	Mancısın Köyü	115	55
Büyüktaf Köyü	39	-	Gesi Köyü	153	48
Küçüktaf Köyü	14	-	Efkere Köyü	58	30
Döğer Köyü	11	-	Nize Köyü	41	7
Fehimli Köyü	21	-	Darsiyak Köyü	99	17
Hasinli Köyü	30	-	Cılavuk Köyü	225	33
Horan Köyü	53	-	Salkoma Köyü	67	1
Çevril Köyü	83	36	Kuruköprü Köyü	45	3
Kuşçu Köyü	91	7	Derevenk Köyü	2	1
Boyacı Köyü	69	18	İspile Köyü	41	-

Tablo 4: Kayseri'nin İlçe ve Köylerinde Üretilen Cehri Sayısı (Devam)

Kaza ve Köyler	Hane Sayısı	Cehrilik Adeti	Kaza ve Köyler	Hane Sayısı	Cehrilik Adeti
Hasancı Köyü	36	26	Kumarlı Köyü	36	-
Molla Hasan K.	50	28	Tavlusun Köyü	233	13
Höbek Köyü	59	2	Horasan Köyü	17	4
Kuşcağaz Köyü	27	1	Cırgalan Köyü	66	8
Yüreğil Köyü	8	-	Argıncık Köyü	58	-
Obruk Köyü	32	17	Karahöyük Köyü	35	-
Eyim Köyü	55	-	Dadasın Köyü	23	-
Kızık Köyü	96	42	Salır Köyü	48	1
Akın Köyü	33	24	Germir Köyü	109	2
Hasanarpa Köyü	8	1	Ağcakaya Köyü	227	160
Yazır Köyü	36	12	İstafana Köyü	99	15
Vartan Köyü	15	14	Zincidere Köyü	48	13
Munsucum Köyü	74	19	Hisarcık Köyü	149	23
Kıranardı Köyü	84	49	Kömür Köyü	20	-
Endirik Köyü	22	15	Çöreğin Köyü	15	-
Şeybarak Köyü	37	-	Sarımahmutlu K.	26	-
Taraşın Köyü	93	-	Süymanlı Köyü	67	-
Koçcağaz Köyü	53	-	Kelkin Köyü	85	-
Marzın Köyü	28	-	Tomarza Köyü	74	-
Yamaçlı Köyü	14	-	Elmalı Köyü	11	-
Susun Köyü	40	-	Kabaklı Köyü	17	-
Kamber Köyü	41	-	Sürtme Köyü	63	-
Maracak Köyü	14	-	Kızılviran Köyü	216	158
Kepez Köyü	31	-	Büyükhazcılar K.	430	31
Posat Köyü	75	-	Develi Köyü	868	-
Cebir Köyü	26	-	Erdemesin Köyü	95	-
Çilmez Köyü	23	-	Keşlik Köyü	37	-
Çölmekçi Köyü	28	-	Kavak Köyü	14	-
Ardıç Köyü	18	-	Mavircan Köyü	30	-
Vengicek Köyü	24	-	Başköy Köyü	15	-
Örencik Köyü	31	-	Kesteliç Köyü	42	-
Sakaltutan Köyü	26	-	Gördeles Köyü	33	-
Dikir Köyü	23	-	Til Köyü	23	-
Kiregit Köyü	31	-	Kale Köyü	98	-
Cücün Köyü	13	-	Şeyşaban Köyü	67	11
			TOPLAM	9793	2250

Kaynak: (Demir, 1999, s. 138)

Tablo 4'te görüldüğü gibi Klasik dönem Kayseri'de 2250 adet cehri üretim kaza ve köyler de yapılmaktaydı. Tanzimat dönemine kadar Kayseri için önemli bir endüstri

bitkisi olan cehri, Kayseri şehrinin iktisadi gelişimi açısından son derece önemli olduğunu göstermektedir.

Cumhuriyetten sonra Kayseri'de cehri üretimi en son 1938 yılın yapılmıştı. Cehri üretiminin önemini kaybetmesi ile üretimi de bitme noktasına gelmişti. 1933 ve 1937 yılları arasında cehri üretimi Tablo 5'te gösterilmektedir. (Kayseri Ticaret Odası, 1938).

Tablo 5: 1933-1937 Yılları Arasında Kayseri'de Üretilen Cehrinin Miktarı ve Değeri

Yıllar	Miktarı (Kilo)	Değeri (Lira)
1933	15,360	461
1934	22,117	1980
1935	38,000	4000
1936	22,117	1980
1937	15,000	900

Kaynak: (Kayseri Ticaret Odası, 1938)

Tablo 5'ten de anlaşılacağı gibi modern sanayinin gelişmesi ile Kayseri de üretilen ve Osmanlı İmparatorluğu zamanında önemli yer tutan cehrinin 1935 yılından sonra üretiminde azalmalar yaşandığı görülmektedir. Teknolojinin gelişimi ile eski yöntemlerin daha fazla emek gerektirmesi nedeniyle 1937 yılından sonra cehriye olan talep azalmıştır ve üretimi bitmiştir.

1.1.6.2. Kayseri Boyahane ve Boya Üretimi

Bu dönemin önemli bir sanayi dalı da boyahanelerdir. Boyahanelerde yün, şal, kumaş, deri ve sathiyan gibi maddeler boyanırdı. Kayseri'de yetiştirilen cehride bu boyalara katılıp bunların kalıcılığını sağlayan önemli bir kimyasaldı. Kayseri'de elvancılık denilen boya sanayi çok gelişmişti. Cehri, kök boya, kitre önemli bir ihraç maddesi haline gelmişti.

Boya, eşyaları süslemek ve dış etkenlerden korumak için daha çok inşaat, mimari ve tezyinat alanlarında kullanılmakla beraber, Kayserililer boya imalatında da tarihin eski zamanlarında ün yapmışlardı.

Dokumacılıkta kullanılan ipliğin renklendirilmesinde önemli katkı maddesi olan boya üretimi ve ticareti Kayseri' de önemli bir iş koludur. Boyahanenin Kayseri ticaretine olan önemini IV. Murat'ın silahtarı Mustafa Paşa evkafına ait olan Kayseri boyahanesinin XVI. Asrın son çeyreğinde 500-550 kuruş geliri bulunmaktadır. XVII. Asrın sonlarından itibaren malikâne usulüyle işletilen boyahanenin 600 kuruşluk geliri, 1730'lu senelerde yasak olmasına rağmen açılan yeni boyahaneler dolayısıyla azalmaya başlamıştır (Satoğlu, 1995, s. 48).

17. yüzyılda Kayseri'de canlı bir üretim ve ticaret faaliyeti varlığını göstermektedir. 992 tarihli Kayseri Tahrir defterlerine göre Kayseri'de yıllık 45.000 akçe vergi ödeyen boyahanenin varlığından söz edilmektedir. Ayrıca boyahanenin vergi kapasitesinin büyüklüğü, boyahaneden yararlanan üretim dallarının da fazlalığına işaret etmektedir (Satoğlu, 1995, s. 48).

Kayseri'de XVII. yüzyılda önemini yitirmiş olan boyahane XVIII. yüzyılın başlarında yine şehrin önemli gelir kaynakları arasında yerini almıştır. XVI. yüzyılda 40 akçesi bir kuruştan 1125 kuruş geliri, XVIII. yüzyılda 120 akçesi bir kuruştan 450-600 kuruş arasında değişen gelir kadar düşmüştür. Bu iki asırda %50'lik bir gerileme yaşanmıştır. Bu gerilemeye yol açan sebeplerden birincisi XVII. yüzyılın sonundan itibaren batıda gelişmeye başlayan sanayileşmenin dokuma teknolojisini etkilemesi nedeni ve Osmanlı sanayisinin bu teknolojiye ayak uyduramaması; diğer bir sebep ise boyahanelere olan müdahalelerdir (Karakaş, 1997, ss. 255-257).

Cehri üretimi teknolojinin gelişmesi ile 1860 yılında Alman kimyagerlerin sentetik yoldan boyanın ana maddesi olan "Anilin"i imal etmeleri ile birlikte Avrupa'nın cehriye olan talebi azalmaya başlamış ve 1930 yılına doğru da tamamen durdurulmuştur. Cehriye olan talep sona erince insanlar bitkileri imha etmeye başlamışlardır (Argunşah; Gökem; Durbilmez, 2007).

1.1.7.Kayseri'de Pastırma İmalatı ve Ticareti

Pastırma, Orta Asya Türkleri tarafından bulunan ve ülkemizde halen yaygın bir şekilde tüketilmekte olan milli bir üründür. Pastırmanın Anadolu'ya hangi tarihlerde geldiği kesin olarak bilinmemekle beraber, Selçuklular tarafından getirildiği ileri sürülmektedir.

Fatih'in İstanbul' un fethiyle pastırmacılık Rumeli'ye geçmiş ve Osmanlıların hüküm sürdüğü ülkelere yayılmıştır. Pastırmacılık Kayseri imalatında ve ticaretinde öteden beri önemli yer tutmaktaydı. Önceleri yerel ihtiyaçlar için yapılan üretim, 19. yüzyılda Avrupa, İstanbul, İzmir pazarları için yapılmaya başlandı. Kayseri'nin iklim yapısından dolayı hayvancılık yağın olmamakla beraber mevcut et stokunu karşılamak için Erzurum ve çevre illerden temin etmekteydi. Kayseri'de pastırmacılık üretimi hakkında detaylı bilgi Tablo 6'da gösterilmektedir.

Tablo 6: XVII. Yüzyıllında Kayseri'de Pastırmalık Et Ticareti

Etlerin Geldiği Yerler /Adet		Osmanlı Lirası	Kimlerin Kestiği /Adet	
Erzurum'dan	8.000	20.000	Esnafin	12.000
Civar İllerden	10.000	18.000	Kayseri Halkının	6.000
Köylerden	2.000	3.000	Köy Halkının	2.000
TOPLAM	20.000	41.000	-	20.000

Kaynak: (Kocabaşoğlu ve Uluğtekin, 1998, s. 197)

XVII. yüzyıllında Kayseri nüfusun 20.000 kadar olduğu ve kesilen hayvan miktarından anlaşılacağı gibi halkın büyük çoğunluğunun pastırmacılıkla uğraştığı görülmektedir. Çevre illerden ve Kayseri'den toplamda 20.000 hayvanın geldiği ve toplam bedelinin 41.000 Osmanlı Lirası olduğu Tablo 6'da gösterilmektedir. Osmanlı Devleti zamanının da pastırma imalatının Kayseri ticareti ve ekonomisi için ne derece önemli olduğu anlaşılmaktadır. Osmanlı döneminden günümüze kadar pastırma imalatı her zaman Kayseri ekonomisi için önemli yere sahip olmuştur.

1.2. Tanzimat'tan Sonra Osmanlı Dönemi İktisadi Hayatı ve Kayseri Sanayisi

1827 yılında başlatılan kapsamlı sanayileşme faaliyetlerinden sonra, Osmanlı sanayileşme çabaları açısından Tanzimat dönemi büyük önem arz etmektedir. Daha erken bir tarih olarak, 18. yüzyılın sonlarında Sultan III. Selim dönemindeki askeri sanayi yatırımları da kuşkusuz kayda değerdir. Ancak 1840'larda yaşanan sanayileşme hareketi ve hacmi itibariyle önceliklerin ilerisindedir. Kırım Savaşı'nın arifesine kadar devam eden bu süreçte tesis edilen çok sayıda imalat işletmesi, çeşitlilik, sayı ve planlama bakımından önceki çabaların çerçevesini çok aşmış ve gerçek bir sanayi

devrimi için bu dönemi bir umut haline getirmiştir. 1843'ten başlayarak tesis edilen sınaî ve tarımsal tesislerle burası Bu fabrikaların ilk kuruluş yıllarında Avrupa'dan getirtilen ustalar vasıtasıyla, modern teknolojinin yerli işçi ve ustalara öğretilmesine gayret edilmiştir. Ayrıca dokuma sanayisinin teknik esaslarını öğrenmek üzere 1847 yılında Avrupa'daki fabrikalara öğrenciler gönderilmiştir (Güran, 2004, s. 371).

Fabrikaların başarılı olabilmeleri ve belirlenen amaçları gerçekleştirebilmeleri için çeşitli teşvik edici düzenlemeler de getirilmiştir. Ticaret anlaşmaları nedeniyle gümrük duvarını yükselterek yerli üretime koruma sağlamak mümkün olmadığından, fabrikaların sübvansiyonlarla desteklenmesi yoluna gidilmiştir. Sağlanan bu desteklerden en önemlisi, ürünlerin devlet tarafından öncelikle satın alınmasıydı. Devlet fabrikalarına sağlanan bir diğer destek de, 1851 yılında alınan bir kararla, bu kuruluşların yurtiçinden ve yurtdışından satın alacakları makine, araç ve hammaddelerin tüm gümrük ve vergilerden muaf tutulmaları yanında, ürettikleri malları piyasada satmaları halinde herhangi bir vergi ödememeleridir (Güran, 2004, s. 372).

Osmanlı'da özel sektör açısından el sanatlarından (tezgâhlarından) sanayiye geçiş hareketi asıl olarak 19. asrın sonlarına doğru, 1880-1890 yılları arasında yaşanmıştır. Kuruluşları 1880 öncesine rastlayan özel sektöre ait kuruluşlardan 17'si ham ipek imalatı, 17'si matbaacılık ve 15'i gıda sanayinde faaliyet gösteren müesseseler olup, vasıfları itibariyle henüz hiçbirinde sanayi mahiyet bulunmamaktadır. 1880'den sonra ise durum değişmiş ve sınaî mahiyet arz eden büyük müesseseler kurulmuştur (Eldem, 1994, ss. 65-66). Bu gelişmeler öncesinde, 1874 yılından itibaren hükümet fabrikalarda kullanılan makine ve aletler için vergi muafiyeti politikasına başlamış, iki yıl sonra da fabrikalarda imal edilen iplikleri bütün iç vergilerden ve ihracat vergilerinden muaf tutmuş ve müteşebbislere başka bazı mali imtiyazlar ve vergi muafiyeti tanımıştır. Bu teşviklerin muhteviyatı 1888 ve 1897 yıllarında ayrıca genişletilmiştir (İnalçık ve Quataert, 2006). Bu dönemde özel sektör fabrika yatırımlarında yaşanan hızlı artışta kuşkusuz söz konusu teşvik tedbirleri de önemli rol oynamıştır. iktisadi kalkınma açısından yapılan çalışmalar olumlu ve ileri bir adım olarak sayılabilir. 19. yüzyılın son çeyreğindeki bu sanayileşme sürecinin, bu dönemde gerçekleştirilmiş sosyo-ekonomik yatırımlarıyla birlikte değerlendirildiğinde, devlet desteğiyle gerçekleştirilmiş planlı ve kapsamlı bir sınaî kalkınma hamlesi olduğu anlaşılmaktadır. Tanzimat döneminde

Kayseri ticareti gelişme göstermekle beraber bir çok ülke ile ticari alış verişi yapmıştır. Osmanlı İmparatorluğunda yaşanan bu gelişmeler ayrıca Kayseri ekonomisi ve sanayisinde yaşanacak gelişmeler hakkında öngörü oluşturmaktadır (Güran, 2004, s. 372).

1.2.1. Tanzimat Sonrası Kayseri'de İhracat ve İthalat

Kayseri eski çağlardan itibaren ticaretin canlı şekilde işlediği bir merkez konum olma özelliğine sahip olduğu bilinmektedir. Bu sebeple birçok ürün ihraç edilmekte ve transit noktada bulunması ürünlerin diğer pazarlara ulaşımını kolaylaştırmaktadır. Özellikle Osmanlı İmparatorluğu zamanında ürün çeşitliği de ki artış ticareti canlandırmıştır.

1.2.1.1. Tanzimat Sonrası Kayseri'de İhracat

Sanayi devrimi başlarına kadar imal edilen malları dünyanın birçok yerine ihraç edilmiştir. Sanayi devrimi ile ihraç edilen mallar işlenmemiş ve hammadde olarak kullanılan mallar yer almıştır. Teğmen Bennet'in raporunda yer alan Kayseri sancığı'na ait ihracat rakamları (1880) Tablo 7'de gösterilmektedir.

Tablo 7: Tanzimat Sonrası Kayseri'den İhracat Edilen Malların Miktarları ve Değerleri

Malın Cinsi	Miktarı	Osmanlı Lirası	Notlar
Sarı Cehri	250.000 okka	15.000	-
Kitre	70.000 okka	16.800	-
Yün	30.000 deri	1.800	-
Keçi Derisi	20.000 deri	2.400	-
Koyun Derisi	20.000 deri	1.300	-
Taavşan Derisi	60.000 deri	1.500	Marsilya' ya

Tablo 7: Tanzimat Sonrası Kayseri'den İhracat Edilen Malların Miktarları ve Değerleri
(Devam)

Malın Cinsi	Miktarı	Osmanlı Lirası	Notlar
Tilki Derisi	8.000 deri	800	Rusya' ya
Sansar Derisi	360.000 okka	21.600	Rusya' ya
Kunduz Derisi	10.000 okka	5.000	-
Vaşak Derisi	1.000.000 okka	10.000	-
Tiftik	5.000 okka	1.000	-
Keçi Kılı	6.000 okka	1.000	-
Balmumu	3.000 okka	500	-
Badem İçi	30.000 okka	1.200	-
Salep	3.000 okka	400	-
Barsak	50.000 okka	400	-
Afyon	200 okka	400	-
Kendir	200 okka	400	Mısır' a
Keçe	1.500 okka	3.000	Avrupa ve Mısır'a
Tütün (işlenmiş)	27.306 okka	8.192	-
Tuz	61.824 okka	772	-
Sığır Derisi	90.000 okka	9.000	İstanbul' a
Pastırma	360.000 okka	21.600	İstanbul' a
Maroken Deri	10.000	5.000	İzmir ve İstanbul' a
Buğday ve Arpa	1.000.000	10.000	Mersin ve Samsun' a
TOPLAM	1.921.900 Okka 140.925 Deri	82.664 Lira (Okka) 11.750 Lira (Deri)	-

Kaynak: (Kocabaşoğlu, 1996, s. 30)

Kayseri ilinin o yıllarda teknolojisinin gelişmemiş olmasından dolayı ihracatının büyük çoğunlunu hayvansal ürünler oluşmaktadır. Tanzimat sonrası 1880 yılından sonra gerçekleşen ihraç verileri okka ve deri olan ürünlerin o yıldaki Osmanlı lirası olarak karşılıkları göstermektedir. Tablo 7'de görüldüğü gibi okka cinsinden toplanan ürünlerin parasal karşılığı 82.664 Osmanlı Lirasıdır. Deri cinsinden toplanan ürünlerin parasal karşılığı 11.750 Osmanlı Lirası olduğu görülmektedir. ihracatının hayvansal ürünlerden

oluşmaktadır. Osmanlı Devleti'nin yıkılmasına kadar bu ürünlerin ihracatı devam etmiştir.

1.2.1.2. Tanzimat Sonrası Kayseri'de İthalat

Batıda yaşanan sanayi devrimi sonrası Osmanlı Devleti gerileme dönemine girmişti. Bu gerileme Anadolu'yu fakir düşürmüştü. Kayseri'de üretilen mallar ithal endüstriyel ürünlerle rekabet edemediğinden zanaatkârlık gerilemeye başladı. Bu dönemde Anadolu'da yerleşik ticaret yapan Ermeni ve Rum tüccarlar halkın elinde ki hammaddeyi çok ucuza alıp işleyip İngiliz, Fransız ve Venedikli tüccarlara satıp çok yüksek kar elde ediyorlardı. Bu nedenle ki Osmanlı Devleti hem iç borçlanma hem de dış borçlanmaya gidiyordu. Osmanlı Devleti sömürülen bir ülke haline gelmişti.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren buharla çalışan makinelerin üretim alanlarında kullanılmaya başlaması ile Avrupa'da sanayileşme başlamıştır. Bunun neticesinde kas kuvveti yerini makinelerin alması ucuz ve kaliteli ürünlerin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Farklı ve yeni iş dallarını ortaya çıkarmıştır. Ülkemizde genellikle el tezgâhları ile yapılan üretim daha ucuz ve kaliteli sanayi malları karşısında rekabet edemez duruma gelmiş ve piyasaları Avrupa mallarının işgali başlamıştır. Kayserili tüccarlar XIX. yüzyıl sonlarına doğru İstanbul ve İzmir gibi liman şehirlerine taşınmaya başlamışlardı. Böylelikle Kayseri'de boşalan ticaret alanlarına mağazalar açarak Kayseri'de kapitülasyonların başlamasına ve dışarıya bağımlı hale gelmesine neden olmuştur. Kayseri'nin XIX. yüzyılında ithal edilen malları Tablo 8'de gösterilmektedir.

Kayseri'nin Osmanlı döneminde ihracat ve ithalatının yapıldığı ürünlerin ve hangi ülkelerle ticaret yaptığını ayrıntılar Tablo 8'de gösterilmektedir.

Tablo 8: Tanzimat Sonrası Kayseri'ye İthalatın Yapıldığı Ülkeler ve Ürünler

Ülkeler	Gıda	Boya	Dokuma	Metal	Petro ve Kimya
Uzak Doğu Ülkeleri	Şeker	-	-Yünlü pamuklu kumaşlar -Kürkler İpekli elbiseler	-Zırh -Kılıç -Tolya	-Petrol -Sabun
İngiltere	-Çay -Kahve -Baharatlar	-Kırmızı boya -Boya malzemeleri	-Pamuk ve yün iplik -Beyaz pamuk, desenli dokumlar	-Demir -Çelik -Kalay -Çivi	Mum
Fransa	-Şeker -Kahve -Meyveler	-Boya maddesi olan anilin -Alizarin	-	-Çivi	-Parfümeri -İlaç -Petrol
Almanya	-Tohum -Fidanlar	-Boyalar	-Lastik ayakkabılar ve çizmeler	-Tarım aletleri -Dikiş makineleri -Telgraf makineler	-İlaç -Kimyevi malzemeler -Gözlük -Cam

Kaynak: (Keskin ve Hülagü, 2007, s. 139)

Tablo 8'de görüldüğü gibi XIX. yüzyıllarının sonlarına doğru yabancı mallar Kayseri pazarını işgal etmiş durumdadır. İhraç ürünlerini doğadan temin ederek ihraç ettiğini tablo 8'de görmekteyiz. Bu yüzden genel ihtiyaçları sanayide işlenmiş ürünlerin ya da teknolojik ürünlerin ithal edildiğini görmekteyiz. Bu durumda Osmanlı Devleti koruyucu tedbirleri alması gerekir iken yabancı tacirlere "kapitülasyon" adı altında bir takım imtiyazlar tanınması XIX. yüzyılın ortalarına doğru Avrupa sanayi ürünlerinin Anadolu'ya yayılmasına ve Kayseri'de orta halli halkın bile Londra ve Fransız kumaşından elbise giymesine neden olmuştur.

1.2.2. Tanzimat Döneminde Kayseri Ticaret ve Sanayi Odasının Kuruluşu

Tanzimat Fermanıyla batı tipi ticaret hayatımıza girmiştir. Batılılaşmanın etkisiyle Kayseri'de 1871-1872 yıllarına ait Ankara Vilayet Salnamesi'nde Kayseri Sancağı'nda Ticaret Mahkemesi'nden söz edilmektedir. 1882 yılına ait Salnamede ise, İncesu'da Ziraat ve Ticaret Odasından söz edilmektedir.

Her ne kadar Osmanlı Devleti'nde sanayileşme pek gelişmiş olmasa da Kayseri' de sanayileşme atılımları yapıp sanayici ve tacirleri bir çatı altında toplamaya ve üretimi desteklemeye çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti zamanında Kayseri tüccar niteliği taşıyan kişi, kurum ve kuruluşların tek örgütü olan "Kayseri Ticaret ve Sanayi Odası" 1896 yılında kurulmuştur. Kuruluşundan sonra 1903 yılına kadar hiç bir faaliyette bulunmamıştır. Bu tarihten sonra faaliyete geçen oda, seçim sonucu beş kişiden oluşan yönetim kurulu seçilmiş, yönetim kurulu Başkanlığına Talaslı Hacı Şaban, üyeliklere Sümbüloğlu Hacı Süleyman, Çalıkzade Hacı İzzet ve Hacı Ahmet Beyler getirilmiş ise de yönetim kurulu üç yıl 1903-1906 yılları arasında yine herhangi bir faaliyet gösterememiştir (Eriş, 2013, ss. 118-119).

Kayseri Ticaret ve Sanayi Odası 1903-1906 tarihinden sonra yönetim kurulu üyeleri faaliyet olarak Vezir Han'da bir oda kiralanmış, ancak faaliyet göstermeksizin 1908 yılına kadar gelinmiştir. Anılan tarihte Kayseri Mutasarrıfı Muammer Bey, Odayı faaliyete geçirmiştir. Yönetim Kurulu Başkanlığına Ömer Taşcıoğlu, üyeliklere ise; Bescelioğlu Ahmet, Uşakizade Osman, Çalıkoğlu Hacı Ahmet, Yahyabeyzade Hacı (ağa) ile Kazancıoğlu Vasil, Avukat Yordanaki, Kuyumcuoğlu Onnik ve Camcıoğlu Karabet Beyler getirilmiş, bu ekip 1914 yılına kadar görevde kalmıştır (Eriş, 2013, ss. 118-119).

1914 yılında kendi arzusu ile başkanlıktan çekilen Ömer Taşcıoğlu'nun yerine Talaslı Nafiz Ağa'nın geldiğini ve 8-9 yıl odayı idare ettiğini görmekteyiz. Nafiz Ağadan sonra, diğer bir deyimle Cumhuriyetin ilanı ile birlikte ise odanın çalışmalarına hız verilmiş, 12 kişilik yönetim kurulunun yanı sıra ilk olarak genel sekreter atanmıştır. Hacılarlıoğlu Mustafa Tevfik'in ilk Genel Sekreteri olduğu Kayseri Ticaret ve Sanayi Odası 1938 yılına kadar kimi zaman 7, kimi zaman da 12 üyeden oluşan yönetim kurullarıyla görevini sürdürmüştür (Kayseri Ticaret Odası, 2014).

Kayseri Ticaret ve Sanayi Odası tüccar, tacir, sanayici ve bunların yanında çalışanların ihtiyacını karşılamak, mesleki faaliyetleri kolaylaştırmak amacına hizmet etmektedir..

Bu hizmet neticesinde yerli şirketlerin kurulmasını sağlamıştır. Günümüz dünyasında varlığını devam ettirerek ticareti ve sanayileşmeyi canlı tutmaktadır.

1.2.3. Tanzimat Sonrası Kayseri'de İlk Türk Şirketinin Kurulması

Sanayi Devrimi ile kötüye giden ekonomi Osmanlı Devleti'nin üzerine düşen görevleri yerine getirememesine neden olmaktaydı. Köylüler zor zamanlarında Hristiyanlardan veya başkalarından, herhangi bir şey teminat göstererek %15 ile %25 arasında değişen yüksek faizlerle küçük miktarlarda borç alıyorlardı. Kayseri'de ticaretin büyük bir kısmını ellerinde tutan gayrimüslimler, çiftçiye yüksek faizlerle borç veriyorlardı. Devlet, Ziraat Bankasını hizmete sunarak çiftçiye yardımcı olmaya çalıştı ancak bu yeterli olmadı (Kayseri Büyük Şehir Belediyesi, 2010, ss. 133-135).

Özellikle Tanzimat'ın ilanından sonra manifaturacılıkta diğer önemli ticaret alanıydı. Ermeni ve Rumların ellerinde monopol durumda bulunuyordu. 1911 senesinin başlarında bu tür ticaretle uğraşmak üzere Nalbantzade Süleyman Ağa başkanlığında, Yedekçizade'ler ve Uşaklızade Osman Bey çalışmalara başladılar. Geceleri muhtelif evlerde toplanıp kuracakları şirketin nizamnamesin¹ hazırladılar. Çalışmalar sonucunda

"İslam Suhulet Şirketi" ismiyle kurulan şirket, mağazasını açarak işe başladı (Erkiletlioğlu, 2006, s. 613).

Bu şirketin ortaya çıkmasında müteşebbis Vali Ahmet Muammer Bey'in de çok büyük katkı ve teşvikleri oldu. Türk girişimciler bu şirketle birlikte "Kayseri Terakki Maarif Kitapçı Şirketi"ni de kurarak Kayseri'de milli ekonominin temellini atmış oldular.

1.2.4. Osmanlı Devleti'nin Son Döneminde Kayseri Sanayisi

Osmanlı Devleti'nin hiçbir dönemine ilişkin ekonomik göstergeler sağlıklı olarak elde bulunmamaktadır. Gerek istatistik yöntemlerin gelişmemiş olması gerekse ekonomik ve sosyal yapıya ilişkin bilimsel kayıt ve araştırmaların yetersizliği, sağlıklı bilgi sağlanamamasının başlıca nedenidir.

¹ Nizamname: Herhangi bir kurumun veya kuruluşun tutacağı yolu ve uygulayacağı hükümleri sırasıyla gösteren maddelerin bütünüdür.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde sanayi olarak nitelendirilebilecek çok az sayıda küçük imalathane faaliyet gösteriyordu. 1913-1915 Sanayi sayımında yalnızca 282 sanayi işyeri sayılmıştı ve bunların da 155'i İstanbul'da, 62'si de İzmir'de bulunuyordu. Bunlar, ülkenin sanayi ürün gereksiniminin yalnızca %20'sini karşılayabiliyorlardı. Bu verilerde Kayseri sanayi faaliyetleri Osmanlı Devleti'nin son döneminde etkin olmadığını üretim yapabilecek sanayi kuruluşlarının olmadığını göstermektedir. Başlıca faaliyet konulan ise gıda, toprak, maden, deri, ağaç işleme, dokuma, kâğıt ve matbaacılık üzerinde yoğunlaşıyordu. Birinci Dünya Savaşının başlamasıyla bu imalathanelerin bir kaçına devlet tarafından el konulmuş ve askeri idarece işletilmeye başlanmıştır. Bunlardan bir kısmı daha sonra satın alınmış; bir kısmının ise bazı makineleri alınarak eski sahiplerine geri verilmiştir. Ancak bu fabrikaların genellikle Rum ve Ermeni olan sahipleri ülkeyi terk ettiğinden çoğu tekrar açılamamıştır.

Kayseri'de sanayileşme atılımları Osmanlı döneminde başladığı görülmekle birlikte Cumhuriyetin ilanından sonrada Kayseri sanayisini gelişimi devam etmiştir. Bir sonraki bölümde Cumhuriyetin ilanından sonra Kayseri'de sanayinin gelişiminin sosyo-ekonomik etkileri incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

CUHURİYETİN İLANINDAN SONRA KAYSERİ SANAYİSİ

Birinci bölümde Osmanlı ekonomisi ve Osmanlı Devleti zamanında Kayseri ekonomisinin gelişimi incelenmişti. İkinci bölümde de Cumhuriyet'in ilanından sonra Kayseri ekonomisi araştırılmıştır. Cumhuriyetin ilanı, 1950 sonrası ve 1980 yılına kadar olan sürede Kayseri ekonomisi iki aşamalı olarak incelenmektedir.

1923 yılından sonra Türkiye iktisadi hayatı ve Kayseri ekonomisi feodal² bir yapı hakimdi. Bu yüzden ki Türkiye'de yeterli sanayileşme atılımları yapılamamıştı (Silier, 1981, ss. 13-14). Cumhuriyet sonrasında ise iktisadi kalkınma için bir takım politikalar uygulamaya konulmuştu. Bunlardan bazıları 1923 yılında devletin ekonomi sorunlarının ele alındığı İzmir İktisat Kongresi, 1927 yılında sanayi yatırımı yapacak işletmelere teşvik ve imtiyazlar tanıyan kanunun çıkarılması ve 1934 yılında yürürlüğe konulan ekonomik plan gibi ülke'nin sosyo-ekonomik kalkınması için tedbirler alındığı görülmektedir.

Cumhuriyetin ilanından sonra ülkede, her alanda başlayan yatırım ve faaliyetler sanayi alanında da başlamıştı. Cumhuriyet kuruluncaya kadar siyasi ve ekonomik bulanımdan dolayı kan kaybetmeye başlayan Türkiye sanayisi, Atatürk'ün destekleriyle tekrar hareketlenme olanağı bulmuştu. Bu hareketlenme 17 Şubat 1923 yılında İzmir'de "İ. İktisat Kongresi" toplanmış ve özel girişimlerin gelişmesine olanak tanıyan 10 yıllık "Liberal Dönem" başlamıştı. Bu dönemde Ekonomi ve sanayi adına yön vermek ve desteklemek için özel teşebbüsler dışında sermayeye ve üretime yönelik destekler için kurumlar oluşturularak "Serbest Ekonomi Politikaları" izlenmeye başlanmıştır (Doğan, 2013, ss. 211-231).

² Feodal Devlet: toprak düzenine bağlı devlet Ortaçağda imparatorluklar bir feodal devlet özelliğindedir. imparatorlukların savaşlar sonucu elde ettikleri toprakların soylular arasında pay edilerek bu düzen kurulmuştur.

Bu dönemlerde İstanbul ve İzmir'de yoğunlaşan endüstri yok denecek kadar zayıftı. Dolayısıyla liberal dönemde ülkede sanayileşme seviyesi son derece düşüktür. Ancak genç Cumhuriyet sonrası ülke ekonomisinin içinde bulunduğu şartlar ve dünya ekonomik konjonktüründe yaşanan iktisadi gelişmeler bu dönemde devletin ekonomisinde gittikçe ağırlığının artmasına neden olmuştu. Liberal ekonomi esas olmak kaydıyla, devletin kalkınmadaki rolü belirlenmeye çalışılmıştır (Akyıldız ve Eroğlu, 2004, ss. 43-62). 1923 ve 1930 yıllarında ki liberal ekonomi dönemde denk bütçe ve sıkı para politikalarının uygulanmasına özen gösterildiği; diğer taraftan da temel faaliyetlerin devlet eliyle yürütüldüğü ve iktisadi kalkınmada özel girişimlere önem verildiği bir süreç olmuştur (Devlet Planlama Teşkilatı, 1981, s. 155).

Bu dönemde devletin özel sektöre yardımcı rolü üstlenmesine rağmen, özel teşebbüsler ticaretin ve sanayinin gelişiminde istenilen performansı sağlayamamıştır. Bu durumun oluşmasına iki sebep etkili olmuştur. Bunlardan birincisi Osmanlı Döneminde Batıya tanınan kapitülasyonların (Lozan Anlaşması) devam etmesi; ikincisi ise 1929 yılında yaşanan ekonomik kriz olarak gösterilebilir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004, ss. 43-62).

Liberal ekonomi ile ticarete ve sanayide istenilen seviyelere ulaşamaması nedeniyle 1930 ve 1938 yıllarında devletçi iktisat politikası uygulanmaya çalışılmıştır. İlk devletçi politika 1934-38 yıllarında uygulanan Birinci Beş Yıllık Sanayi dönemiyle sanayide üretime geçildiğini ve iktisadi kalkınmanın hızlandığı görülmektedir. Ayrıca bu dönemde ithal ikame politikasının uygulamaya konulduğu ve Merkez Bankası'nın kurularak devlet eliyle ekonominin hızlandığı dönem olarak gösterilmektedir (Akyıldız ve Eroğlu, 2004, ss. 43-62).

Türkiye'de 1950-1980 yılları arasında ise ithal ürün yerine yerli üretim ile sanayileşmeyi içeren ithal ikame politikasının uygulandığı görülmektedir. Genel olarak Cumhuriyetten 1980 yılına kadar geçen süre zarfında yeni ekonomi politikaları belirlenmeye çalışılmıştır.

2.1. Cumhuriyet Döneminde Kayseri Ekonomisi ve Sanayisi

Kayseri tarihinde ticari, ekonomik ve sosyal açıdan çevre bölgelerdeki şehirleri etkileyen ve yönlendiren bir merkezdir. Bu özelliğinden dolayı Cumhuriyetin ilanından

sonra gerçekleştirdiği sanayileşme ve ticari potansiyeli ile Anadolu'nun merkezi konumuna gelmiştir.

Cumhuriyetin ilanından önce Kayseri ekonomisi daha çok ticarete dayalı olduğu bilinmektedir. Sanayi devriminden sonra Kayseri'de ticaretin azalmaya başladığını ve bu ticaret alanlarını yabancı ürünlerin işgal ettiğini birinci bölümde inceledik. Cumhuriyetin ilanından sonra zamanın gerisinde kalmış ekonomi anlayışı büyük bir değişiklik göstererek gelişme göstermeye başlamıştı. Kayseri Cumhuriyetin ilanından sonra Tayyare Fabrikası ile ilk sanayileşme adımı atılmıştı. Fabrikada 1926'da devreye sokulmuş ve kuruluşuyla da uçak imalatı gerçekleştirilmişti. Aynı yıllarda Tank Tamir ve montaj fabrikası ile silah yapımına başlanmış ve harp sanayisinde Türkiye'nin odak noktası durumuna gelmişti. Sanayileşme yönünde atılan bir diğer büyük adım ise Sümer Bez Fabrikası olmuştu.

Devlet yatırımlarının büyük önem taşıdığı o yıllarda özel sektör henüz yeterli seviyelerde değildi. Teşvik-i Sanayi Kanunu ile işletmeler özel sermayeleri canlandırmaya çalışsalarda Kayseri'de sayıları oldukça azdı. Ayrıca bu işletmelerin işçi sayısı ve katma değer açısından il sanayinde ki yerleri de önemsiz bulunmaktadır. Kayseri'de kanundan yararlanan işletmeler, bir un fabrikası, bir kereste ve bir bakır atölyesidir. 1941 yılında ise 6 işyeri bu kanundan yararlanmıştır. Bunların, üç dokuma dalında faaliyet gösteren işletmeleri bir un fabrikası, bir kereste atölyesi ve Bünyan Elektrik Santralidir. 6 işyerinden 3'ünün dokuma dalında olmasında ilin dokumacılık dalında zengin bir deneyimi ve geçmişi olduğunu göstermektedir. Bu dalardan yaratılan 9.2 milyon TL dolaylarında üretim değeri, ilde yasadan yaralanan tüm işyerlerinde yaratılan katma değerın yüzde 69'unu oluşturmaktadır (Şeftalici, 994, s. 28).

1927 Sanayi Sayımı sonucuna göre Kayseri'de 1096 işyeri bulunmaktadır. Bunların 1064'ü 10'dan az kişi çalıştıran küçük sanayi siteleridir. Tek kişilik 580 işyeri ile 2-5 kişilik 456 işyeri tarıma dayalı sanayi metal eşya imalat, orman ürünleri ve dokuma sanayisinde yoğunlaşmaktaydı. 6-10 kişilik işletmeler ise ağırlıklı olarak tarıma dayalı sanayi dalında yer almaktadır. Büyük işletmelerde yine aynı sanayi dallarında yer almaktadır (Somuncu, 1998, s. 72).

1927 yılı sonrası Kayseri sanayisinin Türkiye sanayisi içinde ki yerini ifade edebilmemiz için o yıllardaki veriler önem ifade etmektedir. Tablo 9'da Kayseri'deki işyeri ve personel sayısının, Türkiye'deki işyeri ve personel sayısı içerisindeki katkısını göstermektedir.

Tablo 9: 1927 Yılı Sonrası Kayseri'deki İşyeri ve Personel Sayısının Türkiye'deki Payı

Sektörler	İşyeri Sayısı			Personel Sayısı		
	Türkiye	Kayseri	%	Türkiye	Kayseri	%
Maden Çıkarma Sanayi	556	9	1,6	18.932	151	0,7
Tarıma Dayalı Sanayi	28.439	598	2,1	110.480	1.354	1,2
Dokuma Sanayi	9.353	108	1,1	48.025	4.281	8,9
Ağaç Ürünleri Sanayi	7.886	90	1,1	24.264	161	0,6
Maden Sanayi	14.752	259	1,7	33.866	698	2,0
Kâğıt Sanayi	348	4	1,1	2.792	9	0,3
Kimya Sanayi	697	5	0,7	3.107	8	0,2
Toplam	62.032	1.073	9,4	241.466	6.662	13,9

Kaynak: (Büyüm, 1982-1983)

Tablo 9' da gösterildiği gibi Kayseri sanayisi Türkiye sanayisinin %9,4'lük bir bölümünü kapsamakta olduğu, personel sayısında yüzde 13,9'luk bir yüzdesini içermekte olduğu görülmektedir.

2.1.1. Sanayileşmedeki İlk Adım Demiryolu Yapımı

Sanayi Devrimi ile ülkelerin gelişiminin önemli simgelerinden biri olan demiryolu, günümüz dinamizminin timsali olma özelliğini korumaktadır. Tren ve lokomotif; tarihsel gerçekler göz önünde bulundurulduğunda kalkınma hamleleri, toplumsal dönüşüm ve entegrasyon açısından yadsınamaz işlevlerindendir. Demiryolu yatırımları sadece ekonomik kalkınmanın gelişmesinde önemli bir rol oynamamakta, aynı zamanda bilimsel, sosyal ve kültürel alanları derinlemesine etkilemektedir. Demiryolu, geçtiği her yeri başka yerlere daha da yakınlaştırmaktadır. Modern hayatın gerektirdiği sosyal, kültürel ve ekonomik alışverişi daha da kolaylaştırmakta, bölgeler, ülkeler ve kıtalararası kaynaşmayı temin etmektedir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında demiryolları, ekonomi açıdan kapalı ve durgun olan sanayi ekonomisi ile ticari faaliyetleri canlandırmak ve bu faaliyetleri geliştirmek bakımından faydalı görülmüştü. Demiryolu tüketim ve üretim merkezlerinin birbirleriyle, ülkenin dünya pazarıyla etkileşim haline gelmesi düşünülmüştü. Özellikle yer altı kaynaklarının da nakliyesi hedeflenmişti. İktisadi anlamın dışında demiryolunun, ülkede güvenliği sağlamak içinde yararlanılmıştır. Ancak imtiyazlı yabancı şirketlerin gerçekleştirdiği demiryolu yapımı buna da izin vermemiştir. (Yücel ve Taşar, 2016, ss. 294-336)

Cumhuriyet ilanından sonrası demiryolu; ülkelerin siyasi, kültürel ve ekonomik alanda gelişmesinde büyük katkı sağlamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de, demiryolu yapımına büyük önem verilmiştir.

Demiryolunun Ülkeye Ekonomik Kazanımları (Yücel ve Taşar, 2016, ss. 294-336):

- Şehirler arası hammadde taşımayı kolaylaştırmıştır.
- Demir yollarının yapımı ile Avrupa'dan turist gelmeye başlamıştır.
- Demir yolu ile ulaşım ile, devlet daha hızlı ve ucuz olarak ürünlerini ihtiyacı olan birimlerine gönderebildi.
- Demir yolu ile o ülkedeki ekonomik faaliyetler ve ticaret gelişmiştir.

-Ürünler yurt dışına gönderilmeye ve yurt dışında satılmaya başlanmıştır. Ülkeye döviz girdisi sağlanmıştır.

-Demiryolları ulaşımın güvenli ve ucuz olması da etkili oldu. Belirli yollar kullanımı ve devamlı hareketi hızlı şekilde gelmektedir. Devletler demiryollarına yaptığı yatırımlar sayesinde hızlı ulaşımı etkiledi. Devlet geleceğe yatırım amaçlı olarak geliştirdi. Ticaret ve taşınması için gerekli demiryolları sayesinde ülke bütünlüğüne ulaşılabilir hale geldi. Çok yük az masraf düşüncesi demiryollarına olan değeri arttırdı. Ticareti geliştirip ekonomik bakımdan kalkınmasını sağladı.

2.1.1.1. Cumhuriyet Sonrası Kayseri Demiryolu Yapımı

Osmanlı Devleti topraklarında 1914 yılına kadar toplamda 8334 kilometre uzunluğuna ulaşan demiryolu, Cumhuriyetin kuruluşundan sonra 4138 kilometreye düşmüştü. 1914 yılı itibarıyla Kayseri'de 173 km'lik (Ulukışla-Kayseri) demiryolu geçmekteydi.

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye'de, ulaştırma hizmetlerinde demiryollarının yapımına öncelik verilmesi ile önemli mesafeler alınmıştır. Demiryolları satın alınarak 24 Mayıs 1924 yılında 506 Sayılı Kanuna uygun olarak millileştirilmişti. Sonuçta, demiryolu hatları 8.446 km ana hat olmak üzere toplam 10.429 km ye ulaşmıştı. Kayseri'de demiryolları 24 Nisan 1927' de hizmete başlamıştı. Başlangıçta 3 cari hat, 8 manevra ve hizmet hattı olmak üzere 11 hatla hizmete açılmıştı (Kayseri Valiliği, 1973, s. 223). Kayseri'nin ilk demiryolu hattı Ankara-Kayseri arasına yapılmıştı ve bu hattın yapılması Kayseri'nin doğu ile batı arasında köprü olmasını sağlamıştır (Şahin, 2013, s. 95). Kayseri'de demiryolu istasyonu yolcu ve eşya nakliyatın da Devlet Demiryolları şebekesinin doğu, batı, güney, kuzey irtibatını sağlayan santral garlarından biridir. Bu bakımdan Devlet Demiryolları trafiği en yüksek olan garlar arasında yer alır. Demiryolu kuruluşunun ilk yıllarında Kayseri'ye yıllık ortalama 1.500 ile 1.600 tren gelip gitmiştir.

Demiryolunun iktisadi önemini Celal Bayar şu şekilde ifade etmektedir: "İş bankasının politikası demir yolunun ulaştığı her yere şube açmaktır". Kayseri'ye 1927 yılında demir yolu gelmiş ve bir müddet sonra İş Bankası 15 Ekim 1928 yılında Kayseri şubesini açmıştır. Celal Bayar'ın sözüyle demiryolunun iktisadi açıdan önemini göstermektedir.

Demiryolunun yapılması Kayseri'de sanayi kuruluşlarının artmasına ve çeşitli sanayi kollarının oluşmasını tetiklemiştir.

2.1.2. Bünyan Dokuma Fabrikası (1924)

1924 yılında 175.000 TL sermaye ile Kayseri bölgesinin halı ipliği ihtiyacını karşılamak amacıyla "Kayseri Bünyan Halı İpliği Fabrikası TAŞ." adıyla kurulmuştur. Belediye Başkanlığı görevinden ayrılan Ahmet Rıfat Çalika'nın gayretleriyle Teşviki Sanayi Kanunu'nun sağladığı imkânlardan faydalanılarak 1927 yılında hizmete girmiştir (İnci, 2015, s. 23).

İkinci Dünya Savaşı sırasında sadece askeri battaniye ve elbiselik dokumaya başlamıştır. 1945'de bütün eski tezgâhlar kaldırılarak 40 adet yünlü dokuma tezgâhı getirilmiştir. Yünlü ve pamuklu olmak Bünyan İlçesinin sosyal ve iktisadi yönden çehresini değiştiren bu fabrikada 600 kadar personel çalışmaktaydı (Satoğlu, 2002, s. 46).

1980'lerin başlarında fabrikanın yıllık üretiminin gelişmesi; iplik biriminde 1.216 iğ ile yılda 359 ton yün ipliği, dokuma biriminde ise, 30 tezgâh ile yılda 310.000 metre asker elbiseliği, 20.000 metre gri şayak, 25.000 metre boyalı şayak, 20.000 tane tiftik ve 35.000 tane yün battaniye üretmekteydi. Hammadde olarak da, yılda yaklaşık 400 ton yapağı, 31 ton tiftik ve 26 ton viskon kullanılmaktaydı. Fabrikada, yünlü ve pamuklu dokunan iki binanın yanı sıra, bir ambar, bir yönetim binası, 5 işçi evi, konukevi, sinema salonu ile işçi ve memur lokalleri vardır. 1983'te tesiste 514 işçi çalışmaktaydı (Büyüm, 1982, s. 4722).

Fabrikanın Kayseri'ye olan katkısı oldukça fazla olmuştur. Fabrika yıllarca Kayseri halkına istihdam yaratmıştır. Bünyan'da fabrika yakınlarında yerleşim yerleri kuruldu ve "Sümer Mahallesi" adının almıştır. Bu yerleşim yerleri oluşturulan kooperatifler ile kurulmuştur. Bununla ilgili ilk adımlar 1950'li yıllarda atılmıştır. 1951' de Bünyan Sümer Yapı Kooperatifi kurulmuş ve 1954 yılında Sümerbank, Defterdar Yünlü Sanayi Müessesesi Bünyan Fabrikası İşçileri Yapı Kooperatifi kurularak çalışan işçiler ev sahibi olmuşlardır. Bölge halkının sosyo-ekonomik gelişimi açısından dönüm noktalarından biri sayılmaktadır. 1927 ve 1932 yılları arasında Sanayi ve Maadin Bankası iştiraki

olarak gözüken fabrika 1934 yılında "Sümerbank'a" devredildi. Fabrika bünyesine Pertek Halı İpliği işletmesi bağlandı (Yüksel, 2016).

2.1.3. KCETAŞ Şirketinin Kurulması (1926)

KCETAŞ, Kayseri ve çevresindeki yerleşim birimlerinin elektrik enerjisi üretimi, iletimi, dağıtımı ve ticareti hizmetlerini yapmak üzere 18 Ağustos 1926 tarih ve 4022 sayılı Bakanlar Kurulu Kararnamesine istinaden, 11.10.1926 tarihinde imzalanan İmtiyaz Sözleşmesi ile Kayseri ve Civarı Elektrik Türk Anonim Şirketi olarak Cumhuriyetin ilânından hemen sonra 10 Haziran 1910 tarihli “Menâfi-i Umumiye Mûteallik İmtiyazat Hakkında Kanun” gereği kurulmuştu. Ülkemizde Üretim ve dağıtım Şirketlerinin öncülerinden olan KCETAŞ o tarihten bu yana halen faaliyetini sürdüren tek şirkettir.

Kayseri'de gerekli insan gücü, sermaye, teknolojik bilgi ve teçhizat olmadığından elektrik şirket zor şartlar altında kuruluyor. Üstelik dünyada 1929 ekonomik buhranın³ bütün ülkeleri etkilemektedir. Bütün olumsuzluklara rağmen kurucular yapılan istişareler neticesinde bu işi hızlandırmak ve projeyi hayata geçirmek üzere, İstanbul'da demir ticareti ile uğraşan Cingillizade Ömer Bey ile yine İstanbul'da halı ticareti yapan Taşcızade Mehmet Bey'e bu konuda her türlü yetki veriliyor. Taşcızade Mehmet Bey ve Cingillizade Ömer Bey yaptıkları araştırmalar neticesinde Scoda Müessesesi ile temas kurarlar ve yapılan ön görüşmeler neticesinde ortak bir heyet Kayseri'ye gelir. Gelen heyet projeyi kabul ederek şirketin ilk ortakları arasında yer alırlar.

KCETAŞ'ın ilk genel kurulu 9 Ocak 1929 yılında Kayseri'de yapılmıştır. Genel kurul ilanı ise Sivas Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda milli mücadeleye destek vermek amacıyla Mustafa Kemal Paşa'nın talimatı ile kurulan ve kendisinin de uzun yıllar köşe yazarlığı yaptığı Hakimiyet-i Milliye gazetesinde yayınlanır. Şirket, genel kurul ilanı bu gazetede yayınlanan ilk Türk Anonim Şirketi olarak tarihe geçmiştir (İnci, 2015, s. 43).

³ 1929 Ekonomik bunalımı: Bunalımın temelini ABD'de borsanın çöküşü neden olarak gösterilse de; o yıllarda dünyada ekonomik koşullara, krizin büyüklüğü ve etkisine bakıldığında büyük dünya bunalımı adını almıştır. 1929 Ekonomik Bunalımı, dünyada 50 milyon kişinin işsiz kalmasına, dünyada ki toplam üretimin %42 oranında ve dünya ticaretinin de % 65 oranında azalmasına neden olmuştur. 1929 yılına kadar dünyada oluşan diğer krizlere bakıldığında dünya ticaretinin en fazla %7 oranında düşüş yaşanmasına neden olmuştur.

Kayseri'de 1931 yılının Kasım ayında mesken ve ticarethanelerine elektrik verilmeye başlanmıştır. İlk abone ise Ankara Oteli olmuştur. Elektriğin ilk satış fiyatı da 5 kuruş olarak belirlenmişti. O yıllarda elektrik kullanımını yaygınlaştırmak için kurucular İstanbul'a giderek bir vagon ütü, avize gibi ev eşyaları ile Kayseri'ye gelirler. Abone olanlara bu ev aletleri ücretsiz dağıtılır ve bu girişim sayesinde abone sayısı hızla artış gösterir (İnci, 2015, s. 52). Böylelikle elektrik kullanımı yaygınlaşarak, Türkiye'nin ve Kayseri'nin iktisadi kalkınma ve sanayileşmesinde elektrik kullanımı dönüm noktası olmuştur.

2.1.4. Cumhuriyet Sonrası Türk Havacılık Sanayisi

I. Dünya Savaşı ve İstiklal Savaşı ile askeri teknolojilerin önemi ortaya çıkmış bu nedenle, havacılıkla ilgili kurumsal altyapıyı oluşturma faaliyetlerine başlanmıştır. İthalat, hibe, lisanlı üretim ve yerli üretim gibi politikalarla havacılık endüstrisine ağırlık verilmişti. Türk Hava Kurumu (THK), TOMTAŞ, Vecihi Hürkuş ile Nuri Demirağ'ın faaliyetleri, THK Etimesgut Uçak Fabrikası ve THK Gazi Uçak Motor Fabrikası bu faaliyetler arasında sayılabilir.

Cumhuriyetin kurulmasından sonra ülke iktisadi açıdan zayıf durumdaydı. Birinci Dünya Savaşı'ndan yeni çıkmanın da vermiş olduğu olumsuzluklar, Türkiye'nin sosyo-ekonomik durumunu içler acısına çevirmiştir. Ülkede üretim denen hiç bir varlık olmadığı halde Mustafa Kemal Atatürk'ün "İstikbal göklerde dir." Sözüyle yeni bir atılım başlatmıştı. Bu atılımın en önemlilerinden biri Tayyare Fabrikasıdır. Fabrika açmak o yıllarda böyle bir olayın hayal olduğunu düşünülüyordu, çünkü daha o yıllarda ülkenin doğru dürüst fabrikası bulunmuyordu. Kaldı ki dünyada uçak ürete bilen sayılı ülkeler bulunurken Türkiye'nin böyle bir olaya kalkışması gerçekten hayal ürünü gibi gözükmeye normaldi. Hayalin gerçekleşmesi için Atatürk ve arkadaşları çalışmalara başladı. Türkiye'de böyle büyük bir olayı tek başına yapamayacaklarını ve başka ülkeden yardım alınması gerektiği kanısına vardılar. Mustafa Kemal'in, "İstikbal göklerde dir; çünkü göklerini koruyamayan devletler yarınlarından asla emin olamazlar". Sözü hava sanayisinin, ülke için son derece önemli olduğunu vurgulamıştır.

Milli Harp Sanayi kurma çalışmaları bakımından, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin yeniden yapılmasında oldukça önemli bir adım sayılabilecek Kayseri Tayyare

Fabrikası Cumhuriyet'in ilanından sonra Atatürk'ün önerisiyle ve öncülüğüyle Türk havacılık sanayisinin kurulması için yoğun bir şekilde başlatılan ilk önemli teşebbüslerden biridir.

2.1.4.1. Türk Tayyare Cemiyeti ve TOMTAŞ'ın Kurulması (1925)

Cumhuriyetin ilanından sonra Türkiye, her alanda olduğu gibi havacılık alanında da yeniden yapılanmaya gitmiştir. Bu yapılanma ilk katkısı 16 Şubat 1925 yılında Türk Tayyare Cemiyeti'nin kurulması ile başlamıştır. Böylelikle havacılık sektörüne geçiş sağlanmıştır (Güneşen, 2003, ss. 16-20).

Türk Tayyare Cemiyeti kurulduktan sonra ilk genel başkanlığına, Rize milletvekili Fuat Bey seçilmiştir. Cumhuriyetin ilanından sonra altı büyük kongre yapılmış ve bu dönemler içerisinde Fuat Bey, genel başkanlık görevine devam etmiştir. Fuat Bey, I. Büyük Kongre'de Türk havacılığının meydana getirilmesi için yapılması gereken işleri; "Pilot yetiştirmek için sivil bir okul açmak, bu yolla aerodinamik ve malzemeye ait muayeneleri yapabilecek, motorların arızalarından anlayacak, gerekirse planlarını hazırlayabilecek mühendisleri yetiştirmek, uçak yapımı için özel laboratuvar yapmak, askeri ve milli bir gözlem teşkilatı kurmak, halka gerekli şekilde havacılığı öğretmek ve tanıtmak maksadıyla gerekli yayın teşkilatını kurmak, Türk Hava Yolları'nı kurmak, Hava Spor Kulüpleri'ni açmak" olarak sıralamıştır (Yüceer, 2004, s. 42). Türk Tayyare Cemiyeti, 1935 yılında Türk Hava Kurumu (THK) adını almış ve aynı yıl içerisinde sivil havacılık okulu mahiyetinde olan Türkkuşu'nu kurmuştur (THK, 2014). Bu dönemde açılan kampanyalar sonucu halkın zekât, fitre ve sadakaları ile bazı hayırseverlerin bağışladığı paralarla satın alınan uçaklar Türk Hava Kuvvetleri'nin güçlenmesine önemli katkıda bulunmuştur (Aydın, 2011, s. 52). Türk Hava Kurumu, kuruluşunda belirtilen hedefleri 1950 yılına kadar geçen süreçte gerçekleştirmiştir.

2.1.4.2. Kayseri Tayyare Fabrikası (1926)

Türk Tayyare Cemiyeti kurulduktan hemen sonra bir tayyare fabrikası kurulmak istenmişti. Fakat Türkiye'de bu girişimin altından kalkabilecek yeterli sermaye ve teknik eleman eksikliği vardı. Buna karşın Birinci Dünya Savaşında mağlup olan Almanya'nın Versay Anlaşmasıyla ülke içinde uçak ve harp sanayisinin faaliyet gösterememesi

nedeniyle, Alman firmaları başka ülkelerde fabrikalar kurarak üretimlerine devam etme eğilimine girmişlerdi. Cumhuriyetin kuruluşundan sonra Türkiye'de güçlü ordu ve hava kuvvetlerine ihtiyaç olmaktaydı. Sermaye ve teknik eleman eksikliği nedeniyle, yabancı sermaye ile ortak bir anlaşmanın yapılması zorunluluk haline gelmişti. Berlin Büyükelçisi Kemaleddin Sami Paşa da, Alman makamlarıyla iki ülke arasındaki yakın ekonomik işbirliği çıkarlarını ele almış ve Alman Junkers firması ile görüşmelere başlamıştı (Uçar, 2013, s. 75).

Alman Junkers Firması uçak üretiminde çok iddialı ve güven duyulan bir firmaydı. Junkers Firması ile yapılan anlaşmaya göre, sermaye tutarı yaklaşık 3.5 milyon TL (7 Milyon Mark) olacak ve taraflar arasında eşit katılım sağlanacaktı (Yalçın, 2008, s. 73). Türk-Alman ortaklığı olan şirketin adının, Tayyare ve Motor Türk Anonim Şirketi (TOMTAŞ) olması Bakanlar Kurulu Kararı ile 15 Ağustos 1925 tarihinde Cumhuriyetin kuruluşundan kısa bir süre sonra tayyare üretmek için anonim şirket kurulması kararlaştırıldı. Türk hükümeti ve Junkers firması arasında 7 Eylül 1925 tarihinde bir anlaşma yapıldı ve TOMTAŞ kuruldu. Ankara'da 40 sene müddet ve 3.360.000 TL sermaye ile kurulan şirket 25 Ekim 1925 tarihinde Bakanlar Kurulunda görüşülerek kabul edilmişti (Kaya, 2012, ss. 32-34).

Fabrikanın temeli 1925 yılında atıldı. Temel atılmasından sonra hızlı bir şekilde çalışmalara başlandı. Fabrikanın yapımında kullanılan malzemeler genellikle ithal edildi. Almanya'nın Hamburg şehrinden ithal edilen malzemeler, deniz yoluyla İskenderun'a oradan da Kayseri'ye ulaştırılıyordu. İktisadi açıdan bağımsızlık kazanmak için halkın büyük gayretleriyle Tayyare Fabrikası bürokratlar, yetkililer ve yine büyük emekleri olan halkın katılımıyla TOMTAŞ'ın açılışı devlet töreniyle 6 Ekim 1926'da yapılmıştır (Yalçın, 2008, s. 74). Fabrikanın her türlü maddeleri ve personelin bir kısmı Almanya'dan getirilmiştir. Fabrikada personel ihtiyacını; 5 mühendis, 120 Alman ve 240 Türk işçisi ile karşılamıştı (Taşkesen, 2006, s. 75). Kayseri'deki fabrikanın yıllık nihai üretim 250 adet uçak olacağını ve her bir uçağın üretiminde harcanan toplam işgücünün yedi bin adım-saat olacak şekilde belirlenmişti. Eğer uçak şart koşulan saatler içerisinde üretilemez ise fabrika bunu gerçekleştirmek için yeni icatlara uyan şekilde genişletecekti (Uçar, 2013, s. 55).

Fabrikanın Kayseri'de olası kurulma sebepleri:

- Anadolu'nun merkezi olması,
- Kayserinin milli mücadeleye büyük destekler vermesi,
- Osmanlı zamanında güherçile fabrikasının burada olması,
- Ülke geneline bakıldığında fazla işgale uğramaması,
- Modernleşmeye Anadolu'dan başlanması.

Kayseri'nin seçilmesinde bazı sakıncalarda bulunmaktaydı. Türkiye'de bisiklet yapan fabrika yokken böyle büyük fabrika Kayseri' de nasıl kurulacaktı. Kayseri'de elektrik yoktu, doğru dürüst bir karayolu yoktu, demir yolu yoktu, sanayi işçisi yoktu. Bu yoklara rağmen Kayseri'ye bir uçak fabrikası kurmaya karar vermek, buna cesaret etmek inanılmaz bir olaydı. İktisat ve işletme mantığına tümüyle aykırı olmasına rağmen fabrika faaliyete geçerek üretime başladı (Kayseri Organi Sanayi Bölgesi, 2015, ss. 63-67).

Fabrika açılışının hemen ardından hava kuvvetlerine ait Junkers A-20, F-13 ve G-23 uçaklarının bakım, onarım ve revizyon işlemlerine başlanılmıştı. Ancak bir süre sonra fabrikada çalışan Alman mühendislerin ve işçilerin yüksek ücretlerinden dolayı bakım maliyeti çok yükselmiş ve bu durum üzerine TOMTAŞ şirketi taahhütlerini yerine getiremeyerek, 1928 yılında kapanmak zorunda kalmıştı. Bir yandan da mahkemeye intikal eden olayla Kuvayi Havaiye Müfettişliği ilgilenmiş ve General Muzaffer Ergüder Kayseri'ye inceleme yapmak üzere gelmişti. Sonunda Milli Müdafaa vekâleti ile Junkers firması arasında bir anlaşma yapılarak şirketin bütün hisseleri 520.000 TL karşılığına "Türk Tayyare Cemiyeti'ne" devredilmişti. 1930 yıllarının başından itibaren fabrikada yeniden uçak revizyonuna başlanılmıştı (Erkiletlioğlu, 2006, ss. 667-669).

Alman mühendislerden öğrenilen bilgiler ışığında yetişmiş Türk personeller işbaşı yaptı. 1931 yılında fabrika Kayseri Tayyare Fabrikası olarak üretim yapmaya başlamıştır. İlk etapta fabrika Havk ve Fledgling uçakları imal etti. Toplam 33 adet Curtiss Hawk ve 8 adet Fledgling uçak imal edilmişti. Yzb. Enver Akoğlu tarafından bir

adet Fledgling uçağı da Türkiye'nin hediyesi olarak Tahran'a götürölmüş ve İran Şahı'na hediye edilmiştir.

1932 yılına kadar Amerikan Curtiis uçaklarının montajına ağırlık verilmiştir. 1933 yılında fabrika Müdafaa Vekâletine devredilmiştir. Fabrika daha sonra Amerikan Curtiis-Wringht ile anlaşma yapmıştır. Bu anlaşma ile Amerikan mühendisler gelmiş ve yerli mühendislerin deneyim kazanmalarına neden olmuştur. 1935 yılında Havk tipi uçak üretimi durdurulmuştur.

İmal edilen uçaklar uygun pist olmadığından deneme uçuşları için başka bir yere nakli gerçekleştirilmiştir. Nâkili yapılabilmesi için Kayserinin dar sokaklarından uçakların kanatları sökölüp taşınması gerekmektedir. Kanatları sökölün uçaklar 5 km uzaktaki Çorakçılar Mahallesiine götüröldü. Daha sonraları fabrikanın yanına uçuş için pist yapıldı ve uçuşlar burada yapılmaya başlandı (Uçar, 2013, ss. 36-79).

Alman Gothaer Waggon Fabrik A.G. Firması ile 1936 yılında anlaşma yapıldı. Anlaşmadan sonra Gotha 145 tipi uçak imal edilmiştir. Gotha uçakları ile Polonya'nın Panswowe Zakłady Lotnicze (PZL, Pazatel) uçaklarının imali yapılmıştır.

1940 yılında İngiliz Phillip And Powis Aircraft LTD Firması ile lisans anlaşması yapılarak "magister" tipi uçak imalatına başlanmıştır. Bu uçaklardan 24 adet üretilmiştir (Erkiletlioğlu, 2006, ss. 667-669). Fabrika 1940 yılından itibaren Hava Kuvvetlerine ait uçakların bakım ve onarımı işlerini yapmaya devam etmesiyle uçak üretimi durdurulmuştur.

2.1.4.3. Kayseri Tayyare Fabrikasında Üretilen Uçaklar

Kayseri Tayyare Fabrikası'nın açılış yapıldığı, 6 Ekim 1936 tarihinden itibaren bir çok uçak üretimi ve montajı yapılmıştır. Tablo 10'da üretilen ve montajı yapılan uçakların yıllara göre adeti ve uçak tipini göstermektedir.

Tablo 10: Kayseri Tayyare Fabrikasında Yıllara Göre Üretilen ve Montajı Yapılan Uçaklar

Yıllar	Adet	Uçak Tipi	Seri Numarası
1926	30	A-20 L	7014-730
1926-1927	3	F-13	-
1933-1934	24	Hawk-II	-
1931-1934	8	Fledgling 2C1	1401-1407
1936-1937	43	Gotha 145 A	1801-1846
1937	4	P.Z.L-24 A	2015-2118
1937	21	P-24 G	2127-2147
1935	11	US-4	-
1935	5	PS-2 G-9	-
1938	24	Miles Magister	-

Kaynak: (Uçar, 2013, ss. 36-79)

Tablo 10'da görüldüğü gibi Kayseri'de bir çok farklı modelde uçak üretilmiştir. Uçakların değişik modellerde olması ise bize Kayseri'nin teknolojik ve mühendislik kalitesindeki artışı göstermektedir. O yıllarda bu denli büyük çapta uçak üretimi ve revizyonu yapılabilmesi büyük bir başarının ürünü olduğunu göstermektedir.

2.1.4.4. Tayyare Fabrikasının Kayseri Sanayisi İçin Önemi

Fabrika Kayseri halkının sosyal, kültürel ve iktisadi kalkınmasına öncülük etmiştir. Kayseri'deki halkın istihdam edilmesinde büyük bir öneme sahiptir ayrıca fabrika'nın çırak okulunda gelişen işçiler küçük sanayi sitelerini oluşturarak günümüzde de istihdama katkı sağlamıştır.

Tayyare Fabrikası'nın Kayseri için sosyo-ekonomik önemini Erciyes Üniversitesi eski rektörü Prof. Dr. Mehmet Şahin Marka Dergisinde şu şekilde özetlemiştir (Kayseri Organik Sanayi Bölgesi, 2015, ss. 64-67):

"Bu fabrikanın Kayseri'nin iktisadi, sosyal ve kültürel hayatına etkileri de son derece önemlidir. İşsizliğin ve fakirliğin had safhada olduğu, alışverişin asgari düzeye indiği, takasın yaygın, paralı ekonominin gelişmemiş, harp sonrasında Kayseri'sinde bu fabrikanın kuruluşu esnasında piyasaya giren iktisadi canlanmanın ilk itici gücü olmuştur. Evvela fabrikanın kurulması ve hava alanı için büyük bir arazi kamulaştırılması yapılmıştır. Fabrikası binasında Kayserili ameleler, inşaat işçileri ve taş ustaları çalıştırılmış, birçok alet, edevat, kazma, kürek, kum eleği kullanılmış ve taşıma için at, eşek, katır, deve, kağnı ve at arabası kiralanmış, birçok gıda maddesi ve giyecek malzemesinden tedarik edilmiştir. Bunların tedarikini yapanlar "tedarikçilik taşeronluk" mesleğini kavramaya, birçok insan fabrika yapmanın ve sanayileşmenin ne demek olduğunu görerek öğrenmeye başlamışlardır. Bunlara ödenen paralar Kayseri'deki iktisadi canlanmanın ilk can suyu gibidir."

Tayyare Fabrikası günümüze kadar varlığını devam ettirmiş olsaydı yerli uçakların üretilmesinde de ve dışa bağımlılığın azalmasında büyük bir etkiye sahip olacaktı. Bir örnekle açıklamak gerekirse; 2003 yılında ABD firması ile yapılan 4 Awacs uçağı alımı için yapılan anlaşmada 1 milyar dolar'a anlaşma yapıldı. Awacs'ların teslimatı 13 yılda gerçekleşti, tabi 13 yılda gelişen teknolojinin Awacs'ların eski teknolojiye kalmasına sebep olmuştu. Kayseri Tayyare Fabrikası üretime devam etseydi, yerli uçak üretimi yapılacaktı. Böylelikle ülkeden döviz çıkışı yaşanmayacak ve gelişen teknolojiye anlık yararlanma sağlanacaktı.

TOMTAŞ'ın faaliyetlerinden Türkiye'nin çeşitli kazanımları olmuştur. Bu kazanımlardan ilki fabrikada çalışan elemanların eğitilip yerli sanayicinin gelişiminin sağlanmasıdır.. Bu konuda TOMTAŞ, Junkers firmasının Dessau'daki ana fabrikasına teknisyenler göndererek eğitim almalarını sağlamıştı. Zamanın şartlarına göre, bu durum Türkiye için büyük bir kazanımdı.

Kayseri Tayyare Fabrikası sadece Kayseri için değil, Türkiye için büyük öneme sahip bir kuruluştur. Türkiye'nin sanayileşmesine öncülük etmiş kuruluş Türkiye'nin sanayileşmesinde büyük öneme sahiptir.

2.1.4.5. Tayyare Fabrikasının Kapatılma Süreci

Fabrika bünyesinde patentli Junkers'e ait uçakların parça montajı ve bazı parçalarının imalatı yapılıyordu. Ancak faaliyetlerin henüz başında Türk tarafında Almanlarla birlikte çalışacak yeterli bilgiye sahip, mühendis ve teknisyen kadrosu mevcut olmadığından ortaklık anlaşmasından yeterince faydalanılmıyordu. Almanya'dan gelen beş mühendis ile 120 Alman ve 240 Türk işçisi tesiste görev yapıyordu. Almanya'dan gelen mühendis ve işçilerine fazla ücret ödenmesi ve bununla Türk-Alman personeli arasındaki ücret dengesizliğine neden olması, Junkers' in anlaşmadaki bazı yükümlülükleri yerine getirememesi ve TOMTAŞ'ın anlaşma içerisinde Türkiye aleyhine bazı maddelerin bulunuyor olması; Türk yöneticileri rahatsız ediyordu. Bu meselelerin büyümesi olayın mahkemeye taşınmasına neden oldu. I. Asliye Hukuk Mahkemesi'nde görüldü. Olay Hava Müfettişliği'ne geçti (Uçar, 2013,ss. 36-79).

Tayyare Fabrikasının 28 Mayıs 1928 tarihinde kapanmasına karar verildi. Türk teknik elemanlar Dassau'da eğitimlerini tamamlayarak fabrikada işbaşı yapmaya hazırlandıkları sürede şirket kapanmıştı. Fabrikanın kapatılma kararının hemen ardından ortaya çıkan sorunların halledilebilmesi için; Junkers firmasıyla Milli Savunma Bakanlığı arasında 24.11.1929 tarihinde bir protokol yapılmıştı. Buna göre, anlaşmazlığın çözümü için Bakanlar Kurulunun 27.11.1929 tarihinde bir protokol yapılmıştır. Bu protokole göre; TOMTAŞ'a ait Kayseri Tayyare Fabrikası, Türkiye'de ve gümrük depolarında bulunan tüm lisanslarının, patentlerini, tezgah, kalıp, uçak motor ve malzemeler ile tesislerin tamamını Türkiye'ye devredilmesi için komisyonun çalışmaları kabul edilmişti.

Ülkede uçakları üretebilecek sermayenin bulunmaması ve uçak üretim maliyetlerinin aşırı yüksek olmasından dolayı, uçakları üretip orduya kazandıra bilmek için yardım kampanyaları düzenlenmişti. Bağış kampanyaları ülkenin her şehrinde gerçekleştiriliyordu. Her vilayetten kendi kampanyasını oluşturup yardım toplanmasına yardımcı oluyordu. Toplanan yardımlar hangi ilden geldiyse o ilin ismi üretilen uçaklara isimi veriliyordu. Yardımların başarıya ulaştığının göstergelerinden biri Hollanda'nın Türkiye'den 30 uçak siparişi vermiş olması bu başarıyı destekler durumdaydı. O zamanın hükümeti biz 30 uçağı yapamayız diyerek teklifi geri çevirmişti.

Yapılan yardımlar halkın büyük gayretleri kapitalizmle baş edememeye başlamıştı. Öyle ki İkinci Dünya Savaşı'nın bitmesiyle ABD'nin elinde fazla kalan uçakların müttefik ülkelere dağıtımı kararlaştırılmıştı. ABD'nin Türkiye'ye bir şartla uçakları teslim edeceği bu şartın Alman uçakların üretimini durdurup ve eldeki uçakların envanter dışı bırakılması şartı ile uçakların nakli gerçekleştirilebileceği şartı sunuldu. Ülkede zaten yüksek maliyetlerle baş edilemeyerek üretimi sonlandırmıştı. Daha sonra anlaşma kapsamında, ABD uçaklarının bol miktarda ülkeye girişi ile üretimden vazgeçilmişti.

Sabah Gazetesinin haberine göre; 1947'de ABD'nin Türkiye'ye yardım planı ile bir anda ortadan kaybolan, envanterden silinen 72 adet Focke-Wulf FW-190 tipi uçaklardan 50'si Kayseri eski hava limanı altına gömülü uçakların ortaya çıkarılması ile ilgili ilk çalışma 2015'te gerçekleşti. Bu kapsamda yapılan metal detektör testleri ile uçaklar tespit edildi. Ancak uzayan bürokrasi ve araya giren 15 Temmuz darbe girişimi uçakların gün yüzüne çıkmasını engelledi. Kayıp olan uçaklarla ilgili konu üzerinde başka düşüncelerde bulunmaktadır. Erciyes Üniversitesi'nin eski Rektörü Prof. Dr. Mehmet Şahin'le yapılan söyleşide (Kayseri Organi Sanayi Bölgesi, 2015, ss. 64-67):

" Hava İkmal Merkezin Çırak Okuluna 1956 yılında girdim. Oranın teknik resim atölyesinde çalıştım. 1956 ve 1964 yılları arasında orada bulundum. Uçakların gömüldüğüne dair bir hadiseyi duymadım. Bu olayın yapıldığı iddiası 1947 yılına aittir. O tarihte biz orda değildik. Ama buna benzer bir olay vuku etmiş olsaydı, mutlaka duyulurdu çünkü bunun gizlenmesi mümkün değil. 50 tane uçağın gömülmesi çok büyük bir hadisedir. Basında iddia edildiği gibi bir kaç kişinin arasında gizli kalabilecek, bir anda yapılabilecek bir olay değildir. 1947 yıllarının şartlarını düşünecek olursak, o tarihte Türkiye'de büyük iş makineleri yoktu. Böyle bir işin kazmayla, kürekle yapılması lazım. Çok devasa çukurların kazılması gerekir. Uçakların gömülmesi bir ekip işidir, birçok insanın çalışması gerekmektedir. Biz fabrikaya girdiğimiz tarihte o insanların en azından hala fabrikada çalışıyor olması ve mutlak suretle vaktiyle böyle bir olay olmuştu diye anlatmaları gerekir. Bunların hiç biri söz konusu değildir ayrıca böyle bir olay tümüyle mantık dışıdır."

İkinci Dünya Savaşından sonra oluşan uluslararası politikalar; Truman Doktrini, Marshall Planı ve bu kapsamda Türkiye'ye gelen Thornburg, Hiltz ve Barker gibi uzmanların raporları ile etkilerini, Türkiye'ye hissettirmişti. Bu konuda uluslararası politikalar, doğrudan doğruya, Türkiye'nin izlemekte olduğu ithal ikameci sanayileşme politikasını hedef almıştır. Türkiye'de ağır sanayinin kurulmasını engellemeyi hedeflemiş ve bu konuda başarılı olmuşlardır. Uluslararası konjonktürün, Türk havacılık endüstrisi üzerindeki etkileri ise dolaylı bir etkisi olup, ithal ikameci sanayileşme politikası terk edilirken, bu politikanın önemli bir alt bileşeni olan havacılık endüstrisi de ortadan kaldırılmıştı. Truman Doktrini ve bu doktrinin ekonomik prensiplerinin bir tür uygulama belgesi olan Marshall Planı, Avrupa'nın iktisadi tamirinde; Türkiye'ye karşılaştırmalı üstünlükler teorisi kapsamında, tarım ve madencilik sektörleri yardımı ile destekleme rolü vermişti. Marshall Planı kapsamında Hiltz, Thornburg ve Barker'in raporları, Türkiye'de demiryolu ulaşımına karşı karayolu ulaşımının, sanayi sektörüne karşı tarım ve madencilik sektörlerinin geliştirilmesini yönünde rapor vermiş, özellikle Thornburg ve Barker Raporları, dolaylı olarak Türk havacılık endüstrisinin ortadan kaldırılmasında rol oynamıştı (Bocutoğlu ve Dinçaslan, 2014, s. 172). Soğuk Savaş döneminden sonra, bütün bu gelişmeler karşısında Türkiye'yi yönetenlerin çaresiz kalmasına neden olmuştu. Bu nedenle Türk havacılık endüstrisinin öyküsü bitirilmişti. Bu nedenle ki uçak fabrikası Türkiye ve Kayseri iktisadi hayatına büyük katkılar sağlayamadan tarih sayfalarında ki yerini almıştır.

2.1.5. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sanayileşmede Öncü Sümerbank

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra yürürlüğe konan "Beş Yıllık Sanayi Planı" ile ekonomik kalkınma stratejisinin en önemli faktörlerinden biri Sümerbank olmuştur. O yıllarda uzun süren savaşların sonrası, ülkede sermaye birikimi, teknik altyapı ve işgücünün yetersiz olması dolayısıyla benimsenen stratejini ve ekonomik gelişimin devlet eliyle sürdürülmesi oluşturmaktaydı (Tezel, 1994, s. 218). Bu nedenle Sümerbank, Cumhuriyet'in ekonomik ve endüstriyel alt yapının oluşturulmasında tarihi bir görev üslenerek Türkiye'nin sanayileşmesi açısından büyük katkıda bulunmuştu. Devlet eliyle kurulacak sanayi işletmelerinin kurulması, yönetilmesi bu işletmelerde çalışacak teknik personelin eğitilmesi, özel girişimlere kredi sağlanması ve bankacılık hizmetleri gibi birçok hizmetler Sümerbank'ın görevlerini oluşturmaktaydı (Özelmas, 1963).

Sümerbank uzun vadede sanayileşme için bir okul görevi islenerek, özel sektör, organize sanayi ve küçük sanayi siteleri için bilgi beceri, sermaye birikimi sağlamıştır. Devletin sanayileşme yolunda attığı ilk adımlardan biride Türkiye Sanayi Maadin Bankası'nın kurulması olmuştur. 1925 yılında kurulan Türkiye Sanayi Maadin Bankası kurulduğu yılın başında, sermayesi 6.147.137 Liraydı. Sermayesinin 2.000.000 liralık kısmı nakit, geri kalan kısmı da taşınmaz mallardan oluşmaktaydı. 1930 yılına gelindiğinde sermayenin tamamı ödenmiş duruma gelmişti (Ökçün, 1973, s. 442).

Sanayi ve Maadin Bankası Türkiye'de ticaret ve sanayi birikimini yetersizliği ve teknik bilgi eksikliği ile gelişemeyen özel sektörün geliştirilmesini amaçlamıştı. Bankaya Feshane, Bakırköy, ve Beykoz Fabrikaları devredilerek, bu fabrikaların teknik yönden geliştirilmesi ve ekonomik birer işletme haline getirilmesi sağlanmıştı. Böylelikle devlet eli olmadan da fabrikalar başarıyla varlığını sürdürebilecek duruma gelmişti. Devraldığı ve kuracağı fabrikaları işlemesi ve bu fabrikaların yönetiminden sorumlu olması, aynı zamanda da bu fabrikalarda rekabet edebilecek özel teşebbüsün ihtiyaç duyduğu krediyi temin etmesi öngörülen Sanayi ve Maadin Bankası bu fonksiyonlarını istenildiği gibi yerine getirememesi nedeniyle 1932 yılında kapatılmıştır (Berk, 2016, s. 113). Sanayi ve Maadin Bankası'nın kapatılmasıyla 1932 yılında devlete ait işletmeleri yönetmek ve gerekli yatırımları yapabilmek için Devlet Sanayi Ofisleri kurulmuştu. Ancak bankacılık ve işletmecilik faaliyetleri arasında ki farklı nitelikler nedeniyle özel teşebbüse kredi sağlama görevi Devlet Sanayi Ofisi yerine, 1932 yılında kurulan Türkiye Sanayi ve Kredi Bankası'na verilmişti. Bu nedenle, Sanayi ve Maadin Bankası'na ait işletmeler Devlet Sanayi Ofisi'ne devredilmişti. Ancak kısa sürede Devlet Sanayi Ofisi beklentileri karşılayamaz duruma düşmüştü. Özellikle 1929'ü 1930'lu yıllarda patlak veren Dünya Ekonomik krizi diğer ülkeler gibi yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'ni büyük oranda etkilemişti. Böylelikle Türkiye'nin arzu ettiği sanayileşme atılımının öncü kuruluşu Sümerbank'ın kurulmasıyla başlamış oldu (Dölen, 1992, s. 102).

Cumhuriyetin ilanından sonra yeni Türkiye için batılılaşma ve ekonomi kavramları önem kazanmaya, bu konuda çalışmalar yapılma başlanmıştı. 1923'te İzmir İktisat Kongresi ile ülke de liberal ekonomiye yönelik çalışmalar yapmışsa da o zamanda yaşanan ekonomik sıkıntılar ve özel sektörün yetersiz seviyede olması liberal

ekonomiyi geçersiz kılmıştır. Özel sektörün yetersiz kalması ve 1929 dünyada yaşanan ekonomik buhranların etkisiyle ve Sovyet Rusya'nın uyguladığı devletçilik politikasının uygulamada başarılı olması, Türkiye Devleti'nin de Devletçilik politikası uygulamaya itmiştir. 1927'te Teşviki Sanayi Kanunu ile de bu devlet eliyle sanayileşme amaçlanmış ve yeni atılımlar yapılmaya başlanmıştır. 1932 yılında bakanlar kurulu kararıyla 2262 sayılı Bakanlar Kurulu tarafında modernleşme ve iktisadi bağımsızlığın başlamasında atılan ilk adımları olmuş ve sanayilerin kurulmasına yerli malı üretip dışa bağımlılığı azaltmayı amaçlayan atılımlar yapılmak istenmiştir (Berk, 2016, ss. 111-120).

2.1.5.1. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın Kuruluşu (1935)

Sümerbank Bez Fabrikası Birinci beş yıllık sanayileşme planı (1930) kapsamında Sovyet Rusya'sından alınan 8,5 Milyon TL'lik krediyle, Başbakan İsmet İnönü ve Sovyetler Birliği uzmanlarının incelemeleriyle fabrikanın temeli 20 Mayıs 1934'te atılmıştı. Fabrikanın inşası Türk ve Rus iş birliğiyle on altı ayda tamamlanmıştı. Fabrikanın açılışını 16 Eylül 1935'te İktisat Vekili Mahmut Celal yapmıştır.

Bir milyon metrekarelik bir alan üzerine kurulan fabrikada 32.808 iğli iplik, 1104 dokuma tezgâhı ile bez ve iplik boyayacak tesisler mevcuttu. Başlangıçta her biri 1.500 KW'lık üç adet buhar türbünü ile 200 KW'lık bir dizel motordan enerji ihtiyacına cevap veren Sümerbank Bez Fabrikası, Kayseri'nin sosyo-ekonomik ihtiyacını karşılamakta ve fabrikada yaklaşık 3.000 personel çalışmaktaydı (Satoğlu, 2002, s. 412).

Modernleşme ülkenin mimari, iktisadi, sosyal ve şehircilik açısından büyük önem taşıyan fabrikaların kurulması amaçlanmış. Modernleşme ve sanayileşmenin ilk adımlarını ekonomik olarak zor durumda olan Anadolu'da yer alan Kayseri seçilmişti. Kayseri'nin seçilme sebepleri modernleşmeye Anadolu'dan başlamak, ticaret merkezlerin orda noktasında bulunması ve kentin ulaşım ağlarıyla diğer yerleşim yerleşkelere bağlanması gibi durumlardan fabrikanın Kayseri'de yapılması kararlaştırılmıştı.

O yıllarda iktisadi hayatın temelini oluşturan ticaret, hızlı ve kararlı politikalarla yerini sanayileşmeye bırakmaktaydı. Sanayileşmenin önemini, dönemin Başbakanı İsmet İnönü şöyle açıklamıştır (Kiper, ss. 38-50):

"Sanayisi geri kalmış ülkeler, sanayi kurmaya giriştikleri zaman sanayisi ilerde olan ülkeler onlara gülerler. Bir ülkede sanayileşme düşünüldüğü kadar kolay değildir. Bunun için örgütlenme ve sermaye ister. En hevesliler iki senelik zorluk karşısında teşebbüslerinden vazgeçerler. Yüksek hayat yaşamak isteyen milletler, bu davadan vazgeçemezler ve geçmeyeceklerdir. Milletler ailesi içinde layık olduğu yüksek yeri tutmak için sanayi ne olursa olsun kurmak gereklidir".

Sümerbank Bez Fabrikası'nın açılış töreninde Celal Bayar'ın konuşmasından bir kesit (Kiper, ss. 38-50):

"Biz endüstrimizi tarımdaki gelişme ile beraber ahenkli olarak yürütmek suretiyle medeni sahada büyük bir olgunluk göstereceğiz. Endüstri programımız bizi bu kemal haline götürecek tek yoldur. Ve memleketimizde ahenkli bir ekonominin tek ifadesidir. Endüstrileşme programımızda pamuklu kısmı önemli bir almaktadır. Türkiye'nin ulusal geliri 1.200.000.000 TL hesap edilmektedir. Bu rakamda 50.000.000 TL'lik kısmı yer almaktadır. İstatistiklerimiz tetkik edilirse görülür ki Türkiye'ye ithal olunan yabancı maddelerin başında en kabarık rakam olarak dokuma gelir. Bunun manası şudur: Memleketin hammaddesini yok pahasına satar ve mamullerini de o nispette pahalıya satın alır. Amelesi işiz, çiftçisi de meyas kalır. Bugün görüyoruz ki işçimizin âdeti artıyor. İhtiyaca kâfi gelmiyor."

Celal Bayar'ın konuşmasının Türkiye'nin iktisadi bağımsızlığına vurgu yapıp bu bağımsızlığın temeli olarak milli sanayiler üretmek olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 11: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın 1935-1987 Yılları Arası Sermayesi

Yıllar	Sermaye/Milyon TL	Yıllar	Sermaye/Milyon TL
1935	11	1978	70
1969	90	1979	300
1970	90	1980	300
1971	90	1981	300
1972	90	1982	300
1973	160	1983	300
1974	160	1984	300
1975	120	1985	2.600
1976	70	1986	2.600
1977	70	1987	3.429

Kaynak: (Kayseri Sanayi Odası, 1980, s. 86)

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın kuruluşunda ilk amacının kar sağlamak olmadığı, daha çok iktisadi kalkınma ve sosyal hayata yön vermek olduğu anlaşılmaktadır.

Türkiye Devleti'nin sanayileşme ve batılılaşmasına öncü edecek şehrin Kayseri seçilmesi de; Bünyan da üretilen elektrik, Tayyare Fabrikası ve demiryolu gibi etkenler etkili olmuştu. Devlet eliyle yapılan ilk tesis olan Kayseri Sümerbank Bez fabrikası Türkiye sanayisi açısından bir devrim niteliğindedir.

2.1.5.2. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın İstihdama Etkisi

Fabrika çalışma süresi 22 saat ve iki vardiya şeklinde 1500-1700 işçinin çalıştığı kapasitede ve yıllık 3000 işçi istihdam edilmekteydi. Çalışan işçilerin çoğunluğu kadınlar oluşmaktaydı. Fabrikanın kuruluşunda çalışan 1000 işçiye de toplam 1.5 milyon lira ödenmişti. Fabrikada 14-30 yaşları arasındaki işçilerin 1936'da bir aylık ücreti ise 21 liraydı (Göçer, 2004, s. 41). İşçi sayısı istenilen sayıda olmadı, fabrikanın çalışanı istenilen seviyelerde olmadığından mahkûm kadınlar çalıştırılmaya başlanmıştır. Bu yolla kadın mahkûmların ıslah edilmeleri işten ayrıca fabrikanın 1940 yılına kadar işçileri olarak üretime katkıda bulunmuşlardı.

Tablo 12: Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın 1973-1987 yılları arasındaki personel durumu

Yıllar	İdari	Tek.	Sağlık	Memur	İşçi	Söz.	Sür.	Geç.	Top.
1973	66	27	1	94	2411	2	2411	-	2507
1975	71	31	1	103	2176	1	2156	20	2280
1976	74	29	1	104	1865	1	1863	2	1970
1977	71	31	1	103	1913	2	1913	-	2018
1978	65	26	1	92	1951	2	1948	3	2045
1979	69	25	1	95	2044	1	2041	3	2140
1980	68	22	1	91	1906	1	1906	-	1998
1981	66	23	1	90	1855	1	1855	-	1946
1982	65	22	1	88	1871	2	1871	-	1961
1983	67	22	1	90	1891	2	1891	-	1989
1984	65	22	1	88	1900	2	1900	-	1990
1985	56	19	1	76	1870	4	1870	-	1950
1986	56	14	1	72	1834	15	1834	-	1912
1987	44	19	1	64	1773	7	1773	-	1952

Kaynak: (Göçer, 2004, s. 41)

Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası'nın 1973 ve 1987 yılları arasında ortalama 2047 işçi istihdam edilmekteydi. 1973-1987 yıllarında Kayseri nüfusunun ortalama 735 bin civarı olduğu ve fabrikanın Kayseri istihdamına büyük katkı sağladığı görülmektedir.

2.1.5.3. Sümerbank Bez Fabrikası'nın Kayseri İçin Önemi

Kayseri Sümerbank Bez Fabrikasının sadece Kayseri için değil tüm Türkiye'nin sanayileşmesinde katkıları olduğu yadsınmaz bir gerçektir. Sümer Bez Fabrikası'nın Kayseri'nin sosyal ve iktisadi gelişimini etkileyen sebepler aşağı kısımda gösterilmektedir.

-O yıllarda işçi bulmak önemli bir sorundu. Halkın geneli çiftçilik ve hayvancılıkla uğraştığından alışkın olmadıkları ve kapalı alanda çalışmak istememektedir. Bu sebepten fabrikaya işçi getiren herkese bir lira verilmesi uygun görülmüş ve günümüz insanının sanayi ile ilk bağı sağlanmış olmaktadır.

-Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının başlangıcı olmuştur.

-Devletçilik, Halkçılık ve Milliyetçilik kavramları Sümerbank Bez Fabrikası sayesinde önemli bir boyut kazanmıştır.

-Kayseri nüfusunun kentleşmesinde büyük önemi olmuştur.

-Türkiye'de pamuk üretimi kısıtlı olduğundan ve zamanla artan talep doğrultusunda, pamuk ihtiyacı artmaktaydı. Bu yüzden pamuk tohumu ıslahı çalışmaları başlanmıştı. Akdeniz Bölgesi ve Ege Bölgesi'nde bu nedenle pamuk üretimi yapmaya başlamıştı. Sümerbank Bez Fabrikası'nın sadece Kayseri ekonomisi için değil başka bölgeler içinde bir ekonomik gelişme yaşatmıştır.

-Kayseri'de sosyal gelişiminin sağlanmasında da ilk adım atılmıştır. (Spor salonları, tenis kortları, yüzme havuzu, sinema salonları v.b sosyal faaliyetleri arttırmak için yapılan birçok yapı bulunuyordu).

-Fabrika lojmanı, Kayseri'de ilk modern evlerin kuruluşunun temelini oluşturmuştur.

-Kayseri'deki küçük sanayi sitelerinin kuruluşuna "çırak okulları"⁴ öncülük etmiştir. Kentin ekonomik istihdamına büyük katkı sağlanmıştır.

-Dokuma ve giyeceklerin yurt içinde üretilip dışa bağımlılığı azaltarak döviz tasarrufu sağlamak.

-Hammaddeyi ülke içinde kullanıp, milli sanayinde üretimi artırmayı sağlamak.

-Türkiye'nin iktisadi bağımsızlığını kazanmasını sağlaması

-Sanayileşmenin temelini oluşturan fabrikaların kurulmasına öncü olması

⁴ Çırak okulları: belirli ticaretle ya da meslekle ilgili işlere kişileri hazırlamak için genellikle akademik olmayan, çoğu zaman geleneksel özellikler gösteren eğitim. Öğrencilere eğitimi gördüğü meslekle ilgili bilgi, beceriler kazandırılır ve belirli prosedürler öğretilir.

-Milli sermayenin oluşması ve milli bir birliğin oluşmasına katkı sağlaması

-Ülkenin endüstrileşmesi ve açık pazar olmaktan kurtarılması gibi bir çok sebep Kayseri iktisadi hayatının yeni oluşumu için dönüm noktasında olduğu görülmektedir (Göçer, 2004, s. 41).

2.1.5.4. Kayseri Sümerbank Bez Fabrikası'nın Kapatılma Süreci

Fabrika Türkiye'nin milli ve yerli üretim yapmaya özendiren faaliyetlerde bulunmuşsa da 1935 ve 1999 yılları arasında üretim yapabilmektedir. 1980'li yıllarla birlikte liberal ekonominin uygulanmaya başlamasıyla ve dünyada gelişmiş devletlerin yalnızca sağlık, eğitim, adalet ve güvenlik gibi temel hizmetlerde yer alması, diğer alanlardan çekilerek görevini özel sektöre devretmesi düşüncesiyle gelişen özelleştirme sürecinden Türkiye de etkilenmiştir. 11 Eylül 1987 tarihinde Sümerbank'ın özelleştirilmesine karar verilerek bankacılık birimi Sümerbank adı ile ayrılmış, sanayi sektöründe faaliyetlerine devam eden bölümü ise Sümer Holding A.Ş. adını almıştır. Özelleştirme sürecine girdiği 1987 yılına kadar kâr bildiren Sümerbank, 1988 yılında 101,7 milyarlık zarar bildirmiş ve zararı her yıl katlanarak artmıştır (Berk, 2016, ss. 111-120).

Devlet üretimi sürdürmek için tedbirler almaya çalışması 1945 ve 1980 yıllarında uygulanmaya çalışılan ithal ikame gibi kararlarda belirli bir süre kapitalizmle baş edebilmiştir. Ülke daha ucuza yurt dışından gelen mallarla ve değişen teknolojiye ile zamana ayak uyduramadığından ülke ekonomisine büyük katkıları olan Sümerbank Bez Fabrikası 1999 yılında üretimi durdurmuş ve kapatılmıştır.

2.2. 1950 Sonrası Kayseri'de Sanayileşmenin Gelişimi

1950'li yıllar, ticaret ve sanayi kesimlerinde bir birikimi ve deneyimi olan Kayseri de girişimlerin yoğun yatırımların başladığı dönemdir. Bu dönemde endüstride özel kesimin etkinliği ve payı da artırmaya başlamıştır.

1960'ların başında, Kayseri sanayinde artık özel sektörün önemli bir yeri oluşmuştur. 10 ve daha fazla işçinin çalıştığı işyerlerini kapsayan 1964 sanayi sayımına göre il genelinde toplam 41 işletmeden 37'si özel sektöre 4'ü ise kamuya aitti. Bunlardan 15'i

gıda sanayi, 14'ü dokuma 7'si ise metal eşya ve makine, 2'si matbaacılık, yayın ve bunlarla ilgili sanayi, 1'i de kauçuk mamulleri dallarında üretim yapıyordu (Devlet İstatistik Enstitüsü, 1964). Bu işletmelerin 11'i 1940'tan önce, 15'i 1955-1959 arasında ve 11'i de, 1960-1963 yılları arasında faaliyete geçmiştir. 1979 yıllık sanayi anket sonuçlarına göre, ildeki işyerlerinin dağılımı açısından %41,2 ile metal eşya-makine imalat sanayi birinci, %20,6 ile dokuma sanayi ikinci, %18,6 ile gıda sanayi üçüncü sırada yer almaktadır (Somuncu, 1998, ss. 75-79).

1970 ve 1980'li yıllar Kayseri'de sanayinin gelişme içinde olduğu dönemdir. Toplam 76 işletmenin faaliyete başladığı bu dönemde de sanayi kollarında üretilen ürünlerin çeşidi çoğalmış ve yeni kurulan işletmelerin ölçeği de büyümüştür. Bu dönemde metal eşya-makine imalat sektöründe; traktör, takım tezgahları ve kablo gibi çeşitli dallarda üretim yapan büyük işletmeler faaliyete başlamışlardır.

2.2.1. Kayseri Orta Anadolu Mensucat Fabrikası (1953)

1950'li yıllarda Türkiye'de yaşanan sanayileşme süreci özel teşebbüsün katkıları ile sağlanmıştır. Kayseri'de, 1927 Tayyare Fabrikası, 1935 Sümerbank Bez Fabrikası ile devlet yatırımı ile başlayan sanayileşme 1950'lerde özel teşebbüsün yatırımları ile büyük bir atılım yaşamıştır.

Kayseri Orta Anadolu Mensucat Fabrikası Kayseri'nin önde gelen işadamları tarafından, %100 Türk sermayesi ile 1953 yılında iplik ve dokuma fabrikası olarak kuruldu. 190.000 m²'lik bir alan üzerine kurulan tesis yaptığı üretimlerle Kayseri'deki dokuma sektörünü tetikleyen kurumlardan biri olmuştur. Almanya'dan getirilen teknolojiler kullanılarak faaliyete başlayan fabrika iktisadi gelişmelerin yanı sıra sosyal gelişmeye de sebep olmuştur (Eldek, 2008, s. 26-27).

1986 da ise yeniden yapılanarak üretimine başladı. Yıllık 45 milyon metre kumaş üretme kapasitesine sahip fabrikada yaklaşık 1200 kişi istihdam edilmektedir (Orta Anadolu Mensucat, 2009).

2.2.2. Kayseri Sanayi Odası'nın Kuruluşu (1966)

Birinci bölümde Kayseri Sanayi ve Ticaret Odasının kuruluş aşaması incelenmişti. 1966' da sanayiciler Kayseri Sanayi Odası'ndan ayrılacaklardır. Ticaret Bakanlığı'nın aldığı bir kararla Ticaret Odaları ile birlikte çalışmakta olan 150 sanayici, 15 Aralık 1966 yılında kendisine ait " Sanayi Odası" kurma yetkisi almışlardır. İlk Başkanı Cemal Bilgin, yönetim kuru ise; Mehmet Karabacak, Mehmet Kavafoğlu, Mustafa Kirazoğlu ve Osman Kalpaklıoğlu'n dan oluşuyordu (Erkiletlioğlu, 2006, s. 725). Sanayi Odası 20 meslek grubu içinde 800 üyeli bir meslek kuruluşudur. Kayseri Sanayi Odasının kuruluş amacı kısaca; ticaret ve sanayiye ait her türlü incelemeleri yapmak, bölgeleri içindeki iktisadî, ticarî ve sınaî faaliyetlere ait endeks ve istatistikleri tutmak, başlıca maddelerin piyasa fiyatlarını takip ve kaydetmek ve bunları uygun vasıtalarla yaymak gibi nedenlerle Kayseri ilinin iktisadi kalkınması amacına hizmet amacıyla kurulmuştur.

2.2.3. Çinko Kurşun İzale Fabrikası (1960 ÇİNKUR)

1960'lı yıllarda önemli girişimlerinden biriside ÇİNKUR Fabrikası'nın kuruluşudur. Özellikle Kayseri-Zamantı bölgesinde bulunan çinko-kurşun-kadmiyum içeren oksitli karbonatlı cevheri işlemek üzere yüzde 35'i Etibank'a ait olmak üzere halka açık olarak kurulmuştur. Fabrika kurulduktan sonra makine ve araç ve gereçlerinin teminatının karşılanması aşamasında Kanada'nın bir kamu kuruluşu olan Export Development Corporation' dan alınan kredi, yurt dışından sağlanan mühendislik hizmetlerinin karşılığı olarak karşılandı (Yurt Ansiklopedisi, 1982).

ÇİNKUR'da, daha sonra 1978'li yıllarda, dönemin hükümetinin iktisat politikası doğrultusunda özel sermayelerin Etibank'a devri gerçekleştirildi. Sermayesi devlete ait olan Etibank madenlerin devlet eliyle işletilmesi amacıyla 1935 yılında kurulmuştu. Bu nedenle fabrikanın Etibank'a devir'i devletleştirilme anlamında gelmektedir (Dayıoğlu, 2004, s. 37).

ÇİNKUR, 1996 yılında özelleştirme kapsamında Kayseri Metal Maden A.Ş. isimle ve sermaye yapısı itibariyle %80 İran Maden Bakanlığına ait bir şirkete satılarak el değiştirmiştir. Kayseri Metal Maden A.Ş. adlı İranlı şirket 1999 yılında kadar faaliyet göstermiş ancak 1999 sonlarında üretimi durdurarak iflasını istemiştir. İranlılarla

anlaşmanın kısa sürme sebepleri arasında, İranlı şirketin bu süreçte çinko işleme teknolojisini öğrendikleri için iflas nedeniyle anlaşmanın bitirildiği düşünülmektedir. Anlaşmanın bitmesi ve yaşanan problemler nedeniyle fabrika İncesu İcra İflas Masası tarafından alacakların tahsili yönünde çok defa satışa çıkarılmış ve alıcı bulamamıştır (Kaya, 2012, s. 36).

2.2.3.1. ÇİNKUR'un Yıllık Üretimi

ÇİNKUR tesislerinde yapılan üretime ilişkin olarak, Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kayıtlarında bulunan verilerden, söz konusu tesislerdeki yıllık ortalama kapasitesi kullanım oranları Tablo 13'te verilmiştir.

Tablo 13: 1989-1999 Yılları arasında ÇİNKUR'un Çinko ve Kadmiyum Üretim Yüzdeleri (Ocak-Kasım)

Yıllar	Çinko Üretiminde %	Kadmiyum Üretiminde %
1989	65	44
1990	55	37
1991	43	18
1992	52	18
1993	51	25
1994	52	29
1995	51	27
1996	52	42
1997	94	69
1998	89	55
1999	78	48

Kaynak: (Ateş, 2001, s. 6)

Fabrikada çinko üretimi en fazla 1997 yılında %94'lük üretimle yapılmıştır. Kadmiyum üretiminde ise 1997 yılında %69'luk üretim yapılmıştır. Tabloda görüldüğü gibi ÇİNKUR'un çinko ve kadmiyum üretiminde dalgalı bir seyir izlediği görülmektedir.

1999 yılında kapatılan ve 14 defa satışa çıkarılan ÇİNKUR, 2004 yılında 4 trilyon 605 milyon liraya İpek Mobilya A.Ş.'ye satıldı. Fabrika faaliyetlerine çinko tenörü zenginleştirerek çinko konsantresi haline getirip fabrika bacalarından çıkan zararlı

tozları arıtmada kullanılan maddeyi üretmektedir. Madden çıkarma işlerine ise fabrikanın teknolojisinin eski olmasından dolayı metal üretimi durdurulmuş durumdadır (Dayıoğlu, 2004, s. 37).

2.2.3.2. ÇİNKUR'un Gelir Tablosu

Çinko Kurşun Metal Sanayi A.Ş.'in gelir tablolarına ilişkin olarak Özelleştirme İdaresi Başkanlığı kayıtlarında bulunan 1989 ve 1998 yılları arasında ki gelirlerine ilişkin veriler Tablo 14'te gösterilmektedir.

Tablo 14: 1989-1999 Yılları Arasında ÇİNKUR'un Gelir Tablosu

Yıllar	Dolar Milyon	Türk Lirası Milyar
1989	59.4	126
1990	48.3	126
1991	30.5	127
1992	36.6	251
1993	29.6	325
1994	26.9	800
1995	24.1	1.100
1996	28.3	2.298
1997	56.6	8.552
1998	43.5	11.324

Kaynak: (Ateş, 2001, s. 6)

Gayrisafi satış hâsılatı elde edildiği belirlenmiştir. Türk Lirası cinsinden hâsılat rakamları, Merkez Bankası'nca tespit edilen yıllık ortalama döviz alış kurları üzerinden ABD Dolarına çevrilmiştir.

2.2.4. Taksan Takım Tezgahları (1975)

Taksan Takım Tezgahları şirketi 13.11.1975 yılında 7/10904 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile zamanın Refah Partisi Genel Başkanı Necmettin Erbakan'ın Ağır Sanayi hamlesi çerçevesinde kurulmuştu. Kuruluşu o zamanlarda büyük eleştirilere maruz kalmış ve mecliste milletvekilleri tarafından da eleştirilmişti. Devlet eliyle 26 Mayıs

1984'te kurulmuştu. Taksan üretime geçtiği tarihten itibaren çeşitli sektörlerde sanayi makineleri üreten bir kurum olmuştur. Ülkenin her türlü konvansiyonel, otomatik ve ağır takım tezgahlarını üretmek imalat sektörünün sürekli gelişmesini sağlamak amacıyla Kayseri'nin İncesu ilçesinde faaliyete geçmişti. Yaklaşık 1.056.945 m²'lik bir alan üzerinde faaliyet yapmaktadır (Kaya, 2012, s. 37).

Taksan Takım Tezgahlarında üretilen ürünlerden bazıları şunlardır (Satoğlu, 2002, s. 429):

- Konvansiyonel Tornalar
- CNC Tornalar
- CNC Dik-Yatay İşletme Merkezi
- Silindirik-Yüzey Taşlama Tezgahları
- Radyal Matkaplar
- Savunma Sanayine Yönelik ürünler
- Üniversal-Kalıpçı Freze Tezgahları

Taksan döküm fabrikasında ise 7 bin m² kapalı alanda yıllık 5.000 ton gri döküm parçaları üretebilme kapasitesine sahip Taksan diğer üretim birimi Işıl İşlem Fabrikasında, 2.500 m² kapalı alanda nitemper, kabri nirasyon indüsyonla sertleştirme, gerilim giderme tavlama, sementasyonla sertleştirme ve direkt sertleştirme işlemleri yapılmaktadır. Teknolojisi ve üretim kapasitesi ile sektörde öncü bir kuruluş olan Tanksan da 3.000 civarında işçi istihdam edilmekteydi. Daha sonra ekonomik sıkıntılar yaşayan fabrikada üretim düşmüş ve iflas istemiştir (Satoğlu, 2002, s. 432).

2.2.5. Kayseri HES Kablo Fabrikası (1974)

1974 yılında enerji kabloları üretmek üzere kurulan HES Kablo, 300 Milyon TL sermayesi ile Türkiye'nin önde gelen fabrikalarındandır. Kayseri'de bir çok şirketin kurulmasına öncülük eden önemli bir kuruluştur. 1974 yılında Hacılar İlçesine mensup bir grup girişimci, HES Kablo'yu kurdu. Bu tesis, dönemin çok önemli yatırımdan ve

Kayseri'nin sanayi tarihi için önemli bir noktadır. Tesiste, her çeşit ve 154 KVH'a kadar zayıf ve kuvvetli akım kablolarının yanı sıra, elektroliz yolu ile elektrolitik som bakır tel, emaye bidon teli, daha sonraları günümüz teknolojinse bağlı olarak fiber optik kablo ve 2004'ten itibaren de alüminyum ve çelik alüminyum iletken üretilmeye başladı. Daha sonraki yıllarda ortaklar, makine üretimi yapan HES Makine'yi (1990), fiber optik üreten HES Fibel'i (1990) ve sonrada sıvı ve toz deterjan üreten HES Kimya'yı (1992) ağırlıklı olarak elektrik kablosu (220 KVH'a kadar) çelik halat; alüminyum ve çelik alüminyum iletken üreten HES Çelik'i (1989) kurdular (Kayseri Valiliği, 2013).

HES Kablo'da 2016 yılı itibariyle 871 mavi yakalı personel çalışmaktadır. 169'da beyaz yakalı personel çalışmakta ve toplamda 1040 kişi istihdam edilmektedir (HES Kablo, 2016). Kayseri'de 200 bin kişinin istihdam edildiği bilinmekle beraber, HES Kabloda istihdama katkı bakımından şehrin iktisadi hayatına büyük katkısının olduğu görülmektedir.

2.2.5.1. Kayseri HES Kablo Fabrikasının Yıllık İhracatı

Türkiye ve Kayseri ihracatında önemli bir yere sahip olan HES Kablo'nun 2016 yılına ait ihracat rakamları Tablo 15'te gösterilmektedir. Tabloda ihraç edilen ürünlerin çeşitliliğini ve oranları gösterilmektedir.

Tablo 15: HES Kablo'nun İhracat Verileri (2016)

Ürün Cinsi	Tutar (Milyon Dolar)	Oran (%)
Enerji Kablosu	44.818	41,92
Telefon Kablosu	32.216	30,14
Alüminyum İletken	1.054	0,99
Fiber Optik Kablo	9.860	9,22
Emaye Bobin Teli	5.966	5,58
Bakır İletken	8.629	8,07
Diğer	3.891	3,64
Alüminyum Filmaşın	469	0,44
Toplam	106.903	100.00

Kaynak: (HES Kablo, 2016, s. 19)

2016 yılında Kayseri ihracatı 1.392.671 liradır. HES Kablo'nun ihracatı ise 106.903 lira olduğu görülmektedir. HES Kablo'nun ihracatı Kayseri ihracatının yaklaşık %7'lik kısmını oluşturmaktadır. HES Kablo'nun Kayseri ihracatı içinde payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

2.2.5.2. Kayseri HES Kablo Fabrikasının Yıllık İthalatı

Kayseri HES Kablo'nun 2016 yılına ait ithalat verileri Tablo 16'da gösterilmektedir. Tabloda fabrikanın ithalatını yaptığı ürünler ve yüzdesel oranları verilmiştir.

Tablo 16: HES Kablo'nun İthalat Verileri (2016)

Ürün Cinsi	Tutar (Milyon Dolar)	Oranı (%)
Bakır	190.432	75,18
Alüminyum Külçe	21.706	8,57
Polyetilen	20.225	7,98
Yardımcı Malzemeler	7.843	3,10
Diğer Hammaddeler	7.154	2,82
Aksam ve Parçalar	2.921	1,15
Makine ve Cihazlar	3.010	1,19
Toplam	253.291	100,00

Kaynak: (HES Kablo, 2016, s. 20)

2016 yılında Kayseri ithalatı 1.336.586 dolardır. HES Kablo'nun ithalatı ise 253.291 dolar olduğu görülmektedir. HES Kablo'nun ithalatı Kayseri ithalatının yaklaşık %18'lik kısmını oluşturmaktadır. HES Kablo'nun Kayseri ithalatı içindeki payının oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

2.2.6. Küçük Sanayi Siteleri

Küçük sanayi siteleri, dağınık şekilde yerleşik olan ve aynı faaliyet kolunda çalışan firmaların aynı yerde toplanan sitelerdir . Sanayi sitesi uygulamalarına; çarpık sanayinin önlenmesi ve sanayi yapılaşmalarının disipline edilmesi amacıyla, planlı kalkınma dönemi olan 1960'lı yıllarda başlanmıştır.

Küçük sanayi işletmelerinin ve esnaf-sanatkarların ülke genelinde en önemli sorunlarından biri işyeri sorunudur. Bu doğrultuda planlı dönemin başından beri uygulanan küçük sanayi siteleri politikası ve uygulamalarının ayrıcalıklı bir konumu olmuştur. Küçük sanayi siteleri; orta ve büyük ölçekli sanayinin yerel düzeyde gelişmesine başlangıç teşkil etmek, yerel sanayinin tamir ve bakım yönünden sorunlarını gidermek, özel beceri isteyen bazı malların üretimini yapmak ve orta ve büyük sanayi işletmelerine yan sanayi olarak yardımcı olmak işlevlerini yerine getirerek, yerel kalkınmada ve ülke kalkınmasında önemli bir işleve sahiptir. Küçük sanayi siteleri uygulamaları ile sağlıklı şartlara sahip, teknik ve ekonomik yönden çağdaş gereklere uygun modern işyerleri inşa ederek, işletmelerin hem verimleri yükseltilmekte, hem de tamirattan imalata, imalattan seri imalata, dolayısıyla tamircilikten küçük ve orta ölçekli sanayiye geçişe olanak sağlanmaktadır.

Küçük sanayi siteleri uygulamaları ile sağlıklı şartlara sahip, teknik ve ekonomik yönden çağdaş gereklere uygun modern işyerleri inşa ederek, işletmelerin hem verimleri yükseltilmekte, hem de tamirattan imalata, imalattan seri imalata, dolayısıyla tamircilikten küçük ve orta ölçekli sanayiye geçişe olanak sağlanmaktadır.

2.2.6.1. Kayseri Küçük Sanayi Siteleri

Kayseri'de geçmişte büyük sanayi kuruluşlarının çoğunun temelini küçük atölyeler oluşturmuştur. Günümüzde de atölyeler eskiden olduğu gibi önemini sürdürmekte ve büyük çoğunluğu, küçük sanayi sitelerinde organize şekilde toplanmış durumdadır. İl merkezin de 10 adet küçük sanayi sitesinde toplam 8.049 işyeri mevcut olup buralarda 35.459 kişi istihdam edilmektedir. Ayrıca Pınarbaşı, Develi ve Tomarza ilçelerinde 407 işyeri mevcut olup bu sanayi sitelerinde toplam 814 kişi istihdam edilmektedir (Somuncu, 1998, s. 109).

Eski Sanayi ve Doğu Sanayi olarak adlandırılan sanayi sitelerinin toplam alanı 6 milyon m² olup, otomotiv, mobilya, tekstil, cam, makine, elektrikli ev aletleri ve daha birçok sektörde faaliyet gösteren 8.384 teşebbüsün varlığı sayesinde yetişen 40.000'e yakın eleman, endüstri dünyası için önemli bir kazanç olarak görülmektedir. Bunların dışında, yapımına devam edilen ve 350.000 m²'si üreticiler için planlanan Erciyes Küçük Sanayi Sitesi'nde atık yönetim merkezi kurulacaktır. Bunun yanında, 137 işletmelik Oto

Servisleri Küçük Sanayi Sitesi, İnşaat Malzemeleri Toptancıları Sitesi ve Gıda Toptancıları Sitesinin de yapımına devam edilmektedir (Dayıoğlu, 2005, s. 49). Faaliyette olan Küçük Sanayi Sitelerine ait bilgiler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 17: Kayseri'deki Küçük Sanayi Sitelerinin Fizibilite Durumu

Adı	Faaliyet Başlama Yılı	Alan (m ²)	İşyeri Sayısı	İşyeri Sayısı	İstihdam
Eski Sanayi Sit.	1957	317.000	2.178	2.178	6.810
Yeni Sanayi Sit.	1972	431.000	3.033	3.033	18.304
Orta Sanayi Böl.	1979	-	55	55	139
Doğu Sanayi Sit.	1985	-	280	280	588
İmalatçılar San. Sit.	1985	-	220	220	409
Osman Kavuncu Sit.	1995	477.000	850	837	3.306
Argıncık San. Sit.	1992	102.600	220	220	403
Pınarbaşı San. Sit.	1999	67.350	104	75	208
Develi San. Sit.	1973	20.000	248	240	496
Tomarza San. Sit.	2007	152.000	55	52	110
Demirciler San. Sit.	2003	831.689	326	293	1.500
Erciyes San. Sit.	2014	195.000	750	410	4.000
Otomotiv San. Sit.	2014	-	137	-	-
Toplam	-		8.456	7.893	36.273

Kaynak: (Kayseri Valiliği, 2016)

1957 yılında başlayan küçük sanayi siteleri Kayseri ekonomisine 8.500'e yakın iş yeri ve 36.300'e yakın istihdam seviyesiyle şehrin ekonomisine büyük katkı sağladığı görülmektedir.

2.2.6.1.1. Eski Sanayi Sitesi (1957)

Kayseri'nin dağınık olan küçük sanayi sitelerinin verimliliği düşürmesi hem de görüntü ve gürültü kirliliğine neden olmaktaydı.

Kayseri de ilk bu sanayi sitesinin kurulması Osman Kavuncunun 1950 yılında başkan olunca ilk işinden biri küçük sanayiciyi, esnaf, tüccar gruplarını planlı bir mekana taşımak oldu. Bunun içinde "çipil" denilen alan seçildi. Sonradan yapılan ilavelerle bugün yaklaşık 400 dönüm alana oturmakta ve 2178 iş yeri bulunmaktadır. 1957 yılından günümüze kadar bir çok kişiyi istihdam etmiştir. Doluluk oranının % 100 e ulaşması ile yaklaşık 6.810 kişiye istihdam yaratmıştır. Eski Sanayi devletten yardım alınmadan sanayi esnafı ve hayırseverlerin katkılarıyla yapılmıştır (Somuncu, Mehmet, 1998, s. 50).

2.2.6.1.2. Yeni Sanayi Sitesi (1972)

1963 yılında Mehmet Çalık Belediye Başkanı olunca küçük sanayi sitelerinin yapımı da hız kazanmaya başladı. Bunlardan Yeni Sanayi Sitesi, DSİ Bölge Müdürlüğü ile Şeker Fabrikası arasında bulunmakta; 250 dönümlük bir alana oturmakta olup iki aşamada bir ikinci aşamada üç site yapıldı. Üç sitenin toplamında 1250 işyeri bulunmaktadır (Dayıoğlu, 2004, s. 51).

Birinci aşama sitenin ana omurgasını oluşturmaktadır. Bu yer eski bloklar olarak anılır ve sanayi sitesinin orta kısmını oluşturur. Ana omurgayı teşkil eden kısmın inşaatı 1973 yılında tamamlandı. 156 m²'lik 450 dükkandan oluşmaktadır. İkinci aşamanın yapımı 1980 yılında bitmiştir. 112 m²'lik dükkanlardan oluşmaktadır. Daha sonra Traktörçüler ve Marangozlar sitesi eklenerek ve toplamda 1250 işyeri kurulmuş oldu (Kayseri Valiliği, 2016).

Yeni Sanayi Sitesi içinde PTT, elektrik şirketi, KASKİ, sağlık kabini, KOSGEB ve bankalar gibi kuruluşlar hizmet veren birimleri bulunmaktadır. Siteye günde ortalama 2.500 ila 3.500 araç girmektedir. Ayrıca sitede 40 bine yakın kişi istihdam edilmektedir.

2.2.6.1.3. Doğu Sanayi Sitesi (1985)

Doğu Sanayi Sitesinin yapımına 1970'li yıllarda başlanmış ve 1980'li yılların sonuna doğru tamamlanmıştır. Doğu Sanayi Sitesindeki işyerlerinde yapılan üretim Kayseri iktisadi hayatında önemli bir yer tutmaktadır. Sanayi sitesinde yaklaşık 200 dönümlük bir alanda 500 işyeri bulunmaktadır. Doğu Sanayi Sitesinde kereste, doğrama, mobilya iskeleti, koltuk döşeme, boya, hırdavat, mobilya, mutfak dolapları, mermer ağırlıklı mal ve hizmet üretmektedir (Dayıoğlu, 2004, s. 52).

2.2.6.1.4. Ağaç İşleri Küçük Sanayi Sitesi (1991)

Ağaç İşleri Sanayi Sitesinin yapımı 13 Kasım 1969 yılında kurulan kooperatif kuruldu ve sitenin yapımı 1981 yılında bitirilen işyerleri 1991 yılında sahiplerine devredildi. Sitede 4 değişik türde işyeri planlandı. Bunların 252 adeti 100 metrekare, 292 adeti 200 metrekare, 106 adeti 300 m² ve 200 adeti 400 m²'dir. Toplam 850 adet imalathanenin yanında banklar, PTT, idari binalar ve çıraklık okulu bulunmaktadır (Dayıoğlu, 2004, s. 52).

Ağaç İşleri Küçük Sanayi Sitesi 1992 tarihinde resmen faaliyete geçmiş ve 300 öğrenci ile eğitim ve öğretime başlamıştır. 1800 m² kapalı alan ve 4520 m² açık alan olmak üzere toplam 6320 m² alan üzerine kurulmuştur. Ayrıca atölyede yapılacak işleri sergilemek üzere sergi ve teşhir salonu vardır. Hizmet bina 1991 yılı birim fiyatlarıyla 3,5 milyar liraya mal olmuştur.

2.2.6.1.5. Demirciler Küçük Sanayi Sitesi (2003)

2003 yılında faaliyete geçen sitede, 152 bin m² alanda 60 ile 420 m² arasında değişen 326 işyeri bulunmaktadır. 326 işyerinde yaklaşık 1.500 kişi istihdam edilmektedir. Demirciler Küçük Sanayi Sitesi 1.500 kişilik istihdamıyla Kayseri'nin iktisadi gelişimine katkı sağlamaya devam etmektedir (Dayıoğlu, 2004, s. 53).

2.2.6.1.6. İlçelerdeki Küçük Sanayi Siteleri

İl merkezinde ki küçük sanayi sitelerinin dışında üç ilçede aynı nitelikte küçük sanayi sitesi bulunmaktadır. Bunlardan Pınarbaşı Küçük Sanayi Sitesi, Sanayi ve Ticaret Bakanlığı'nın % 80 kredi desteği ile yaklaşık 70.000 m² alan üzerine kurulmuştur.

Tomarza ilçesinde ki S.S. Tomarza Küçük Sanayi Sitesi ise yaklaşık 152.000 m² alan üzerine kurulmuş sitede 110 kişi istihdam edilmektedir (Somuncu, 1998, s. 109). Develi'de bulunan küçük sanayi sitesinde ise 20.000 m² alan üzerinde 248 işyerinde 496 kişi istihdam edilmektedir (Kayseri Valiliği, 2016).

İkinci bölümde yeni kurulan ülkenin ekonomik atılımları genel olarak incelenmiş ve Kayseri iktisadi hayatının Cumhuriyet sonrası nasıl değiştiği araştırılmıştır. Daha sonraki aşamada 1950 yılı Kayseri'de sanayileşme üzerinde incelmeler yapılmıştır. Genel anlamda Cumhuriyetin ilanından 1980 yılına kadar geçen ekonomik süreçler değerlendirilmiştir. Üçüncü bölüm 1980 ve günümüz Kayseri iktisadi hayatı incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

1980 SONRASI KAYSERİ'DE SANAYİLEŞME

Kayseri, Cumhuriyetin ilanından sonra alınan kararlara bağlı olarak sanayileşmede öncü seçilmiş ve çok önemli olan uçak fabrikası, Sümerbank ve Bünyan Fabrikaları'nın kurulduğu bir ildir. Kayseri’de bulunan bu fabrikalarda üretilen malların, küçük esnaf tarafından il içine ve il dışına pazarlanması konusundaki girişimlerin Kayseri’nin ticaret şehri olarak anılmasında rolü büyüktü.

Türkiye’de dışa açılma sürecinin başladığı 1980’li yılların başından itibaren Kayseri ekonomisinde de önemli değişimler meydana gelmişti. Bu dönemde “24 Ocak Kararları”, ülkede üretim yapısının bundan böyle ihracata yönelik ve daha rekabetçi bir yapıya dönüşmesi konusunda önemli kararları içeriyordu. Türk ekonomisinin dışa açılması, ülkedeki fabrikaların da uluslararası rekabete açılmaları anlamına geliyordu. Ayrıca devletin serbest piyasa ekonomisinin daha sağlıklı işlemesi için toplam üretim içindeki ağırlığının da azaltılması gereği, ülkemizde Cumhuriyet sonrası kurulmuş olan birtakım fabrikaların 1987 yılından sonra hızla özelleştirilmesi sürecini de başlatmıştır. Özelleştirme kelime anlamı itibariyle kamunun elindeki firmaların iyi yönetime bağlı olarak üretim etkinlikleri ve rekabet güçlerinin artırılabilmesi amacıyla, özel sektöre devri anlamına gelmekteydi. Özellikle Kayseri için belirtmek gerekirse eğer şehrin tekstil ürünleri üretiminde söz sahibi olmasını ve bu konuda üretim bilgisi elde etmesini sağlamış olan Sümerbank Bez Fabrikaları'nın özelleştirilmesi, bu fabrikaların özel sektör elinde üretime devam etmesinden çok satın alınıp kapatılmasıyla sonuçlanmıştır. Ayrıca benzer durum TAKSAN ve ÇİNKUR Fabrikası için de kısmen geçerlidir. ÇİNKUR ve TAKSAN Fabrikaları bugün her ne kadar üretime devam etse de eski günlerinin oldukça gerisindedir. Ortaya çıkan bu durum, Kayseri için ciddi bir üretim ve istihdam kaybı anlamına gelmektedir (Çelik, 2016, ss. 7-19).

Bu başlık altında Kayseri’de ekonominin üretim yapısının ne gibi gelişme ve değişimlere uğradığı anlatılmış, ekonomide öne çıkan sektörler analiz edilmiş, daha sonra öncü bazı sektörlerde karşılaşılan bir takım ekonomik sorunlardan bahsedilmiş.

3.1.Kayseri'de Sanayileşme ve Üretim Yapısı

Önemli üretim üstü olan Tayyare Fabrikası'nın kapatılmasıyla sanayileşmede girişimini kaybetmiş olan Kayseri'de özel sektörde üretim, özellikle II. Dünya Savaşı'nın bitip sanayileşmenin yeniden ivme kazandığı 1950'li yıllarda bugün KOBİ olarak adlandırılan küçük aile işletmelerinin genellikle el işçiliğine dayanan kanepeler, soba ve el aletleri vb. üretimi ile gelişmeye başlamıştır. 1950 ve 1960'lı yıllarda genellikle kamu sermayesi ile Kayseri'de faaliyete başlayan sanayi kuruluşları şehrin üretiminde Türkiye'de söz sahibi olmasına neden olmuştur. Kayseri, 1970'li yıllarda gıda, tekstil ve metal ürünlerin üretiminde özel sektör firmalarının yatırımlarıyla dikkat çekmiştir. Bu dönemde kurulan işletmelerin başında; Orta Anadolu Mensucat, TAKSAN Takım Tezgahları Fabrikası, ÇİNKUR ve HES Kablo Fabrikası vb. birçok fabrika açılmıştır.

Görüldüğü gibi 1980 öncesinde Kayseri önemli bir sanayi üretim şehri olduğu ve ülkenin ticaret merkezi konumunda bilinmektedir. Öyle ki Kayseri, Cumhuriyetin ilanından sonra alınan kararlar neticesinde sanayileşmede öncü seçilmiş ve çok önemli olan Bünyan Fabrikası, Tayyare Fabrikası ve Sümerbank Bez Fabrikası'nın kurulduğu bir şehirdir. Kayseri'de kurulan bu fabrikalarda üretilen malların, küçük esnaf tarafından pazarlanması, Kayseri ticaretinin gelişmesinde rolü büyüktür.

Türkiye'de dışa açılma sürecinde 1980'li yılların başından itibaren Kayseri ekonomisinde önemli değişimler meydana gelmiştir. Bu dönemde ülkenin üretim yapısında meydana gelen ekonomi politikasında, ihracata yönelik ve rekabetçi bir yapıya dönüşen önemli kararlar alınmıştır. Bu dönemde bir diğer ekonomik gelişmede, liberal ekonomiye geçiş olmuştur.

1980'li yıllarda Kayseri'de büyük işletmelerin sayısı artmıştır. Özellikle 1980'den sonra uygulanan teşvik sistemi, ilde teşvikli yatırım yapanları arttırmış, çok sayıda büyük ölçekli işletmeler doğmuştur.

1985 yılı, Kayseri için yatırımlar bakımından bir dönüm noktasıdır. Yatırımlar o dönemde bir artış göstermiştir. Bu yıldan itibaren görülen artış, 1985 yılı program kararnamesinde ön görülen teşvik tedbirlerinin bir sonucudur. Teşvik tedbirlerinin oranları yıllar itibariyle arttırılmış ve diğer yandan teşvik tedbirlerinden yararlandırılan yatırım konuları genişletilerek Kayseri sanayisi ve ticareti için çok sayıda yatırımcı özendirilmiştir. Organize Sanayi Bölgesi'nin kurulması, altyapısının tamamlanması ve 1989 yılında bu bölgeye teşvik sistemi içerisinde ikinci derecede kalkınmada öncelikli yöre statüsü verilmesi, Kayseri'de büyük işletme sayısının çok sayıda artmasına yol açmıştır.

Kayıtlara göre sanayi işletmelerinin; İstanbul (%31), Bursa (%8), Ankara (%7), İzmir (%5), Konya (%4), Gaziantep (%3), Denizli (%3), Kocaeli (%2), Adana (%2), Tekirdağ (%2), **Kayseri (%2)**, Mersin (%2) olmak üzere, toplam (%71)'i, on iki ildir. Kayseri sıralamada on birinci ildir. Sanayi işletmelerinin (%48)'i Marmara Bölgesinde, (%17)'si İç Anadolu Bölgesinde, (%14)'ü Ege Bölgesinde, (%8)'i Akdeniz Bölgesinde, (%6)'sı Karadeniz Bölgesinde, (%5)'i Güneydoğu Anadolu Bölgesinde, (%2)'si Doğu Anadolu Bölgesinde olduğu görülmektedir. Kayseri ilinde sanayi siciline kayıtlı sanayi işletmesi sayısı 1.160 dır (T.C. Bilim, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2014, s. 256).

İç Anadolu Bölgesindeki illerin sanayileşmesine, göre bir değerlendirme yapıldığında; Ankara (%45) ile ilk sırada yer alırken, Ankara İlini sırasıyla ile Konya (%24), **Kayseri (%10)**, Eskişehir (%5), Sivas (%3), Karaman (%2), Kırıkkale (%2), Aksaray (%2), Nevşehir (%2), Yozgat (%2), Niğde (%1), Çankırı (%1) ve Kırşehir (%1) illeri takip etmektedir. Kayseri sanayisinin Türkiye ekonomisinde önemli yere sahip olması büyük sanayi gruplarının bu şehirde bulunmasıdır (Türkiye Cumhuriyeti Bilim, 2014, s. 256).

3.1.1. Kayseri Sanayisine Yön Yeren Büyük Sanayi Kuruluşları

Kayseri'deki üretim, organize sanayi bölgeleri ve küçük sanayi sitelerinde gerçekleştirilmektedir. Sanayi sitelerinin şehrin ekonomisinde ki payı oldukça fazladır. Bu nedenle şehrin her yıl üretimi gelişme göstermiştir. Hem toplam üretim artmış hem de üretimin mal ve sektörel dağılımı çeşitlenmiştir (Düzgün, 2015, s. 36). Bu bilgiler İstanbul Sanayi Odasının her yıl yayınladığı " Birinci ve İkinci 500 Sanayi Kuruluşu" çalışmalarında gösterilmektedir.

3.1.1.1. Birinci ve İkinci 500 Firmalar İçindeki Kayseri Firmaları

Kayseri sanayide belli mesafeler almış iller arasında görülmektedir. İşte bu nedenledir ki İstanbul Sanayi Odasının her yıl açıkladığı ilk ve ikinci 500 büyük sanayi kuruluşu arasında çok sayıda Kayseri firmaları listeye girmektedir. Aşağıda ki tablolarda her yıl (2014-2015) ilk ve ikinci 500'e giren firmalarla bir önceki yıla göre değişimlerini gösterilmektedir.

Tablo 18: İlk 500'deki Firmalar İçerisinde Kayseri Firmaları

2015		2014
Sıra	Firmalar	Sıra
69	HES Kablo	68
101	Şeker Fab.	97
120	Boytaş	120
177	Merkez Çelik	175
179	Boyteks	192
195	Orta Anadolu	218
212	Hes Çelik	212
338	Boy Çelik	303
366	Kumtel	342
370	Yataş	497
454	Sersim Day.Tük.Mal	487
456	Erbosan	431
465	Form Sünger	463

Kaynak: (İstanbul Sanayi Odası, 2016)

Yukarıda ki tabloda 2014-2015 yıllarında ilk 500'e giren 13 adet Kayseri firması bulunmaktadır. Yıllar itibari ile 4 firma gelişme gösterdiği, 2 firmanın yerini koruduğu ve 7 firmanın bulunduğu sıradan gerilediği görülmektedir. Tabloda 6 firmanın Boydak Grubuna ait olduğu görülmektedir. Bu sonuçta Kayseri'de pazar hakimiyetinin nerdeyse yarısına yakınının tek bir firmada toplanmış olması Kayseri pazarı açısından olumsuz bir izlenim vermektedir.

Tablo 19: İkinci 500 Büyük Firmalar İçerisinde Kayseri Firmaları

2015		2014
Sıra	Firmalar	Sıra
8	Femai Metal San.	-
117	Koreal Alüminyum	104
182	Şahin-Melek Et San.	307
226	Gürkan Ofis Mal. San.	402
278	Kilim Mobil San.	358
319	Mondi Yatak San.	330
325	Metal Matris San.	253
335	Meysu Gıda San.	493
379	Has Çelik San.	213
386	Karsu Tekstil San.	474
426	Şirikçioğlu İpek San.	-
474	Başyazıcıoğlu Tekstil San.	489
499	Çinkom	216

Kaynak: (İstanbul Sanayi Odası, 2016)

Tablo 19'da 2014-2015 yılları itibari ile ikinci 500 büyük firmalar içerisinde, Kayseri firmalarından 13 tanesi bulunmaktadır. Tabloda 7 firmanın gelişme gösterdiği, 4 firmanın yerini koruyamayarak gerilediği görülmektedir.

3.1.2. Kayseri Organize Sanayi Bölgeleri

Kayseri OSB kurulmadan önce sanayileşme dağınık bir yapılanma içerisindeydi. OSB kurulmasıyla, Kayseri sanayileşerek iktisadi açıdan kalkınma yaşamaya başlamıştır. Kayseri ilinin potansiyellerinden, OSB'nin kurulmasıyla faydalanılacak ve sanayinin hızlı gelişimi sağlanacaktır. Kayseri'de mali ve ticari gelişmeler OSB'ler ile birlikte ihracat potansiyelini artıracak, yerli ve yabancı sermayenin bölgeye girişi hızlanacaktır. Sanayicilerin alana birlikte yerleşmeleri sonucunda ürünleri ile birbirlerini besleyen, ürünlerini ara mal olarak kullanan firmaların toplu halde bulunmaları bir taraftan ulaşım maliyetlerini asgariye indirirken, diğer taraftan ortak işgücü, kalifiye pazarı ile pazarlama gibi imkanları ortaya çıkaracaktır. Böylelikle Kayseri'nin ulaşım imkanları sayesinde imalat sanayi ürünlerinin iç ve dış pazarda satılması da kolaylaşacaktır.

1980'li yılların başından itibaren Kayseri sanayisi için en önemli gelişme; Kayseri Organize Sanayi Bölgesinin kurulması faaliyetine geçmesidir. OSB, birlikte işbirliği halinde üretim yapan işletmelere, Planlı bir alandan ve ortak altyapı hizmetlerinden yararlanarak daha ucuz ve kolay üretim imkanı sağlayan sistemdir. Bu amaç doğrultusunda Kayseri'nin şehir merkezinin doğusunda yer alan organize sanayi bölgesinin kuruluş çalışmaları 1979 yılında il özel idaresi, Sanayi Odası ve Sanayiciler Deneği'nin katılımıyla başlatılmış, yerleşim planı 26.12.1977 tarihinde İmar ve İskan Bakanlığı tarafından onaylanmıştır. 1978 yılında proje ile başlanan altyapı tesisleri kısa sürede tamamlanmıştır. İlk tespitlerde belirlenen 8 milyon m²'lik sanayi bölgesi alanında kullanım alanının %40'ı yeşil saha ve yollara, kalanı da parsellere bölünerek sanayi tesislerine ayrılmıştır. 1980 yılında ilk fabrikanın inşaatı başlamış ve 1981 yılında faaliyete geçmiştir. İlerleyen yıllarda faaliyete geçen işletme sayısı hızla artış göstermiştir (Somuncu, 1998, s. 107).

1979 yılında yapılan “Yıllık İmalat Sanayi Anketi” sonuçlarına göre; Kayseri'de işyerlerinin sektörel dağılımı dikkate alındığında %41 ile metal eşya-makine imalat sanayinin birinci, yüzde 20,6 ile dokuma sanayinin ikinci ve yüzde 18,6 ile gıda sanayinin üçüncü sırayı aldığı görülmektedir (Kayserikent, 2017). 1980 sonrası dışa açılma süreciyle birlikte ortaya çıkan yeni ekonomik yapı, ihracata yönelik üretim yapan firmaların teşvik edilmesini de beraberinde getirmiştir. Birinci Organize Sanayi Bölgesi'nin 1986 yılında faaliyete geçerek şehrin ikinci derece teşvik bölgesi ilan edilmesi, bu dönemden sonra Kayseri'de yavaşlamış olan sanayi yatırımlarının yeniden hızla artmasına neden olmuştur. Kayseri'de ayrıca Merkez, İncesu ve Mimarsinan olmak üzere 3 organize sanayi ve 11 küçük sanayi sitesinde üretim yapılan bir şehirdir. Kayseri 1. Organize Sanayi Bölgesi ve Mimarsinan OSB'nin açılmasının ardından özellikle mobilya üretimi ve metal ürünler üretiminde ortaya çıkan kümelenmeyle birlikte bu ürünlerin üretiminde de kayda değer bir artış meydana gelmiştir. Aşağıda verilen tabloda 1. OSB'nin ve Mimarsinan OSB'nin 2017 yılında şirketlerin sektörel dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 20: Kayseri 1. OSB ve Mimarsinan OSB'de Firmalar ve Piyasa Payları

Sektörler	Firma Sayısı	Piyasa Payı (%)
Ambalaj-Plastik	134	0,09
Boya-Kimya-Temizlik	24	0,02
Elektrik-Elektronik	50	0,04
Gıda	92	0,05
İnşaat Yapı	162	0,10
Kağıt-Baskı	38	0,02
Makine	56	0,04
Metal Ürünleri	303	0,09
Mobilya	282	0,26
Tekstil	113	0,10
Diğer	62	-
Toplam	1.316	-

Kaynak: (Kayseri Valiliği, s. 2017); (Kayseri Mimarsinan OSB, 2017)

Tablo 20'de görüldüğü gibi Kayseri'de Mobilya üretimi son dönemde önemli bir ivme kazanmış ve sektördeki payı metal ürünleri üretiminin %25 payının ardından %23 olarak gerçekleşmiştir. 1979 yılı işyeri sayımı sonuçlarıyla bugünkü durum karşılaştırıldığında, Kayseri'de dokuma, tekstil ve gıda sektörlerinin gerilediği, metal ürünleri üretimi sektörünün birinciliği korumakla birlikte toplam il üretimi içindeki payının %40'lardan %25'lere gerilediği, bununla birlikte mobilya üretiminin ise gelişerek %25'lere dayandığı görülmektedir. Geçmişten gelen üretim deneyimi ile Kayseri'de metal ürünler, makine ve elektrikli aletler üretimi ekonomi içinde önemini korurken, son 20 yılda mobilya üretimi ve bu alanda üretim yapan bazı Kayseri firmaları isimleriyle de ön plana çıkmışlardır. İstanbul Sanayi Odası verilerine göre 2000'li yıllarda Kayseri'den toplam 8 ya da 9 metal ürünler, tekstil ve gıda firması en büyük ilk 500 firma arasında yer alırken, bu sayı günümüzde 15 yükselmiş ve aralarına mobilya firmaları da dahil olmuştur. Kayseri ekonomisini dış ticarete sürükleyen iki sektör, metal ürünleri, makine ve elektrikli aletler üretimi ile mobilya üretimidir. Son yıllarda Kayseri, özellikle makine ve elektrikli aletler üretiminde yapılan AR-GE ile, alınan patent sayılarında artış sağlamış ve Türkiye'de bu konuda 10. il olarak sıralamada yerini almıştır (Köseoğlu; Ulucak; Erdem, 2014, ss. 286-305).

3.1.2.1.Kayseri 1. Organize Sanayi Bölgesi (1981)

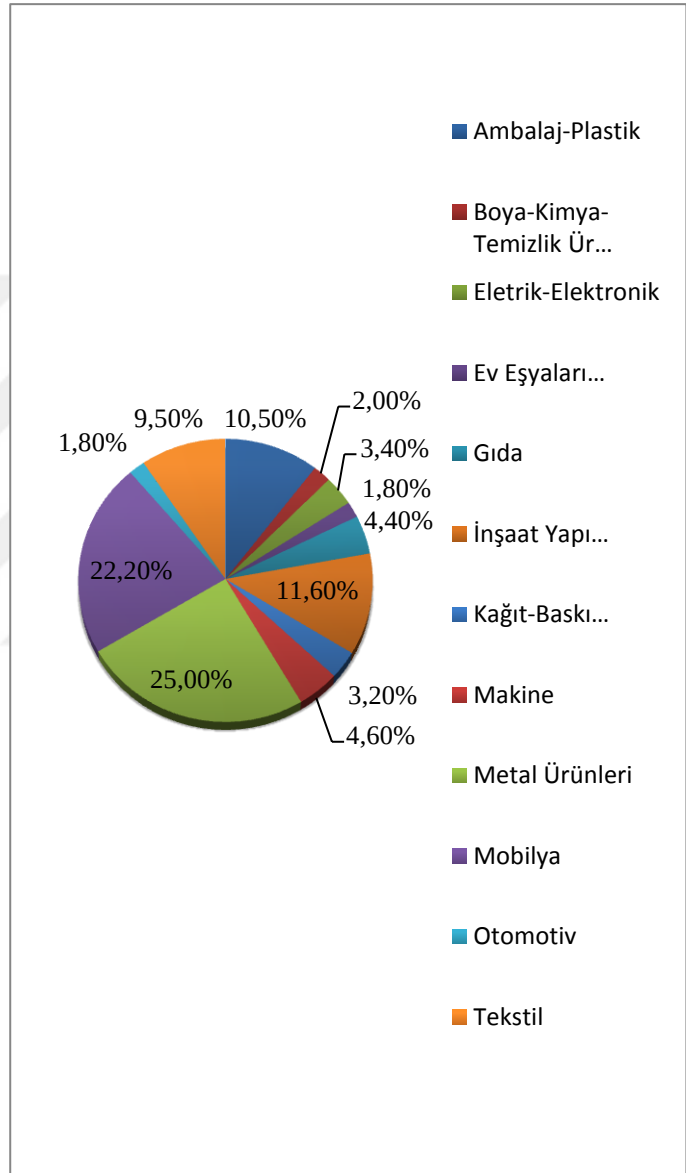
Kayseri 1. OSB 1976 yılında kurulmuş, asıl yapılaşmaya 1980 sonrasında başlamıştır. 1986'dan itibaren tesisleşme sayısının da hızlı artış gözlenmiştir. Özellikle 2004 yılında büyük bir atılım gerçekleşmiş ve alan olarak yaklaşık iki katına çıkarılarak 24 milyon m² alana ulaşmıştır. Kayseri 1. OSB'de 900'ün üzerinde işletme mobilya, metal ürünler, tekstil, makine imalatı, plastik, gıda v.b. sektörlerde üretim yapmaktadır. Bu işletmelerde istihdama önemli bir katkı sağlanmaktadır. 1. OSB'de yaklaşık 50 bin kişi istihdam edilmektedir. Kayseri 1. OSB'de yıllık ortalama 830 Milyon KWH elektrik tüketimi, 230 Milyon sm³ doğalgaz tüketimi ve 4 milyon m³ su tüketimi gerçekleşmektedir.

Kayseri 1. OSB merkezine yaklaşık 14 km uzaklıkta, tarımsal verimliliği düşük, 8 milyon m² alan üzerine kurulmuştur. Bölgenin %40 oranına yakın bölümünü yeşil alan ve yollar ile diğer bölümünü sanayi parselleri oluşturmaktadır. Sanayi parselleri, 5 bin-120 bin m² büyüklüklerde 345 adet parseli kapsamaktadır (Kayseri Valiliği, 1990).

Grafik 1'de Kayseri 1. OSB'nde faaliyet gösteren firmaların sektörel dağılımlarını göstermektedir.

Grafik 1: Kayseri 1. OSB'nin Firmaların Sektörel Dağılımı (2017)

Ambalaj-Plastik.....	123
Boya-Kimya-Temizlik.....	23
Elektrik-Elektronik.....	40
Ev Eşyaları.....	21
Gıda.....	51
İnşaat Yapı.....	135
Kağıt-Baskı.....	37
Makine.....	54
Metal Ürünleri.....	291
Mobilya.....	259
Otomotiv.....	21
Tekstil.....	111

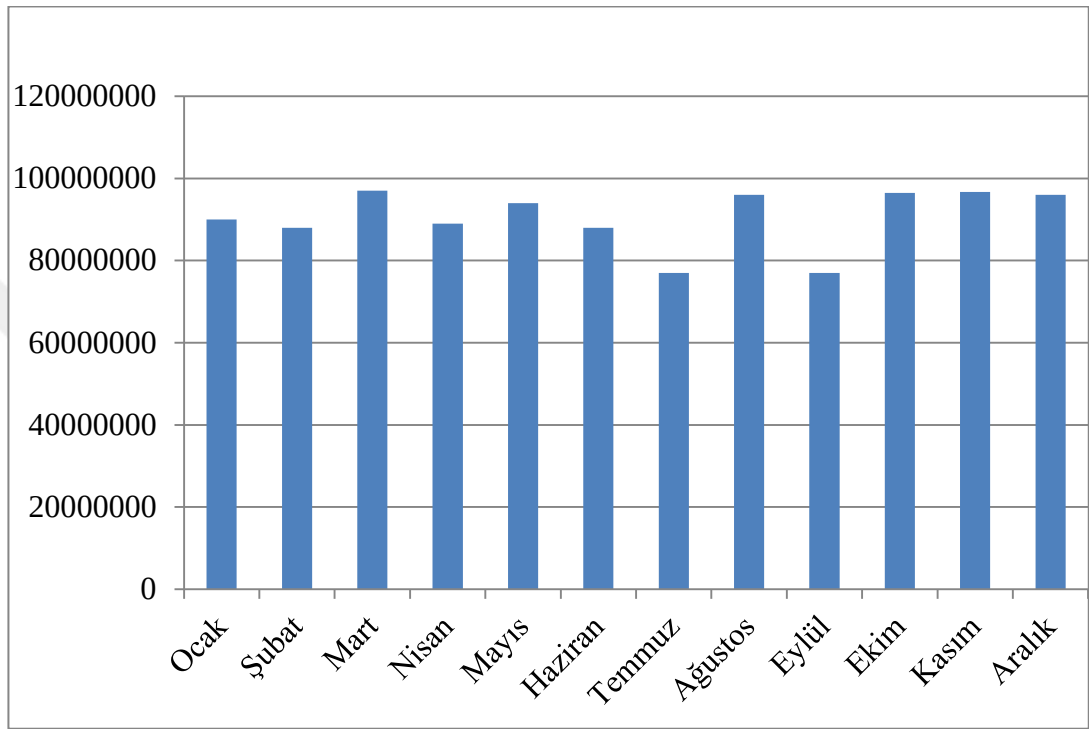

Kaynak:(Kayseri OSB , 2017)

Yukarda ki grafikte görüldüğü gibi Kayseri 1. OSB' de 12 faaliyet alanı bulunmaktadır. Bu sonuçta bize üretilen ürünlerin çeşitliliğini göstermektedir.

Grafik 2'de Kayseri 1. OSB'nin 2016 yılına ait aylık elektrik kullanım (KHW) miktarlarını göstermektedir.

Grafik 2: Kayseri 1. OSB'nin Aylık Elektrik Tüketimi (2016)

Kaynak:(Kayseri OSB, 2017)

Grafik 2'teki sonuçlara göre enerji tüketiminin hangi aylarda arttı ya da azaldığını göstermektedir. Bu sonuçlar bu üretimin aylık artış oranlarını da göstermesine yardım sağlamaktadır.

3.1.2.2.İncesu Organize Sanayi Bölgesi (1996)

Kayseri - İncesu OSB'nin, yer seçimi çalışmalarına 1994 yılın da başlanmış ve Kayseri 2.OSB adıyla kurulmuştur. Adı daha sonra Kayseri İncesu OSB olarak değiştirilmiştir. KSO, İncesu Belediyesi, İl Özel İdaresi ve Kayseri Sanayiciler Derneğinin iştirakiyle resmen 2 Ocak 1996 tarihinde kurulmuş ve kuruluş sözleşmesi imzalanarak Müteşebbis Teşekkül teşkil edilmiştir. 15 Nisan 2000 tarihinde yayınlanan OSB Kanunu gereğince İncesu OSB 11.04.2001 tarihinde, 4562 sayılı OSB Kanununa göre kuruluşu yenilenmiş ve Sanayi ve Ticaret Bakanlığınca 124 sicil numarası ile tescil edilerek özel tüzel kişilik kazanmıştır (İncesu OSB. 2017).

İncesu OSB, Kayseri-Adana devlet karayolunun 43.üncü km'sinde bulunan TAKSAN Fabrika arazisinin bir bölümü ile bitişiğinde bulunan ve kamulaştırması tamamlanan toplam 610 hektarlık mevcut alan ve 130 Hektarlık ilave alan olmak üzere 740 hektarlık üzerinde ve İncesu Belediyesi mücavir alanı içerisinde yer alan bir arazi üzerine kurulmuştur.

-740 hektar büyüklüğündedir.

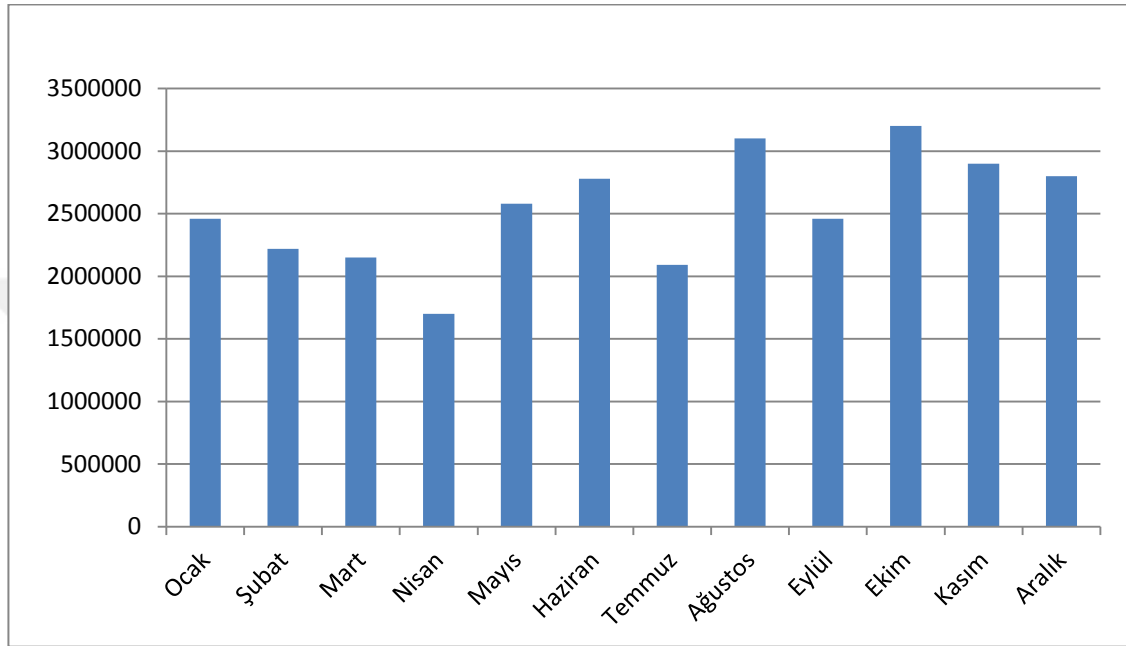
-Bölgede bulunan 154 adet sanayi parselinin 146 adedi tahsis edilmiştir. Tahsis edilen parsellerin; 8 adedi inşaat, 8 adedi üretim, 130 adedi proje aşamasındadır. 8 adet parsel tahsis edilmemiştir.

-OSB'de 300 kişi istihdam edilmektedir.

İncesu OSB'nin endüstri bölgesi olarak belirlenmesin de başlıca avantajları şunlardır: TAKSAN'nın bu bölgede bulunması, kamulaştırma ve parselasyon çalışmalarının tamamlanması, altyapı tesislerine ve arsa tahsislerine başlanması, yoğun arsa talebi, Kayseri Adana karayolu üzerinde bulunması, DDY geçişine sınır olması, Kayseri SB'ne yakınlığı ile fiziki ve sınayi yapılaşmanın tamamlanmasıyla birlikte, başta İncesu olmak üzere Yeşilhisar, Yahyalı ve Develi ilçeleri ve köylerinde yaşayan nüfusa istihdam imkanı yaratması ve bu ilçelerin sosyal ve ekonomik gelişmesine katkı sağlaması olarak belirlenmektedir (Özaslan ve Şeftalici, 2002, s. 152).

Grafik 3'de İncesu OSB'nin 2016 yılına ait aylık elektrik kullanım (KHW) miktarlarını göstermektedir.

Grafik 3: İncesu OSB Aylık Elektrik Tüketimi (2016)

Kaynak: (Kayseri OSB, 2017)

Grafik 3'te görüldüğü gibi İncesu OSB aylık elektrik tüketiminde en fazla Ekim ayında yaşandığı görülmektedir. Elektrik tüketiminin en az yaşandığı ay ise Nisan ayı olarak görülmektedir. Bu sonuçlar üretim kapasitesinde ki artışların ya da azalışların hangi dönemlerde yaşandığını göstermektedir.

3.1.2.3. Mimarsinan Organize Sanayi Bölgesi (1998)

Mimarsinan OSB; ekonomik ve toplumsal kalkınmanın birlikte gerçekleştirilmesi, çevreci ve düzenli kentleşmenin sağlanması amacıyla 1998 yılında 604 hektar alan üzerinde, Kayseri' de 3. OSB olarak kurulmuştur. 4562 sayılı OSB kanunu gereğince Sanayi ve Ticaret Bakanlığına tescil edilerek tüzel kişilik kazanmıştır (Kayseri Sanayi Odası, 2016).

-604 hektar büyüklüğündedir.

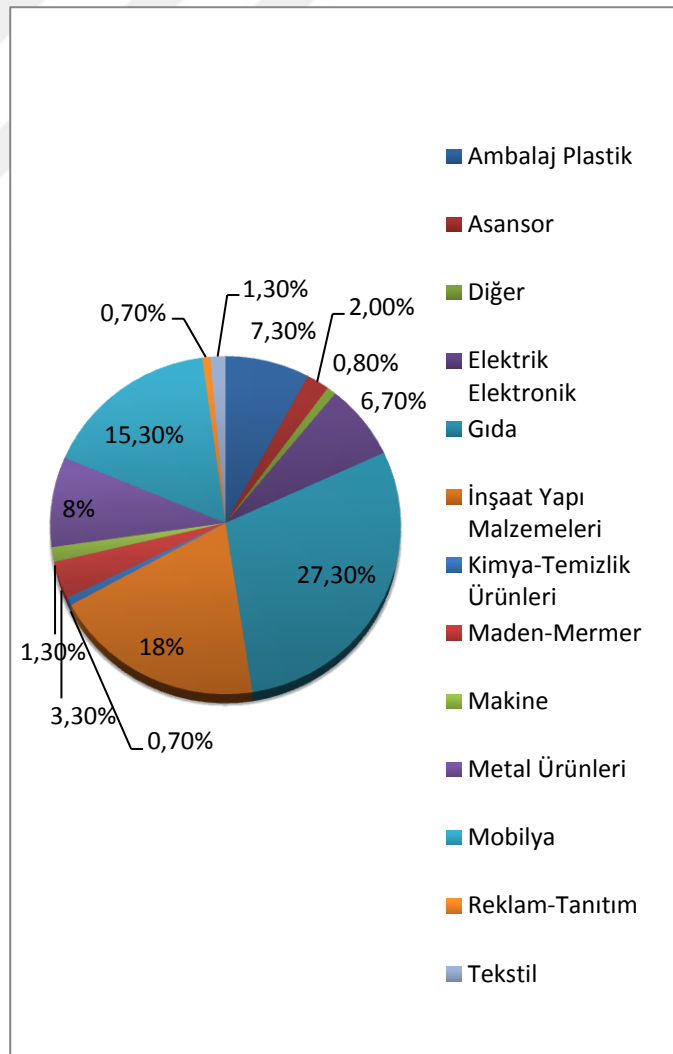
-Bölgede bulunan 366 adet sanayi parselinin, 336 adedi tahsis edilmiştir. Tahsis edilen parsellerin; 131 adedi inşaat, 57 adedi üretim, 148 adedi proje aşamasındadır. 30 adet parsel tahsis edilmemiştir.

-OSB'de 1.480 kişi istihdam edilmektedir.

-Ağırlıklı sektör grubu; gıda ürünleri imalatı, mobilya imalatı ve fabrikasyon metal ürünleri imalatı sanayidir.

Grafik 4: Kayseri Mimarsinan OSB'de Firmaların Sektörel Dağılımı (2017)

Ambalaj Plastik.....	11
Asansör.....	3
Diğer.....	12
Elektrik Elektronik.....	10
Gıda.....	41
İnşaat Yapı Malzemeleri.....	27
Kimya-Temizlik Ürünleri.....	1
Maden-Mermer.....	5
Makine.....	2
Metal Ürünleri.....	12
Mobilya.....	23
Reklam-Tanıtım.....	1
Tekstil.....	2

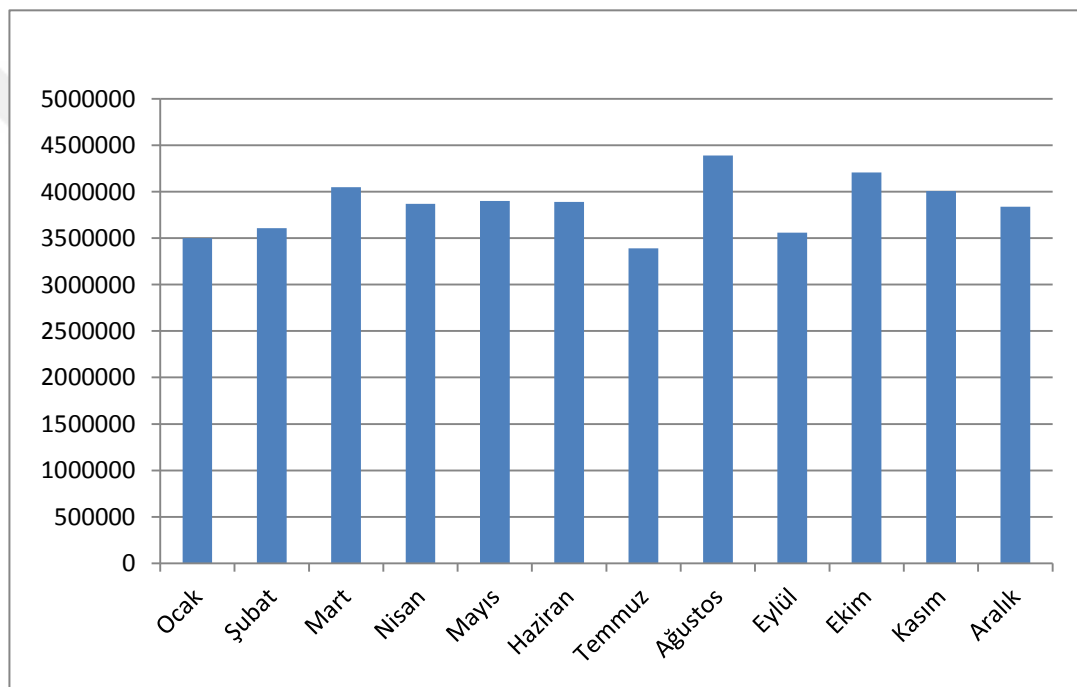

Kaynak: (Kayseri Mimarsinan OSB, 2017)

Mimarsinan OSB'sin de 13 sektörde üretim yapıldığı Grafik 4'te gösterilmektedir. 2017 verilerine göre bu sektörlerde 150 firma faaliyet göstermekte olduğu görülmektedir. 13 adet sektör de üretim yapılması ürün çeşitliğini göstermektedir. Firma sayısında lider gıda sektöründe olduğu görülmektedir.

Grafik 5'te Mimarsinan OSB'nin 2016 yılına ait aylık elektrik kullanım (KHW) miktarlarını göstermektedir.

Grafik 5: Kayseri Mimarsinan OSB Aylara Göre Elektrik Tüketimi (2016)

Kaynak: (Kayseri Mimarsinan OSB, 2017)

Grafik 5'te görüldüğü gibi Mimarsinan OSB aylık elektrik tüketimi en fazla ağustos ayında ayın da yaşamasına karşın en az elektrik tüketimi ise temmuz ayında yaşandığı görülmektedir. Elektrik tüketiminin bölgede üretimin hangi aylarda azaldığı ve ya arttığı konusunda bilgi vermektedir.

3.1.3.Kayseri Serbest Bölgesi (1998)

Türkiye de 1985 yılında çıkartılan 3218 sayılı Serbest Bölgeler Kanununa dayanılarak, oluşturulan 21 SB'den biri de Kayseri de kurulmuştur. Üretim faaliyetlerinin ağırlıkta olmasının ön görüldüğünü Kayseri Serbest Bölgesi'nin kurulması ile, Kayseri ve çevre

illerin dış ticaretine katkı sağlanması, bölgede sağlanan teşvik ve avantajlar ile üretim maliyetlerinin düşürülmesi ve firmalara rekabet üstünlüğü kazandırılması amaçlanmıştır. Kayseri'de yoğun sanayileşme sonucu yörenin hızla artan dış ticaret potansiyeli de göz önünde bulundurularak, Bakanlar Kurulunun 11 Haziran 1997 günü ve 97/9524 sayılı kararı ile yeri ve sınırları tespit edilen Kayseri SB'nin, 6.905.000 m²'lik bir alan üzerinde kurulup işletilmesi amacıyla KAYSER A.Ş.'e yetki verilmiştir. Sözleşme süresi 09.09.1997 tarihinden itibaren 30 yıl olarak belirlenmiştir. Türkiye'nin en büyük SB' si olma özelliğine sahip olan Kayseri SB'si, 1 Kasım 1998 tarihinde ticari faaliyete başlamıştır (Kayseri Organize Sanayi Bölgesi, 2015).

Bölgede halen 3.879 kişiye istihdam sağlanmaktadır. Bölgenin en önemli tesisleri ofis büro mobilyaları, saç boru ve profil, elektrostatik toz boya, yatak-baza, dayanıklı tüketim malları, alüminyum iletken tel tesisleri, beyaz eşya üretim fabrikası gibi üretim ağırlıklı tesislerden oluşmaktadır. Bölgemizde yol, kanalizasyon, elektrik, su, doğalgaz gibi alt yapılar hazır ve kullanımdadır (Kayseri Serbet Bölgesi, 2017).

Tablo 21: Türkiye'deki Serbest Bölgelerde Ticaret Rakamları (2016)

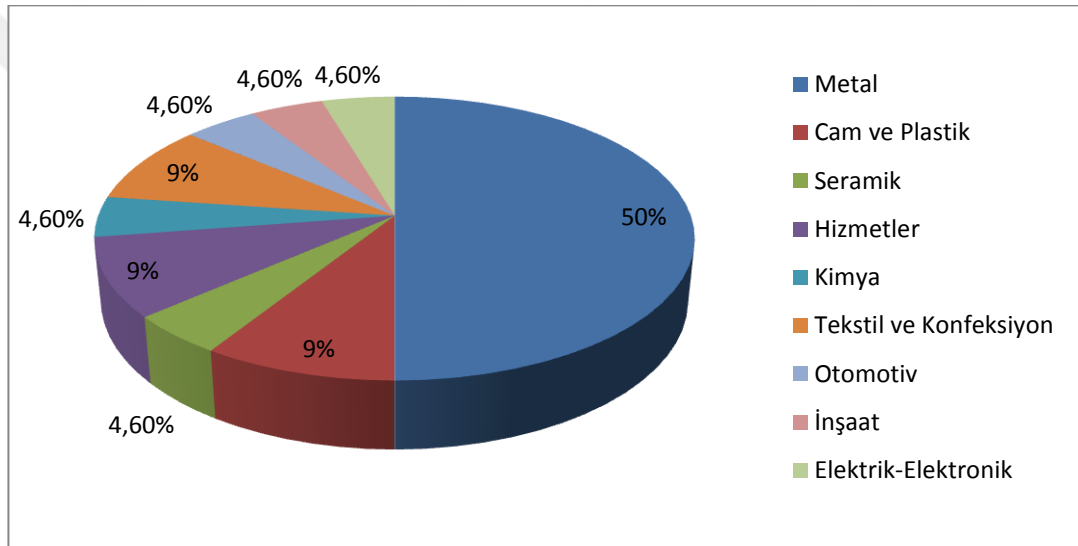
Serbest Bölgeler	Değer
Adana Yumurtalık	602.455
AHL	1.093.390
Antalya	661.183
Avrupa	1.970.408
Bursa	1.829.780
Denizli	17.821
Ege	4.064.522
Gaziantep	69.386
Kayseri	748.893
Kocaeli	481.713
Mersin	2.863.322
Rize	1.136
Samsun	80.827
Trabzon	365.622
TÜBİTAK Marmara	63.774
İstanbul Endüstri ve Ticaret	2.765.503
İstanbul Trakya	1.119.002
İzmir	208.377
Mardin	0
TOPLAM	19.007.114

Kaynak: (Ekonomi Bakanlığı, 2016)

Türkiye'deki serbest bölgeler Tablo 21'de gösterilmektedir. Kayseri SB %0.39'lu oran ile Türkiye'deki serbest bölgeler içinde düşük paya sahiptir. 2016 ticaret verilerine göre 19 serbest bölge içerisinde, Kayseri SB 9. sırada yer almaktadır.

Kayseri SB'de bulunan firmaların sektörel dağılımları değerlendirilmiş ve buna göre sekiz sektör olarak gruplandırılmıştır. Sektörlerinin Kayseri SB'de dağılımını Grafik 6'da göstermektedir.

Grafik 6: Kayseri SB Firmaların Sektörel Dağılımı

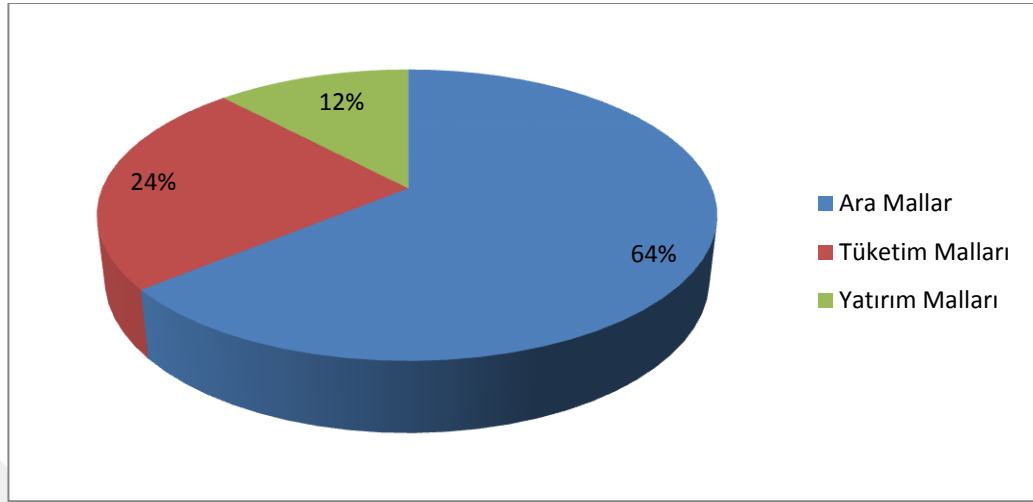

Kaynak: (Uzay ve Tıraş, 2009, s. 257)

Grafik 6'da SB faaliyet gösteren firmaların %50 si metal sektöründe faaliyette bulunmaktadır. Metal sektöründe yoğunlaşmasının sebebi metal sektörünün Kayseri'de en önemli üç sektörden biri olması ve daha çok emek yoğun üretim yapan firmaların SB'deki ucuz iş gücünden faydalanmak istemesinden kaynaklanmaktadır.

Kayseri Serbest Bölge Müdürlüğünden 2017 yılı itibari ile ticari mal gruplarına göre ticari mal gruplarının verileri Grafik 7'de gösterilmektedir.

Grafik 7: Kayseri SB'de Ticari Mal Gruplarına Göre Dağılım

Kaynak: (Kayseri Serbet Bölgesi, 2017)

Kayseri SB'de ticari mal gruplarına göre dağılım Grafik 7'de görüldüğü gibi %64'ünü ara malları, %24'ünü tüketim mallarını ve %12'lik oranla en az yatırım mallarından oluşmaktadır.

Bu sonuçlar azgelişmiş ve ya gelişmekte olan ülkeler de piyasa ekonomisi koşulları, tüketim malları endüstrisinin gelişmesine ortam hazırlamakta, ara malı ve yatırım malı sanayileri nispeten düşük oranlar ile bu gelişmeyi oldukça geriden izlemektedir. Genellikle karma ekonomi düzenine sahip bulunan azgelişmiş ekonomilerde, ara malı ve yatırım malı üreten sanayilerin geliştirilmesi için başlangıçta, devletin bu alanlarda yatırım yapması zorunluluğu vardır. Aksi halde, azgelişmiş ülkelerin içinde bulunduğu piyasa koşullarının tüketim malları sanayini geliştirmeye elverişli olması nedeniyle, bu sanayi dalı aşırı şişkin olarak gelişir. Bu nedenle Kayseri sanayisinin üretim gruplarına bakılırsa ara malların piyasada hakim olduğunu göstermektedir.

3.1.3.1. Kayseri Serbest Bölgesi Yurtiçi ve Yurtdışı Ticareti

Yıllar itibariyle ticaret hacminin dağılımını Tablo 22'de göstermektedir. 1999 yılından 2015 yılına kadar olan veriler alınarak tablo oluşturulmuştur. Bölgeden yurtiçine ve yurtdışına; yurtiçinden ve yurtdışından bölgeye ithalat ve ihraç verileri gösterilmektedir.

Tablo 22: Kayseri Serbest Bölgesi'nin 1999-2016 Yılı Ticaret Rakamları

Yıllar	Türkiye'den Bölgeye	Bölgeden Türkiye'ye	Yurtdışından Bölgeye	Bölgeden Yurtdışına	Toplam
1999	0,299	0.00	0.00	0,357	0,656
2000	5,347	5,232	6,994	4,648	22,221
2001	3,679	11,220	7,738	4,436	27,073
2002	10,971	32,767	27,363	12,545	83,645
2003	16,283	72,780	56,023	12,096	157,182
2004	24,483	137,644	116,390	19,049	297,566
2005	37,200	158,878	134,495	31,833	362,405
2006	60,663	203,055	186,088	70,335	520,141
2007	73,970	239,645	226,386	106,905	646,906
2008	90,423	236,062	243,481	132,981	702,947
2009	80,589	134,009	97,073	130,526	442,397
2010	101,299	147,367	140,405	135,957	525,028
2011	121,514	193,317	207,588	178,294	700,713
2012	123,264	179,239	194,358	200,108	696,971
2013	180,382	148,420	190,028	279,419	798,250
2014	183,836	153,456	159,051	310,114	806,459
2015	144,060	166,009	155,880	271,682	737,633
2016	110,474	138,812	107,938	207,859	565,480

Kaynak: (Kayseri Serbet Bölgesi, 2017)

Kayseri SB 1999-2015 yılları itibari ile yurt içine ve yurt dışına olan ticareti içerisindeki fiyatları sürekli artış göstermektedir. Bu artış Kayseri İlinin iktisadi gelişimine büyük katkı sağlamaktadır.

3.1.4. Kayseri'de Sanayileşmenin İthalat ve İhracata Etkisi

Aşağıda verilen tabloda Kayseri'nin 2000'li yıllar sonrası dış ticaret performansı ve mobilya dış ticaretinin gelişimi gösterilmiştir. Her ne kadar mobilya üretim ve dış ticareti Kayseri'de önemli bir gelişme göstermişse de, metal ürünleri, makine ve elektrikli aletler üretimi Kayseri'de toplam üretim ve ihracatın yaklaşık %50'sini oluşturmaktadır.

Tablo 23: 2003-2016 Yılı Kayseri'nin Dış Ticaret Rakamları

Yıllar	Toplam İhracat	Türkiye Payı (%)	Toplam İthalat (%)	Dış Denge (%)
2003	465.104	0.88	494.161	-29.057
2004	639.617	0.92	818.622	-179.005
2005	702.969	0.89	913.418	-210.449
2006	751.660	0.80	1.095.115	-343.455
2007	977.544	0.84	1.291.328	-313.784
2008	1.112.165	0.78	1.387.500	-275.335
2009	964.320	0.87	1.001.632	-37.312
2010	1.164.317	0.96	1.449.619	-285.302
2011	1.469.400	1.00	1.724.365	-254.965
2012	1.582.410	0.97	1.589.200	-6.790
2013	1.765.892	1.00	1.695.272	70.620
2014	1.884.807	1.00	1.715.116	169.691
2015	1.595.892	1.00	1.470.271	125.621
2016	1.531.410	0.98	1.465.036	66.374

Kaynak: (TÜİK; TİM, 2016)

Kayseri 2013 rakamlarına göre ihracatta 12. ve ithalatta da 11. sırada yer almaktadır. Kişi başına yaratılan katma değer de ise Kayseri 6.675 \$ ile 16. sırada yer almaktadır (TÜİK, 2013). Tablodan da görüldüğü gibi yaklaşık son 15 yılda Kayseri ekonomisinin Türkiye toplam ihracatındaki payı %1 seviyesinin üstüne çıkmamıştır. Tabloda sıralanan son 3 yıl hariç diğer yıllarda da Kayseri, dış ticaretinde sürekli açık vermiştir. Türkiye’de üretimin temel sorunlarından biri olan ihraç ürün üretiminde ithal girdiye bağımlılık, Kayseri’deki üretim yapısı için de geçerli gibi görünmektedir. Kayseri’nin en çok dış ticaret yaptığı ülkeler ise Irak, Almanya, ABD, Çin, İtalya, Rusya ve Kazakistan’dır. Bu ülkelere ihracatta özellikle makine ve elektrikli aletler, mobilya ve tekstil ürünleri başı çekmektedir (ORAN, 2012). Bununla birlikte 2003 yılında Kayseri’de yaklaşık 450 olan ihracatçı firma sayısının 2012’de %100 artışla 900’e ulaşmış olmasına rağmen bu durumun ihracat rakamlarına yansımamış olması, dış ticarete katma değeri yüksek olmayan ürünlerin yer aldığı manasında da yorumlanabilir.

2015-2016 yılları arasında Kayseri’ye ithal edilen ürünlerin ve değerleri aşağıdaki tabloda göstermektedir. İthal edilen malların özelliklerinin şehrin sanayi yapısı hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 24: 2015-2016 Yılları Arasında Kayseri'ye İthal Edilen Ürünler ve Değerleri

Sektörler	2015	2016
İmalat Sanayi	1.257.340,379	1.280.158,604
Tarım ve Ormancılık	70.256.455	59.585.883
Toptan ve Perakende	4.899.379	10.255.870
Madencilik ve Taş Ocakçılığı	3.961.220	7.717.293
Kişisel Hizmetler	126.904	2.371
Balıkçılık	1.202	-
Gayrimenkul, kiralama	845	-

Kaynak: (Kayseri Ticaret Odası, 2016)

2015-2016 yılı için Kayseri Ocak-Kasım ayları dönemi ithalat gerçekleştirilen ürün bazında 2015 yılı aynı dönemde olduğu gibi birinci sırayı imalat sanayi almıştır. Madencilik ve taş ocakçılığı sektörü açısından ithalat düzeyi 2015 yılında %258,91 oranında bir artış gerçekleşmiştir. Aynı şekilde balıkçılık sektörü açısından da %97 oranında bir artış gerçekleşmiştir. 2016 yılı içerisinde dikkat edilecek bir diğer husus ise diğer sosyal, toplumsal ve kişisel hizmetlerin ithalat değeri 2015 yılında 126.904 \$ iken, 2016 yılı içerisinde bu hizmetlerin ithalatının gerçekleşmemesidir.

Tablo 25: 2016 Yılında Kayseri'nin İthalat Yaptığı Ülkeler

SIRA	ÜLKE	2015	ÜLKE	2016
1	Çin	174.958.637	Çin	318.749.512
2	İspanya	161.912.557	Rusya F.	167.398.999
3	Kazakistan	148.108.433	Kazakistan	105.116.498
4	Rusya F.	119.778.333	Güney Kore	58.767.994
5	Özbekistan	86.186.238	Kayseri SB.	55.092.424
6	Almanya	61.520.603	Japonya	55.069.759
7	Kayseri SB.	55.425.117	Almanya	53.460.163
8	Güney Kore	49.086.707	İtalya	41.727.259
9	İran	-	İran	41.296.896
10	Ukrayna	-	-	-

Kaynak: (Kayseri Ticaret Odası, 2016)

2016 yılı için Kayseri Ocak-Kasım ayları dönemi ithalat gerçekleştirilen ülke bazında birinci sırada yer alan Çin ile ithalatımızda %82'lik bir artış gözlenirken 2015 yılı içerisinde ikinci sırada yer alan İspanya ile ithalatımızda önemli derecede düşüş gerçekleşmiş olup, bu ülke 2016 yılı aynı dönem içerisinde ilk on içerisinde yer almamıştır. 2015 yılı içerisinde ithalat yapmış olduğumuz ülkeler içerisinde dördüncü sırada yer almış olan Rusya Federasyonu ile olan ithalatımız %39,75 oranında artış göstermiştir. 2015 yılı Ocak-Kasım dönemi içerisinde ithalat gerçekleştirmiş olduğu ülkeler içinde ilk onda yer Almayan Japonya, İtalya gibi ülkeler ise 2016 yılı için aynı dönemde ilk onda ithalat yapılan ülkeler arasında yer almıştır. Kayseri Serbest Bölgesi verileri Rusya Federasyonu 2016 yılı için artış göstermiş; Kazakistan, İspanya, Özbekistan, Almanya ülkelerinde ise ithalatında azalma gerçekleşmiştir.

Kayseri'nin 2015 ve 2016 yıllarında ihracat verilerinin değişim yüzdelerini Tablo 26'da gösterilmektedir. Bu veriler Kayseri'nin hangi sanayi ürünlerinin ihracatının yapıldığı hakkında bilgi vermektedir.

Tablo 26: 2015-2016 Yılı İtibari İle Kayseri İlinin 10 Önemli İhracat Ürünleri

Sektörler	2015	2016	Değ.
Mobilya, Orman Ürünleri	289.646	283.526	-2,11%
Tekstil ve Hammaddeleri	286.148	264.493	-7,57%
Metaller	216.336	196.549	-9.15%
Elektrik Elektronik	169.762	182.730	7,64%
Çelik	152.674	119.934	-21,44%
Kimyasal Madde	45.815	56.810	24,00%
İklimlendirme Sanayi	47.688	42.351	-11,19%
Madencilik Ürünleri	51.690	53.903	4,28%
Otomotiv Endüstrisi	55.491	39.277	-29,22%
Makine ve Aksanları	36.580	37.610	2,82%

Kaynak: (TÜİK & TİM, 2016)

Yukarıdaki tabloda, Kayseri ilinin 2015-2016 yıllarındaki ihracat ürünleri gösterilmektedir. Kayseri'de en çok ihracatı yapılan ürünler mobilya, kağıt ve orman ürünleri olduğu görülmektedir. Verilere göre ihracatta en çok düşüş otomotiv endüstrisinde yaşanırken en fazla artışı da kimyasal maddelerde yaşanmıştır.

Kayseri dış ticaret verilerine göre 2015-2016 yılı Ocak-Kasım döneminde ihracat yapılan ülkeler verilmiştir. Kayseri'den diğer ülkelere ihracat değişim verileri Tablo 27'de gösterilmiştir.

Tablo 27: 2015-2016 Yıllarında Kayseri'nin İhracatı ve Değişim Verileri

ÜLKE	2015	2016	DEĞ
Irak	203.529,39	191.406,57	-5,96%
Almanya	88.154,54	88.802,47	0,73%
Cezayir	41.287,04	58.075,18	40,66%
B.Devletler	73.456,41	52.885,15	-21,20
Kayser SB.	56.434,37	52.871,26	-6,31%
İtalya	49.996,49	52.232,67	4,47%
B.Krallık	39.107,68	43.117,29	10,25%
Belçika	32.906,58	36.607,98	11,25%
Mısır	42841,68616	34122,09663	-20,35%
Suudi A.	40580,21821	32510,48775	-19,88%

Kaynak: (Kayseri Ticaret Odası, 2016, s. 1-2)

Yukarıdaki tabloda Kayseri'den en fazla ihracat Irak'a yapılmaktadır. İhracat miktarında Irak, Birleşik Devletler, Mısır ve Suudi Arabistan gibi ülkelere azalma gözlenmiştir. İtalya, Cezayir, Almanya, Belçika, Birleşik Arap emirlikleri ve Birleşik Krallık da ise artış olduğu gösterilmektedir.

3.2.Kayseri Sanayi Sektörüne Yönelik Güncel Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Kayseri'de sanayi sektörüne yönelik sorunların oradan kalması için çözüm önerileri aşağıda sıralanmıştır (T.C. Bilim ve Teknoloji Bakanlığı, 2014, ss. 256-265).

-Maden analiz laboratuvarlarının kurulması, maden sondaj çalışmalarının yapılması, maden işleme tesislerine ait fizibilite çalışmalarının yapılması gerekmektedir. Ayrıca, çıkarılan madenlerin zenginleştirilmesi ve işlenmesi ile ilgili işletmelerin desteklenmesi, doğal taş-mermer çıkarma ve işleme tesislerinin modernizasyonunun desteklenmesi gerekmektedir.

-Yenilikçi ve katma değeri yüksek ürünlerin üretilebilmesini sağlamak amacıyla, mevcut tesislerin modernize edilmesi ve çalışma şartlarının uluslararası standartlara yaklaştırılması sağlanmalıdır.

-İldeki işletmelerin kurumsallaşma konusunda bilinçlendirilmesi ve desteklenmesi gerekmektedir.

-Nitelikli eleman ihtiyacını karşılamak üzere, mesleki ve teknik eğitim kalitesi yükseltilmeli; yüksekokul bölümü ve teknik liseler açılmalıdır.

-SGK Primleri ve ücretler üzerinden alınan vergilerin düşürülmesi gerekmektedir.

-Kaçak enerji kullanımı ile mücadele edebilmek amacıyla yeni stratejiler geliştirilmelidir.

-Nanoteknolojiye yönelik eğitim, AR-GE çalışmalarına destek ve teşvik verilmelidir.

-Savunma sanayi ilgili yatırımların yapılması ve firmalara uluslararası ticaret yapabilmeleri için gereken sertifikaların alınmasında, danışmanlık hizmetinin verilmesi sağlanmalıdır.

-Bilişim sisteminin faydaları ve işletmelere uygulanması konusunda işletmelerin bilinçlendirilmesi amacıyla eğitim verilmeli ve teşvikle desteklenmelidir.

-Kayseri-Mersin arasında ulaşımı, hızlı yük treni projesi ile geliştirilmelidir.

3.2.1. Türkiye'nin Teşvik Yatırımları İçindeki Kayseri'nin Payı

Devlet teşviklerinin dağıtımı ve yatırım fırsatları bağlamında iller arasında eşitsizlik olup olmadığı Tablo 28'de görülmektedir. Çeşitli devlet kurumları ve bankaları aracılığıyla eşitliğin sağlanması amaçlanmış ama başarılı sonuçlar alınamamıştır. Bu teşviklerde Kayseri'nin devlet desteği olmaksızın ekonomik atılımlar yaptığı yönünde önem kazanmaktadır.

Tablo 28: 1980-2002 Yılları Arası İllere Göre Yatırım Teşvik Belgesi ve Sabit Yatırım Payı Dağılımı

Sıra	İller	Teşvik Belgesi Adedi	Teşvik Belgesi Payı (%)	Sabit Yatırım Payı (%)
1	İstanbul	13.273	21,70	21,63
2	İzmir	3.767	6,16	4,30
3	Ankara	3.738	6,11	5,28
4	Bursa	3.179	5,20	6,67
5	Tekirdağ	1.908	3,12	5,05
...	...	...	...	...
12	Muğla	1.259	2,06	7,33
13	Mersin	1.173	1,92	1,03
14	Kahramanmaraş	990	1,62	3,04
15	Hatay	970	1,59	1,70
16	Kayseri	961	1,57	1,46
17	Balıkesir	855	1,40	0,58
Toplam	-	61.158	100.00	-

Kaynak: (Duran, 2002, ss. 115-117)

Teşviklerle ilgili temel istatistiki bilgileri yukarıda ki tabloda gösterilmektedir. Yatırım teşvik belgelerinden faydalanma oranları incelendiğinde, Kayseri'nin 1980-2002 yıllarında istatistiklerinde Türkiye'deki yatırım teşvik belgelerinin %1,57'sini kapsadığı görülmektedir. Dolar bazlı yatırımlarda ise Kayseri'nin payı %1,46'dır.

Bu kanıyı güçlendiren bir diğer veri de ihracat rakamlarıdır. 1996-2012 döneminde illerin toplam ihracattaki payı dikkate alındığında Kayseri'nin bu süreçte payını %0,80'den 2011'de %1,08'e kadar yükseltebildiği, 2012 itibariyle %1,03 düzeyine gerilediği görülmektedir (Buğra ve Savaşkan, 2015, s. 228). TÜİK' in 2016 verilerine göre ise bu pay %1,07'dir (Toplam 1.392.671.000 \$). Bu rakamlar ışığında Tablo 29'da dikkate alındığında her yıl artan rakamın 2015'te düşüşe geçmiştir. Kayseri'nin ihracattaki payının son yıllarda diğer illerin önüne geçmesini sağlayacak ciddi bir artış gösteremediği görülmektedir (Cengiz, 2013, s. 410).

Aşağıdaki tabloda 2001-2016 tarihleri baz alındığında, Kayseri'nin belge bazında üst sıralara yükseldiği görülmektedir. Sabit yatırım payında ise düşüş yaşandığı gözlenmiştir.

Tablo 29: 2001-2016 Yılları Arasında İllere Göre Yatırım Teşvik Belgesi ve Sabit Yatırım Payı Dağılımı

Sıra	İller	Teşvik Belgesi Adedi	Teşvik Belgesi Payı (%)	Sabit Yatırım Payı (%)
1	İstanbul	8.302	15,61	15,21
2	Bursa	2.749	5,17	4,19
3	İzmir	2.665	5,01	5,40
4	Ankara	2.381	4,47	4,12
5	Konya	2.189	4,11	1,70
...	...	...	...	...
10	Manisa	1.236	2,32	2,44
11	Mersin	1.138	2,14	2,90
12	Denizli	1.109	2,08	1,13
13	Kayseri	1.077	2,02	1,22
14	Adana	1.034	1,94	5,07
Toplam	-	53.169	100,00	-

Kaynak: (TC Ekonomi Bakanlığı, 2014)

İlgili tablolar ayrıntılı incelendiğinde Kayseri'nin devlet desteği olmaksızın ekonomisini büyüttüğü görülmektedir. Ayrıca 1980-2002 dönemiyle 2001-2016 dönemi kıyaslandığında sabit yatırım payındaki düşüş dikkat çekmektedir. Verilerdeki durum, teşviklere erişim veya teşviklerin doğru değerlendirilmesi konusunda bazı sıkıntılar yaşandığını göstermektedir. Temel sorun yatırım teşviklerinin yokluğu olmadığı, bu teşviklerden kimlerin faydalanabildiği sorunudur. İstatistikler ışığında Kayseri'nin devlet desteği olmaksızın geliştiği yönünde olduğu gösterilmektedir. Gelişmeler veya gerilemeler Türkiye'deki genel ekonomik süreçleriyle bağlantılı olduğu düşünülebilir (Cengiz, 2013, s. 420).

Yatırımlarda devlet yardımları hakkında çıkartılan kanun çerçevesinde, firmalar birçok sektörde Ekonomi Bakanlığı tarafından verilen Teşvik Belgesi ile yapmaktadır. Buna göre, illerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralaması çalışmasına dayanan ve illerin gelişmişlik düzeylerine göre 6 kademeli yeni bölgesel harita hazırlanmış ve Kayseri 2. bölgede yer almıştır (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı , 2017, s. 49). Devlet teşviklerinin, Kayseri için sektörel dağılımını Tablo 30'da gösterilmektedir.

Tablo 30: Kayseri Yatırım Teşvik Belgelerinin Sektörel Dağılımı (Mart 2017)

Sektörler	Belge Sayısı	Sabit Yatırım (Bin TL)	İstihdam
İmalat	299	2.070.950	7.945
Sağlık	8	1.004.862	2.230
Enerji	101	1.232.343	440
Madencilik	24	91.495	461
Turizm	17	218.862	772
Ulaştırma-Lojistik	11	206.840	269
Tarım	20	130.317	430
Eğitim	7	69.310	991
Diğer Hizmetler	33	143.425	492
Tüm Sektörler	520	5.216.813	14.030

Kaynak: (Orta Anadolu Kalkınma Ajansı , 2017, s. 49)

Türkiye'de teşvik belgeleri ile 1 milyona yakın kişi istihdam edilmekte ve Kayseri'de toplamda 14.000 kişi istihdam edilmektedir. Gelişmiş ülkelerin ekonomisinde önemli bir yer tutan imalat sanayisinin gelişmekte olan ülkelerin ekonomisindeki önemi de giderek artmaktadır.

3.2.2. Nitelikli Sanayi Bölgesi Kayseri

ABD'ye gümrüksüz ve kotasız satılan malların üretildiği bölge olan “Nitelikli Sanayi Bölgesi" Kayseri’de kurulmalıdır. Bölge merkezi ve yerel sanayi odağı olan Kayseri'nin seçilmesi ülke yararına olacaktır. Altyapısı hazır olan Kayseri Serbest Bölgesi, nitelikli sanayi bölgesine çok uygundur. Kayseri’de kurulacak nitelikli sanayi bölgesinin yılda 700 milyon dolar katma değer yaratacağı, yabancı yatırımları da aynı düzeyde artıracığı, 30.000 kişiye istihdam sağlayacağı hesaplanmaktadır (Akkurt, 2007, s. 169).

SONUÇ

Tezde Kayseri'nin geçmişten günümüze sanayisi ve ticaretinin nasıl gelişip değiştiği araştırılmıştır. Osmanlı Devleti zamanından, Cumhuriyet'in İlanına kadar geçen süre ve günümüzde Kayseri'nin sanayi hayatı incelenmiştir. Geçmişini bilmeyen geleceğe ışık tutamaz vizyonu ile yaptığım çalışmada, Kayseri'de sanayileşmenin tarihsel gelişimi incelenip gelecek yıllara ışık tutmaya çalışılmıştır.

Kayseri tarihi itibarıyla her zaman ticaretin uğrak yerlerinden biri olmuştur. İlk ticaretin yapıldığı yer olan Kaniş Karum ve eski çağda ticaretin akışını sağlayan İpek Yolu gibi birçok etki Kayseri ticaretinin canlı kalmasını sağlamıştır.

Osmanlı Devleti zamanında bu canlılık devam etmiştir. O yıllarda savaşlarda barut yapımında kullanılan güherçile üretiminin büyük çoğunluğunu Kayseri şehri üslenmişti ve şehir ticaretin merkezi olmaya devam etmiştir. Yine o yıllarda boyacılıkta kullanılan cehri üretimi, Kayseri'nin iktisadi hayatını canlı tutan bir başka ticaret ürünüydü. Osmanlı Devleti zamanında bir çok büyük ticari yerlerin Kayseri'de bulunması da bir başka önemli noktalardandır.

Cumhuriyet öncesi dönemlerde, Kayseri'nin iktisadi yapılanması, ticaret, zanaat ve sanayi dışı imalat sektörüne dayanan iktisadi faaliyetler hâkimdi. Geleneksel tarım faaliyetlerini yürütecek, tarım arazilerinin az olmasından dolayı burada yaşayan insanları tarım dışında başka faaliyet kollarına yönlendirdi. Bu durumun sonucunda Kayseri imalat sektöründe önemli ticari başarılar gösterdi. Bu faaliyet alanlarında önemli birikimler yapmışlardı. Kayseri Türkiye'de Cumhuriyet döneminde de imalat sanayinde önemli bir yere sahip oldu. Bu imalat sektörlerinden dokumacılık, halıcılık, dericilik, pastırmacılık vb. gibi kollarla önemli bir yer edinildi. İmalat sektörü ve ticaretten elde edilen sermaye birikimleriyle 1950 yılından sonra sanayi yatırımlarına aktararak şehrin sanayi şehri olmasında çok büyük katkılar sundu.

Cumhuriyet dönemiyle beraber imalat sektörünün yanında, özellikle devlet ve özel yatırımlarla sanayi şehri olması noktasında önemli bir gelişme kaydetmiştir. Kayseri Cumhuriyet'in ilanıyla beraber kamu yatırımlarının odak noktası oldu. Bu durumun nedeni iktisadi kaygıların yanında Cumhuriyet fikrini tabana yayarak halkın desteğini arkasına alarak sağlam bir yapı inşa etmektir. Bu bağlamda Kayseri, Cumhuriyet'in ilanıyla Türkiye'nin iktisadi olarak gelişen bir şehri olarak Cumhuriyetin örnek şehirlerinden bir oldu. Hiç kuşkusuz buna en önemli neden kamu ve özel yatırımlarla Kayseri şehrinin iktisadi yapısı değiştirdi. 1926'da Tayyare Fabrikası kurulması, iktisadi ve sosyal gelişimin ana dinamiklerinden biri olan 1927 yılında demiryolunun Kayseri'ye getirilmesi, 1931 yılından itibaren Bünyan'da üretilen elektrik enerjisinin Kayseri şehrine getirilmesi, Sümerbank ve Bünyan Fabrikaları'nın kurulması Kayseri şehrinin iktisadi alanda gelişmesine büyük katkı sağladı. Kurulan bu işletmeler Kayseri ilinde bir eğitim merkezi olarak da hizmet ederek Kayseri sanayisine ve ülke sanayisine kalifiye eleman yetiştirilmesinde, şehrin ve ülkenin bir sanayi kültürünün oluşmasında önemli rol oynadı. Bu yatırımlar Kayseri'nin ekonomik sahada değişim ve dönüşümünün alt yapısını oluşturdu. Bu fabrikalar ülke ve Kayseri ekonomisine değer katmasının yanında sanayi iş kollarına kalifiye eleman yetiştirmiş, sosyo-ekonomik gelişmelere büyük katkı sağlamıştır. Bu kamu yatırımlarından istifade eden kişi ve kurumlar 1950'den sonra özel yatırımlara kayarak Kayseri'de özel teşebbüsün girişimleriyle yapılan birçok kurum ve kuruluşun ortaya çıkmasına katkı sağlamıştır.

Liberal ekonominin hakim olmaya başladığı 1980 yılından sonra Kayseri'de sanayileşme yönünden büyük atılımlar gerçekleştirilmiştir. İlk olarak 1. OSB'nin daha sonra Mimarşınan ve İncesu OSB'nin kurulmasıyla, Kayseri büyük sanayileşme yatırımları yapmıştır. Ayrıca SB'nin kurulması Kayseri'de sanayileşmede büyük bir atılımın gerçekleşmesi sağlamıştır.

Ulusal ekonomi her alanda geliştirilmeli ve dünya ile rekabet edilebilir seviyeye çıkartılmalıdır. Bu nedenle ulusal politikalar geliştirilerek Türkiye bölgesine ve dünyaya açılmalıdır. Türkiye potansiyel zenginliğini ve tarihi bilgi birikimini harekete geçirerek, bölgesinde üretim merkezi olmaya en uygun merkezlerden biridir. Kayseri Cumhuriyetin ilk yıllarında yaptığı atılımlarla bugün bunu başaran önemli şehirler arasında olup, bu gelişmeyi büyük ölçekte Türkiye'de uluslararası alanda daha

büyük başarılarla sahip olmasına ön ayak olabilir. Kayseri, Cumhuriyetin ilk yıllarında gösterdiği muazzam gelişmeyi XXI. yüzyılda da devam ettirerek sadece Türkiye'nin değil dünyanın da marka şehirleri arasından olacağından hiç şüphe yoktur. Kayseri'nin ticari zekası insanlara ilham kaynağı olmaya devam edecektir.

KAYNAKÇA

MAKALELER

Akkurt, A. A. (2007) Sanayi Bölgelerinin Yerel Ekonomik Kalkınmaya Katkısı (Niğde ve Kayseri Örneği. Niğde: *Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*. (169).

Aktan, A. ve A. Öztürk. (1998). II. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri. Kayseri: *Erciyes Üniversitesi Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Dergisi*. 130-131.

Akyıldız, H., ve Ö. Eroğlu (2004). Türkiye Cumhuriyeti Dönemi Uygulanan İktisat Politikaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 43-62.

Aydın, A. F. (2011). Tayyareden Uçağa: Milli Havacılık Sanayinin Kuruluşunda Türk Halkının Yaptığı Bağışlar. *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (52)

Berk, G. G. (2016). Sümerbank İşletmelerinde Tasarıma Dair İçerik Analizi: Sümerbank Süreli Yayınları Üzerine Bir Çalışma. *Yedi: Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, (16), 111-120.

Bocutoğlu, E. ve M. Dinçaslan (2014). 1925-1950 Döneminde Türk Havacılık Endüstrisi ve İkinci Dünya Savaşı Sonrası Konjonktürün Türk Havacılık Endüstrisine Etkileri. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 172.

Çetinok, İ. N. Koramaz Dağı Köylerinin 19. Asırda Ekonomik Durumu, *Erciyes Dergisi*, Kayseri 2002.

Çelik, T. (2016). Kayseri Ekonomisinin Üretim Yapısı: Değişme, Gelişme ve İleriye Yönelik Tahminler, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7-19.

Doğan, M. (2013). Türkiye Sanayileşme Sürecine Genel Bir Bakış. İstanbul: *Marmara Coğrafya Dergisi*.

Dölen, E. (1992). *Tekstil Tarihi*. İstanbul: Marmara Üniversitesi Yayınları.

Durak, İ., ve V. Yücel (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 151-168.

Eldek, H. (2008). Türkiye Mimarlığında Modernizmin Yerel Açılımları. Bursa: *Uludağ Üniversitesi Dergisi*, 26-27.

- Güneşşen, N. M. (2003). Cumhuriyetten Günümüze Türk Kara Havacılığı. *Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlke ve İnkılapları Tarihi Enstitüsü*, 16-20.
- Göçer, N. (2004). Cumhuriyet Döneminin İktisadi Kalkınma Politikasına Bir Model: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 40-41.
- Gülsoy, E. (1997). Girit'in Fethi ve Adada Osmanlı İradesinin Tesisi (1645-1670). *Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 183.
- Hovardaoğlu, S. Ç. (2006). Pervane Bey Medresesi Olarak Adlandırılan Yapının ve Kayseri Kapalıçarşısı'nın Korunmasına Yönünde Alınan Kararlar ve Değerlendirilmesi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 429.
- Hülagü, M. M. Osmanlı Devleti'nde Gülerçile Üretimi ve Kayseri Güherçile Fabrikası. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı (11), Kayseri 2001.
- İnce, Y. (2011). Karhaneden Karaman Eyaleti'nde Güherçile Üretimi ve Nizamı. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11-30.
- Karakaş, M. (1997). XVIII: Yüzyılın İkinci Yarısında Kayseri (1750-1775), *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 255-257.
- Kayabaşı, N. ve M. Arlı. (2001). Cehri(*Rhamnus petiolaris*)'den Elde Edilen Renkler. *Tarım Bilimleri Dergisi* , 128-134.
- Kocabaşoğlu, U. (1996). Kayseri Sancağı Hakkında Teğmen Bennet Tarafından Hazırlanan Genel Rapor (1880), *Kayseri Ticaret Odası Dergisi*, 30.
- Somuncu, M. (2004, Ocak-Haziran). Cehri Üretimini ve Ticaretinin 19.yüzyılda Kayseri Ekonomisindeki Önemi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 99-125.
- Taşkesen, G. Türk Havacılık Tarihine Eleştirel Yaklaşım. *İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, sayı; 75. Malatya 2006.
- Uzay, N. ve H. Tıraş. (2009). Serbet Bölgelerin Ekonomik Etkileri: Kayseri Serbest Bölgesi İçin Bir Uygulama, *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 75.

Yalçın, O. (2008). Türk Hava Harp Sanayi Tarihi. *Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 73.

Yüceer, S. (2004). Atatürk'ün Güvenlik Politikasına Bir Örnek: Türk Tayyare Cemiyeti-Bursa Örgütü, *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Dergisi*, 7-42.

Yücel, M. S. ve Taşar, M. M. (2016). Demiryolunun Stratejik Önemi ve Erken Cumhuriyet Döneminde Demiryolu Siyaseti. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi*, 294-336.

KİTAPLAR

Bayram, M. (2008). *Fatma Bacı ve Bacıyan-ı Rum (Anadolu Bacıları Teşkilatı)*. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yayınları.

Baytop, T. (2015). *Türkçe Bitki Adları Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Cengiz, K. (2013). *"Yav İşte Fabrikalaşak" Anadolu Sermayesinin Oluşumu: Kayseri Hacılar Örneği*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Çağatay, N. (1990). Ahilik Nedir. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Düzgün, R. (2015) *Kayseri'nin Türkiye Ekonomisindeki Yeri*. Ankara: Adalet Yayınevi.

Dayıoğlu, K. (2004). *40. Yılına Doğru Kayseri Sanayi Odası (1966-2005)*. Kayseri: Kayseri Sanayi Odası Yayınları.

Eldem, V. (1994). *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Tetkik*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Enstitüsü, Devlet İstatistik. (1964). *Sanayi ve İşyerleri Sayımı: İmalat Sanayi*. Ankara: DİE Yayınları.

Erkiletlioğlu, H. (2006). *Geniş Kayseri Tarihi*. Kayseri: Hizmet, Güzelleştirme ve Yardım Vakfı Kültür Yayınları.

Güran, T. (2004). *19. Yüzyılda Osmanlı Ekonomisi Üzerine Araştırmalar*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Genç, M. (2000). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet ve Ekonomi*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

Hülagü, M. M. *Ahilik Teşkilatının İcra Ettiği Fonksiyonlar ve Cemiyet Üzerindeki Etkileri*, Türk Kültürü Yayınları, Ankara 1994.

İnalcık, H. ve D. Quataert (2006). *Osmanlı İmparatorluğunun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*. İstanbul: Eren Yayıncılık.

Kaya, A. (2012). *Kayseri Gişimciliğinin Dinamikleri*. Kayseri: Kayseri Büyükşehir Belediyesi Kültür Yayınları.

Keskin, M. ve M. M. Hülagü. (2007). *Geçmişteki İzleriyle Kayseri*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayınları.

Kocabaşoğlu, U. ve M. Uluğtekin. (1998). *Salnamelerde Kayseri Osmanlı ve Cumhuriyet Döneminde Eski Harfli Yıllıklarında Kayseri*. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.

Köseoğlu, A., R. Ulucak, ve E. Erdem, (2014). *Teknolojik Değişim Sürecinde Kayseri İlinin Türkiye İçin Önemi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

Ökçün, G. (1973). *"1909-1930 Tarihleri, Arasında Anonim Şirket Olarak Kurulan Bankalar"*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Yayınları.

Önsoy, R. (1988). *Tanzimat Dönemi Sanayi ve Sanayileşme Politikası*. Ankara: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Özelmas, E. (1963). *Devletçilik ve Tatbikatında Sümerbank*. İstanbul: Sümerbank Yayınları.

Pamukoğlu, Ş. (2014). *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi*, İstanbul: Türkiye İşbankası Yayınları.

Satoğlu, A. (1995). *Kayserililerin Ticaretteki Başarı Sırları*. Ankara: Beğendik Kültür Yayınları.

Selçuk, H. (2008). *Kayseri Sanacağı ve Girit Seferine Katkısı (1645-1669)*. Kayseri: Erciyes Üniversitesi Yayını.

Silier, O. (1981). *Türkiye'de Tarımsal Yapının Gelişimi*. İstanbul: Gözlem Matbaacılık.

Somuncu, M. (1998). *Cumhuriyetin 75. Yılında Kayseri*. Kayseri: Kayseri Valiliği Yayınları.

Subaşı, M. İ. (1998). *Dünden Bugüne Kayseri*. Kayseri: Geçit Yayınevi.

Şahin, M. (2013). *Toprak Ağalığından Sanayiciliğe*. İstanbul: Dergah Yayınları,

Şeftalici, H (1994). *Yatırım Teşviklerinin Kayseri Sanayiine Etkisi*.Kayseri: Kayseri Sanayi Odası Yayınları.

Tezel, Y. S. (1994). *Cumhuriyet Döneminin İktisat Tarihi*. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları

Uçar, E. (2013). *Türk Havacılık Sanayisinde Kayseri Uçak Fabrikası'nın Yeri*. Kayseri: Kayseri Enstitüsü Derneği Yayınları.

Diğer Kaynaklar

Aktan, A., A. Yuvalı, ve R. Tosun (2000). I. Kayseri ve Yöresi Tarih Sempozyumu Bildirileri. Kayseri: Kayseri ve Yöresi Tarih Araştırmaları Yayınları. 133-134

Argunşah, M., İ. Görkem. ve B. Durbilmez (2007). *I. Hacılar Sempozyumu*. Kayseri: Hacılar Belediyesi Kültür Yayınları.

Ateş, A. (2001) *Çinko, Kurşun, Metal Sanayi A.Ş. İçin Soru Önergesi*, Ankara: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı.

Büyüm, N. (1982). *Yurt Ansiklopedisi*. İstanbul: Anadolu Yayıncılık.

Devlet Planlama Teşkilatı, (1981). 2.Türkiye İktisat Kongresi. 155.

Demir, İ. (1998). *Kayseri Temettuat Defteri (H.1250/M.1834) Tarihli*. I. Cilt. Kayseri: Kayseri Ticaret Odası Yayınları.

Duran, M. Türkiye'de Yatırımlara Sağlanan Teşvikler ve Tetkinliği Hakkında Araştırma, *Başkanlık Hazine Müsteşarlığı Ekonomik Araştırmalar Genel Müdürlüğü*, Ankara 2002.

Doğan, H. (2005). *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*. İstanbul: Yapı Endüstri Merkezi Yayınları.

Eriş, M. (2013). *81 İlde Kültür ve Şehir Kayseri*. İstanbul: Kayseri Valiliği.

HES Kablo. 2017 Tarihinde Hes Kablo Faaliyet Raporu. Wep Sayfası: <http://www.hes.com.tr> (Erişim: Haziran 2017).

HES Kablo (2016). *HES Hacılar Elektrik Sanayi ve Ticaret A.Ş. Kayseri: 2015 Yılı Faaliyet Raporu*.

İstanbul Sanayi Odası. (2016). *Türkiye'nin 500 Büyük Sanayi Kuruluşu*. Wep Sayfası: <http://www.iso.org.tr> (Erişim: Mayıs 2017).

- Kayserikent. http://www.kayserikent.com/list/list.asp?ktgr_id=640 (Erişim Eylöl 2017).
- Kayseri Büyük Şehir Belediyesi. (2010). *Kayseri Ansiklopedisi* (Cilt 2). Ankara: Kayseri Büyükşehir Költer Yayınları.
- Kayseri Organize Sanayi Bölgesi. (2015). İktisadi Model Olarak Ahilik. *Marka*, 112.
- Kayseri Organize Sanayi Bölgesi. (2015). Kayseri'de İlk Büyük Adım Tayyare Fabrikası. *Marka* (1), 63-67.
- Kayseri Serbet Bölgesi. *Kayseri Serbest Bölge Müdürlüğü*. 4 9, 2017 tarihinde Wep Sayfası: <http://www.kayser.com.tr> (Erişim: Haziran 2017)
- Kayseri Sanayi Odası. Kayseri İncesu OSB. Kuruluşu. Wep Sayfası: <http://kayso.org.tr> (Erişim: Mart 2017).
- Kayseri'de Bir İnci. (2015). *Kayseri ve Civarı Elektrik T.A.Ő. Dergisi* , 23.
- Kayseri Sanayi Odası. (1980). *Kamu İktisadi Teőebbüsleri Yıllığı 1976*. Kayseri: Ticaret Sicili Gazetesi.
- Kayseri Ticaret Odası. (1938). *Sekizinci İzmir Fuarında Kayseri*. Kayseri: Sümer Matbaası.
- Kayseri Ticaret Odası. *Kayseri Ticaret Odasının Tarihçesi*. Wep Sayfası: <http://www.kayseriito.org.tr> (Erişim: Nisan 2017).
- Kayseri Sanayi Odası. 2017 tarihinde Kayseri Mimarsinan OSB. Wep Sayfası: <http://www.kayso.org.tr> (Erişim: Mart 2017).
- Kayseri Valiliğı. (2013). *81 İlde Költer ve Şehir Kayseri*. İstanbul: Kayseri Valiliğı.
- Kayseri Valiliğı. (1973). *Cumhuriyetin 50. Yılında Kayseri 1973 İl Yıllı*. Kayseri: Kayseri Valiliğı Yayım Evi.
- Kayseri Valiliğı. (1990). *Organize Sanayi Bölgesi Brifing Raporu*. Kayseri: İl Planlama Kordinasyon Müdürlüğü.
- Kiper, M. Cumhuriyetin İlk Yıllarında Sanayi Politikaları ve Sümebank. *Türk mühendis ve mimarları odası birliğı metalurji mühendisleri odası* , 38-50.
- Marka. (2015). Kayseri'de İlk Büyük Adım Tayyare Fabrikası. (1), 63-67.

Oran Kalkınma Ajansı. Wep Sayfası: <http://www.oran.org.tr/fonts/fontawesome-webfont.woff2?v=4.5.0> (Erişim: Eylül 2017).

Orta Anadolu Kalkınma Ajansı . (2017). *Kayseri Yatırım Rehberi 2017*. Ankara: ORAN.

Orta Anadolu Mensucat. Wep Sayfası: <http://www.firmalimani.com> (Erişim Aralık 2017).

Özaslan, M. ve H. Şeftalici (2002). *Kayseri İli Gelişme Raporu*. Kayseri: Devlet Planlama Teşkilatı.

Satoğlu, A. (2002). *Kayseri Ansiklopedisi*. Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.

T.C.Ekonomi Bakanlığı, <http://www.ekonomi.gov.tr/portal/content/conn/UCM/uuid/dDocName:EK-232921> (Erişim: Eylül 2017).

T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2014). *Türkiye 81 İl Sanayi Durum Raporu*. Ankara: Sanayi Genel Müdürlüğü.

T.C. Ekonomi Bakanlığı. *Serbest Bölgeler İtibariyle Yıllık Ticaret Hacimleri*. Wep Sayfası: <http://www.ekonomi.gov.tr> (Eylül 2017).

Tuzcu, A. (2000). Erciyes Üniversitesi 3. Tarih Empozyumu. (s. 536-537). Kayseri.

TÜİK ve TİM. (2016). *Kayseri İhracat ve İthalat Rakamları*. Wep Sayfası: <http://www.Tuik.com.tr>; <http://www.Tim.com.tr> (Erişim: Mayıs 2017).

Türkiye Diyanet Vakfı. (2003). *İslam Ansiklopedisi* (Cilt 25). İstanbul.

Yüksel, H. Milliyet Gazetesi Web Sitesi: <http://blog.milliyet.com.tr> (Erişim Nisan 2017).

ÖZ GEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı, Soyadı : Emre DOĞAN
Uyruğu : Türkiye (TC)
Doğum Tarihi ve Yeri : 17 Haziran 1989, Kayseri
Medeni Durumu : Bekar
Tel : 0 506 686 62 72
Email : demokrat_0011@hotmail.com
Yazışma Adresi : Selçuklu Mah. Cingöz Sok. No/3
Melikgazi/KAYSERİ

EĞİTİM

Derce	Kurum	Mezuniyet Tarihi
Yüksek Lisans	ERÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü	2017
Lisans	AD İ.İ.B.F İktisat Bölümü	2013
Ön Lisans	MAKÜ Dış Ticaret Bölümü	2013
Lise	Kayseri Lisesi	2007

YABANCI DİL

İngilizce